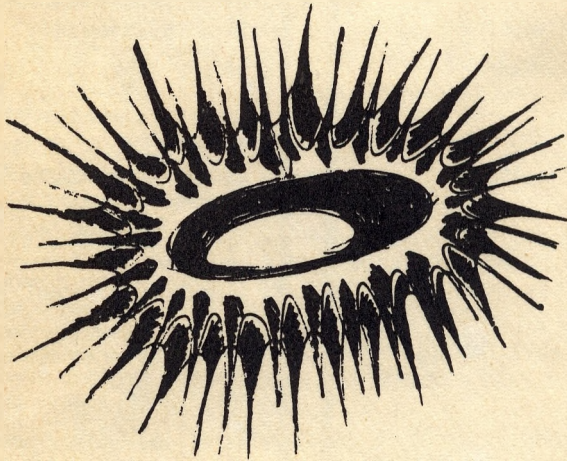

M. 022.

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

1990/1

Belső használatra

BÖRTÖNÜGYI SZEMLÉ

AZ IGAZSÁGÜGYI MINISZTERIUM
BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁS
ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁGA

Szerkeszti:
a szerkesztőbizottság

Elnök:
dr. Kun László bv. vezérőrnagy

Tagjai:
Csere László bv. őrnagy
dr. Csordás Sándor bv. ezredes
Fejes Imre bv. alezredes,
Kudor Zoltánné bv. őrnagy,
dr. Lőrincz József bv. alezredes
dr. Németh Gyula bv. alezredes
Vincze Tamás bv. ezredes

Szerkesztő: Bánki Erika

Szerkesztőség:
1054 Budapest V., Steindl Imre u. 8.

A fotókat készítette:
Doba Károly
Sebestyén Jenő

RECORD
Ipari Kiszövetkezet nyomdaüzeme
2119 Pécel, Pesti út 21.
Felelős vezető: Tóth Istvánné

TARTALOM

1 DR. CSALAY ANDRÁS: Nyereség-
vágás, erőszakos bűnözés Magyar-
országon (1980–1987)

11 SZAKMAI KONFERENCIA

11 DR. CSER GYULA: Lukács Tibor
emlékülés a Rendőrtiszti Főiskolán

17 DR. LŐRINCZ JÓZSEF: A büntetés-
végrehajtás Lukács Tibor munkássá-
gában

21 DR. MOLDOVÁNYI GYÖRGY:
A bv-jog fejlődésének főbb vonásai
1945-től napjainkig

28 TÁJÉKOZTATÓ

28 SIMON LÁSZLÓ: Építési, beruházási
és fejlesztési elgondolások

32 TAPASZTALATCSERE

32 CSURGYÓKNÉ DR. TAKÁCS JO-
LÁN: Pártfogoltak és utógondozot-
tak elhelyezkedése – ma

36 MANKÓ MÁRIA: Leendő népműve-
lők mint a bűnmegelőzés segítői

39 KITEKINTÉS

39 DR. NAGY FERENC: A büntetés-
végrehajtás helyzete ma és holnap
– egy nemzetközi szeminárium tük-
rében

42 VÁLINTH LAJOS: Szakmai látogatás
a Szlovák Szocialista Köztársaságban

49 A BV-TÖRTÉNETÉBŐL

49 DR. KABÓDI CSABA–DR. MEZEY
BARNA: A munka szerepváltozásai a
büntetésvégrehajtásban – a kezd-
tektől a századfordulóig

62 SZEMLÉ

62 Nemzetközi tapasztalatok

Nyereségvágyas, erőszakos bűnözés Magyarországon (1980-1987)

Az általunk vizsgált nyolc évben a nyereségvágyas, erőszakos bűncselekmények számaránya mindössze 1% körül mozgott az össz-bűnözésen belül, vagyis részeseedésük szinte elhanyagolható a kriminális cselekmények körében. Ugyanakkor mégsem lehet semmibe venni e bűnözési kategória jelentőségét, ha figyelembe vesszük, hogy ide olyan, a társadalomra kiemelkedően veszélyes cselekmények tartoznak, mint a nyereségvágyból elkövetett emberölés vagy a rablás.

A nyereségvágyas, erőszakos bűnözés körébe olyan bűncselekmények sorolhatók, melyekben a jogtalan vagyoni előny célzata egyesül az élet, a testi épség elleni támadással, illetve az azzal való fenyegetéssel. Ide tartozik tehát a nyereségvágyból elkövetett emberölés (Btk. 166. § (2) bek. b) pontja, a rablás (321. §), a kifosztás (322. §), a zsarolás (323. §) és a jármű könkényes elvételének erőszakkal megvalósított esete (327. § (3) bek.). Legfőbb közös jellemzőjük a tettes által létrehozott és menekülésre, ellenállásra, kárenyhítésre igen csekély lehetőséget adó kényszerszituáció.¹

E bűncselekmények társadalomra veszélyessége következményeik súlyos voltából, végrehajtásuk mikéntjéből és alapvetően közterületi jellegükből adódik. Ezen okok miatt különösen alkalmasak arra, hogy a szélesebb közvéleményben veszélyérzetet alakítsanak ki, hogy megrendítsék az állampolgár közrendbe, közbiztonságba vetett bizalmát. Így könnyen válhatnak a társadalmi dezorganizáció nemkívánatos alkotóelemévé. Holott a társadalom szerves működésének biztosítása egyre inkább, mint önálló érték kerül előtérbe.

A számok nyelvére áttérve azt látjuk, hogy az össz-bűnözés szerkezete az elmúlt egy-két évtizedben nagyfokú stabilitást mutatott, s alapvető változáson a 80-as évek első felében sem ment át. A bűnözés szerkezetében 60% a vagyon elleni bűncselekmények, 12% a közlekedési, 10–11% pedig az erőszakos és garázda jellegű delictumok aránya. Ugyanakkor az elmúlt évtized bűnözési dinamikájának felgyorsult növekedési üteme alapvetően a vagyon elleni bűncselekmények számának szaporodásából ered.

De nemcsak a tulajdon elleni büntettek és vétségek abszolút száma emelkedett ebben az évtizedben, hanem az ilyen jellegű bűncselekmények részese-
dése is megnőtt az össz-bűnözés struktúrájában.² Ennek fényében különös jelentőségre tesz szert az a tény, hogy a nyereségvágyas, erőszakos bűncselekmények számának növekedése párhuzamosan zajlik az össz-bűnözéssel. A közvadás és azon belül a nyereségvágyas, erőszakos bűncselekmények száma 1980–

¹ Lásd erről részletesebben *Csalay András*: A rablás társadalmi megítélése c. tanulmányát a *Módszertani Füzetek 1989/2-es számában*.

² Nyíri Sándor: A bűnözés új tendenciái és okai. *Kriminológiai Közlemények*. 8. szám. Budapest, 1985.

1987 között egyaránt 144%-ra emelkedett. Hogy a nagyságrendet érzékeltessük: Magyarországon a vizsgált időszakban 155 950 közvédas bűncselekményt regisztrált a statisztika, ebből 1667 volt nyereségvágyas, erőszakos bűncselekmény.

A bűnözés és benne a kutatás által érintett részjelenség alakulását igen plasztikusan szemlélteti, ha a kezdő és a záró év adatait hasonlítjuk össze. 1980-ban Magyarországon 130 144 közvédas bűncselekményt követtek el, amelyből 1288 volt nyereségvágyas, erőszakos jellegű. 1987-re ezek az értékek 187 736-ra, illetve 1856-ra nőttek, ugyanakkor a nyereségvágyas, erőszakos bűncselekmények aránya mindkét szélső évben megközelítette az 1%-ot.³

Sajnos számokkal is alá lehet támasztani, hogy a nyereségvágyas, erőszakos bűnözés alakulása lépést tart a kriminális cselekmények negatív alakulásával. Miután a vagyoni elleni bűncselekmények számának és bűnözésen belüli arányának növekedése nem szorította háttérbe e – súlya és társadalomra gyakorolt kedvezőtlen hatása miatt egyaránt kiemelkedően – veszélyes bűnözési jelenséget – ezért érdemes külön kutatás tárgyává tennünk.

A cselekményi oldal terjedelme és szerkezete

Mielőtt rátérnék e bűnözési jelenség struktúrájának feltárására, előre szeretnék bocsátani egy-két értelmező megjegyzést. A nyereségvágyas, erőszakos bűncselekmények körébe három önálló és két ún. minősített eseti bűncselekmény tartozik. Az előbbi kategóriájában a zsarolás és a rablás történelmi léptékekkel mérve is önálló bűncselekmény. A kifosztás tényállása jobbra a rablás vagy lopás valamely eseteként fogalmazódott meg tradicionálisan. Önállóságát az 1978. évi Btk-nak köszönheti. (Azért is 1980 a kutatás kezdő éve, mert a bűnügyi statisztikában csak az 1979. július 1-jével életbe léptetett Btk nyomán jelent meg a kifosztás büntette). Ám a kifosztásnak a rablással való rokonsága továbbra is igen erős, ha a megvalósítás életbeli jellemzőit nézzük.

Minősített esetként fogalmazza meg a jogalkotás a nyereségvágyas emberölés és a jármű önkényes elvételének büntettét. Az előbbi az összes emberölés 4%-át tette ki a vizsgált időszakban (úgy, hogy a statisztika a más aljas okból, illetve célból elkövetett emberöléssel egy kategóriában tartja nyilván e büntettet!), az utóbbi esetében még csekélyebb, kb. 1% ez az belső arány.

Nem hagyható figyelmen kívül a részletesebb elemzés előtt az sem, hogy – jellegükből adódóan – e bűnözési kategórián belül igen eltérő arányban jut a bűnüldöző szervek tudomására az egyes bűncselekmény elkövetési számaránya. Korinek kutatása szerint az összes (!) emberölés esetében az ún. abszolút latencia aránya 5%, ugyanez a jármű önkényes elvételének büntette esetében 12%. (E mérőszámnál viszont számításba kell venni, hogy az erőszakos elkövetés egy kategóriát alkot a helyiségbe jogtalanul behatolókkal, illetve az elkövetést bünszövetségben megvalósítókkal).

A rablás esetében a fel nem jelentett ügyek számaránya 44%, a kifosztás latenciája pedig eléri a 48%-ot.⁴ Zsarolás vonatkozásában nincs latenciára utaló adatom, noha valószínűleg – a bűncselekmény jellegéből adódóan – éppen itt

³ Források: Tájékoztató az egyes rendőrségi és ügyészségi bűnügyi statisztika adataiból 1980–1987; valamint Tájékoztató a bűnüldözésről 1987. BM Legfőbb Ügyészség.

⁴ Korinek László 1985-re vonatkozó tábláját idézi Déri Pál bűnözési helyzetünkről írott értekezésében. Kriminológiai Közlemények, 14. szám. Budapest, 1989.

a legnagyobb a fel nem jelentett cselekmények száma. (Azt a kutatást, mely az általam idézett arányokat felmutatta, a szakirodalomban metodikai okokból többen is támadták. Olyan szempontból viszont mindenképp hasznos, hogy plasztikusan érzékelteti a kriminálstatisztika és a valóság közti különbséget.)

Rátérve a téma érdemi taglalására, kitűnik, hogy a nyereségvágyas, erőszakos bűncselekmények száma és belső aránya a következőképp alakult a vizsgált időszakban. 1667 ilyen jellegű bűncselekményből (vegyük ezt 100%-nak) évente 1395 a rablások (83,7%), 132 a kifosztások (7,9), 91 a zsarolások (5,5%) száma. 33 az erőszakkal elkövetett jármű önkényes elvételéé (2%), 15 a nyereségvágyas emberölésé (0,9%).

Ha a nyolc év adatainak átlagából számított statisztikát nézzük, ha összevetjük a kezdő és záró év adatait, akkor kitűnik, miképp változott meg a nyereségvágyas, erőszakos bűncselekmények egymáshoz viszonyított aránya. A rablás részesedése a bűnözési jelenségen belül 79,3%-ról 87,1%-ra nőtt. Ez már csak azért is fontos, mert nagyságrendje miatt e bűncselekmény esetében az arányeltolódás kriminális változások következménye.

A kifosztás, a zsarolás, a nyereségvágyas emberölés és a jármű erőszakos, önkényes elvétele esetében a nyereségvágyas, erőszakos bűnözésen belül e bűncselekmények arányának csökkenése figyelhető meg (8,3%-ról 6,5%-ra; 6,4%-ról 4,4%-ra; 1,2%-ról 0,8%-ra, valamint 4,7%-ról 1,2%-ra). Ám a „kis számok törvénye” miatt e változások mögött vélhetően sokkal nagyobb mértékű az esetlegesség, a körülmények véletlen összejátszása, mint a nagyságrendileg nagyobb kategóriát alkotó rablás esetében, melynek módosulásai épp ezért reálisabban értékelhetők.

Ha a rablás és a kifosztás – egymáshoz történeti tényállásában egyébként is közelálló – cselekményeit összevonnuk, akkor azt látjuk, hogy a kriminális életvezetésből fakadó nyereségvágyas, erőszakos bűncselekmények aránya még jelentősebb mértékben (87,6%-ról 93,6%-ra) nőtt. E tendencia különösen veszélyes jellege abból ered, hogy e büntettek többnyire közterületi jellegű, alkalmi – de nem véletlenszerű – szituációkban realizálódnak. A tettesek többnyire kiemelkedően veszélyes kriminális személyiségű elkövetők, akik számára az erőszak megélhető eszköze.

A cselekményi oldal változásainak tendenciája

A kutatás által érintett jelenség dinamikája két módszerrel mérhető. Az abszolút számok segítségével bemutatható, hogy évente milyen mértékben változik e bűnözési jelenség, és hogy e változások hosszabb időt alapul véve milyen irányba mutatnak. E megoldás mellett célszerű igénybe venni azt a módszert is, amely 100 000 lakosra vetíti ki a bűncselekmény elkövetését, jelezve a lakosság kriminális fertőzöttségét. Ez utóbbi módszerrel ki lehet szűrni a lakosság növekedéséből vagy csökkenéséből adódó torzításokat.

Az összbűnözési adatok évről évre számított dinamikája meglehetősen egyenlített volt 1980–1987 között. Az egyik évről a másik évre csupán 4%-kal nőtt a bűncselekmények száma. A nyereségvágyas, erőszakos bűncselekmények számának évenkénti növekedési üteme 94,6% és 121,5% között mozog. (Lásd I. táblázat).

A kis abszolút számokkal jellemzett bűncselekmények esetében pedig egyaránt regisztrálható növekedés és csökkenés, méghozzá egészen szélsőséges

arányeltolódások keretében. Az évenkénti változások mértéke a nyereségvágyas emberölés esetében 57,1% és a 150% között mozog. Ugyanez a jármű erőszakos, önkényes elvétele esetében 65,5% és 134,6%, a zsarolásnál pedig 71,4%, illetve 138,6%. Úgy tűnik, hogy minél kisebb abszolút számmal jelezhető az adott bűncselekményhalmaz, annál szélsőségesebben változik évről évre a dinamika.

Az előzőeknél némiképp nagyobb halmazú kifosztás és rablás esetében a dinamika évről évre csökkenő szélső értékek között mozog. Az előbbi esetében az alsó és a felső határ 80,8% és 118%; az utóbbinál pedig 92% és 121%. Ez a kiegyenlítődés ráadásul úgy valósul meg, hogy a kifosztás esetében még megfigyelhetők ellentétes irányú dinamika-változások, de a rablás dinamikája 1984-ig folyamatosan emelkedik, azután 1987-ig stagnál.

A nyereségvágyas, erőszakos bűncselekmények gyakoriságát 1984-ig szintén egyenletes növekedés jellemezte (ekkor az 1980-as szint 152,9%-át regisztrálták), innentől viszont folyamatos és enyhe csökkenés tapasztalható. E bűnözési jelenségen belül a legnagyobb arányt a rablás képviseli, s ennek alakulása igen közel áll a nyereségvágyas, erőszakos bűnözés irányához. 1984-ig folyamatos növekedésről beszélhetünk (az 1980-as év adatának 161,7%-a érhető tetten), később viszont néhány százalékkal ugyan alacsonyabb szinten, de a stagnálás lett a jellemző.

A két halmaz eltérő tendenciája az ún. kisvolumenű bűncselekmények irányváltozásából magyarázható. A kifosztás tendenciájában 1984-ig emelkedés (ekkorra az 1980-as szint 156%-ára nőtt a bűncselekmények száma), ettől kezdve viszont jelentős mértékű csökkenés áll be. A zsarolás esetében se pozitív, se negatív tendencia nem mutatható ki egyértelműen. E bűncselekmény száma ingadozik, majd stagnál. A jármű erőszakos, önkényes elvételét folyamatos csökkenés jellemzi, míg a nyereségvágyas emberölés számának alakulásában a pangás lesz meghatározó tényezővé.

Mindezekből kitűnik, hogy a nyereségvágyas, erőszakos bűncselekmények számának alakulása egymástól erősen eltér, néha teljesen ellentétes irányba. Ennek az a magyarázata, hogy az azonos fő jellemzők ellenére e bűncselekmények nem egyneműek. Számukat az őket egymástól elválasztó jegyekre gyakorolt társadalmi hatások determinálják. Végül a 100 000 főre vetített fertőzöttségi szint alakulásának vizsgálatával fejezzük be az elemzés alatt álló bűnözési jelenség feltérképezését. Előrebocsátva, hogy a lépték nagysága bizonyos jellemzőket plasztikussá tesz, másokat meg elmos.

Ha az össz-bűnözés alakulását 100 000 főre vetítve vizsgáljuk, kiderül, hogy 1980–1987 között az adott egységre jutó közvédas bűncselekmények száma 45,4%-kal növekedett. Az emelkedés tendenciája pedig egyenletes, törés nélküli, bár dinamikájának üteme némiképp ingadozó. A nyereségvágyas, erőszakos bűncselekmények száma 1980–1984 között folyamatosan nőtt, majd megrekedt. A rablás fő vonalaiban követi az őt magába foglaló bűnözési jelenséget, lévén, hogy sajátosságait nagyrészt az indikálja.

A többi e kategóriába tartozó bűncselekmény 100 000 főre vetített számának alakulására még inkább a stagnálás jellemző. A kifosztás esetében hullámhegyet képez a vizsgált időszak 1984-es csúccsal. A jármű erőszakos, önkényes elvétele esetében az 1980-as év ugrik ki. A zsarolást meg a nyereségvágyas emberölést szintén ez jellemzi. Ez utóbbi esetében pl. mindvégig egy arányszámot mutat a statisztika.

Áttekintve a két módszer által kapott eredményeket, azt látjuk, hogy a kifosztás, a zsarolás, a nyereségvágyas emberölés és a jármű erőszakos, önké-

1. táblázat

Bűn	Közvédas bűncselekmény		Nyereségvágyas erőszakos bűn- cselekmény		Rablás		Kifosztás		Zsarolás		Jármű erőszakos elvétele		Nyereségvágyas emberölés	
	abszolút számban	100 00 főre vetítve	abszolút számban	100 000 főre vetítve	abszolút számban	100 000 főre vetítve	abszolút számban	100 000 főre vetítve	abszolút számban	100 000 főre vetítve	abszolút számban	100 000 főre vetítve	abszolút számban	100 000 főre vetítve
1980	130 144	1215,1	1288	12,0	1022	9,5	107	0,9	83	0,7	61	0,6	15	0,1
1981	134 612	1256,5	1451	13,5	1213	11,3	122	1,1	62	0,5	40	0,3	14	0,1
1982	139 519	1302,5	1372	12,8	1117	10,4	122	1,1	79	0,7	33	0,3	21	0,1
1983	151 206	1413,1	1620	15,1	1354	12,6	144	1,3	84	0,7	26	0,2	12	0,1
1984	156 754	1467,8	1969	18,4	1653	15,5	167	1,5	101	0,9	35	0,3	13	0,1
1985	165 408	1552,1	1893	17,7	1579	14,8	135	1,2	140	1,3	24	0,2	15	0,1
1986	182 223	1712,6	1889	17,7	1607	15,1	141	1,3	100	0,9	24	0,2	17	0,1
1987	187 736	1767,4	1856	17,4	1617	15,2	120	1,1	82	0,7	23	0,2	14	0,1

Ha 1980. 100%,
akkor

1987 144,2%

144%

158,2%

112,1

98,7%

37,7%

93,3%

2. táblázat

Bűn	Közvédas bűncselekmény		Nyereségvágyas, erőszakos bűn- cselekmény		Rablás		Kifosztás		Zsarolás		Jármű erőszakos elvétele		Nyereségvágyas emberölés	
	abszolút számban	100 000 főre vetítve	abszolút számban	100 000 főre vetítve	abszolút számban	100 000 főre vetítve	abszolút számban	100 000 főre vetítve	abszolút számban	100 000 főre vetítve	abszolút számban	100 000 főre vetítve	abszolút számban	100 000 főre vetítve
1980	72 880	680,4	1152	10,7	991	9,2	88	0,8	44	0,4	11	0,1	18	0,1
1981	77 649	724,8	1412	13,1	1242	11,5	88	0,8	55	0,5	13	0,1	14	0,1
1982	77 174	720,5	1378	12,8	1194	11,1	93	0,8	42	0,3	23	0,2	26	0,2
1983	83 324	778,7	1469	13,7	1273	11,8	115	1,0	52	0,4	15	0,1	14	0,1
1984	83 493	781,8	1679	15,7	1470	13,7	115	1,0	66	0,6	13	0,1	15	0,1
1985	85 766	804,7	1577	14,7	1366	12,8	103	0,9	74	0,6	14	0,1	20	0,1
1986	93 176	875,7	1525	14,3	1306	12,2	100	0,9	79	0,7	11	0,1	29	0,2
1987	92 643	872,1	1491	14,0	1279	12,0	104	0,9	66	0,6	12	0,1	30	0,2

Ha 1970. 100%
akkor

1987. 127,1%

129,4%

129%

118,1%

150%

109%

166,6%

nyes elvétele esetében a bűncselekmények száma stagnál vagy enyhén csökken. A rablás rapid, sebes növekedése 1984-ig, majd stagnálása – a nyereségvágyas, erőszakos bűnözésen belüli arányainál fogva – meghatározza e bűnözési jelenség terjedelmi tendenciáit.

A közbűnös bűncselekmények számának és a lakossághoz viszonyított arányának folyamatos emelkedésével a nyereségvágyas, erőszakos bűnözés csak az abszolút számok tekintetében tudott lépést tartani, a 100 000 főre vetített arányt illetően már csak korlátozottan volt képes erre. Ebből valószínűleg az következik, hogy egy idő múlva csökkenni fog a nyereségvágyas, erőszakos bűnözés aránya az össz-bűnözésen belül.

Várhatóan ez a csökkenés nem lesz jelentős, mivel az ún. kisvolumenű bűncselekmények tradicionálisan kevésbé ingadoznak, a meghatározó erejű rablás esetében pedig nem lehet előrelátni, hogy az elmúlt években bekövetkezett stagnálás tartós lesz-e, vagy csupán e bűncselekmény terén érvényesülő növekedés-stagnálás-növekedés hullámszásának egyik állomásáról van szó.⁵ A közös motívum a vagyon elleni bűnözéssel szintén arra utal, hogy a nyereségvágyas bűnözés aránya feltehetően nem fog jelentős mértékben csökkenni az emelkedő kriminális mutatókon belül.

Az elkövetői oldal terjedelme és szerkezete

A vizsgált nyolc évben a bűnözés személyi oldalát éves átlagban 72 542 elkövető alkotta, akik közül 1460-ban vittek végbe nyereségvágyas, erőszakos bűncselekményt. Az összelkövetői létszám 2%-a. De ahogy az elkövetett cselekmények, úgy az elkövetők vonatkozásában is létezik latencia, anonimitás. Szemben a be nem jelentett bűncselekmények rendkívül nehezen mérhető körével, a bejelentett bűncselekményekkel kapcsolatban pontosan meg lehet állapítani, hogy mekkora az a kör, ahonnan a tettes a bűnüldözés kezéből az eljárás során kicsúszott.

Az össz-bűnözés esetében mindvégig relatíve stabil volt azoknak a bejelentett bűncselekményeknek az aránya, ahol a tettes ismeretlen maradt. 1980–1983 között az eredményesen lezárt nyomozások száma 69,9%, 1984–1987 között pedig 66,9% volt. Azokat a viszonylag csekély számú ügyeket is a sikertelen nyomozáshoz kell sorolnunk, ahol a bűncselekmény tényét nem lehetett megállapítani a büntetőeljárás során.

Ez a felderítési hatékonyságban megmutatkozó stabilitás egyfelől összehasonlíthatóvá teszi a nyereségvágyas bűnözés tárgyi és személyi oldalát, másfelől valószínűsíti azt a tényt, hogy a feljelentési hajlandóság a vizsgált periódusban sem csökkent számottevően, hiszen az akkor zuhan vélhetően nagyon, ha a bűnügyi apparátus feldolgozási képessége telítődik. A nyereségvágyas, erőszakos bűnözésen belül az emberölést és a rablást illetően rendelkezem latenciát láthatóvá tevő mutatókkal.

Az emberölés statisztikai mintájának alapját az összes szándékos és befejezett emberölés képezi – ide értve a hirtelen felindulásból elkövetett cselekményeket is. Tekintettel arra, hogy a nyereségvágyas emberölések esetében az ismeretlen tettes hangsúlyozottabban jellemzi a büntetőeljárás kezdeti szakaszát, ugyanakkor a bűncselekmény súlya mozgósítja a bűnüldözési apparátust,

⁵ Bővebben kifejtte *Csalay András*: A rablás makrotársadalmi okai c. írásában. Lásd a Módszertani Füzetek 1988/3-as számát!

a felderítési mutató mintavételi eltérősége nem tekinthető igazán torzító tényezőnek. Így az 1980–1987 közötti felderítési hatékonyság átlaga éves szinten igen stabil módon 92,6% volt.

A rablás esetében az eredményes nyomozás aránya 63,2% volt a vizsgált időszak évi átlagát tekintve. Míg azonban a nyereségvágyas emberölés felderítési hatékonysága mindvégig kiegyensúlyozottnak mondható, addig ez a rablásra nem vonatkozik. 1980–1982-ben 67,6% és 65,5% között, 1983–1985-ben 63,5% és 62% között, 1986–1987-ben pedig már csak 60,6% és 57% között mozgott a sikeresen lezárt ügyek száma. Ebből arra lehet következtetni, hogy bár ingadozó módon, folyamatosan növekszik az ismeretlenségben maradó tettesek száma. Ez igencsak negatív tendencia, ha a felderítés hatékonyságának romlását összevetjük a rablások számának gyors gyarapodásával, és megvalósítási módjaik egyre kegyetlenebb formáival.⁶

A nyereségvágyas, erőszakos bűnözés személyi oldalának belső megoszlása a vizsgált időszak átlagát tekintve a következőképpen alakult: az 1460 elkövetőből 1265-en (86,64%) rablást, 101-en (6,91%) kifosztást, 60-an (4,10%) zsarolást, 21-en (1,43%) nyereségvágyas emberölést követtek el, 14-en pedig (0,95%) jármű erőszakos, önkényes elvételét valósították meg. A vizsgált időszak kezdő és záró évét összehasonlítva azt látjuk, hogy az összelkövetők köréből merített erőszakos bűncselekményesek aránya változatlan. A módosulás az 1,58%-ról a 1,6%-ra szinte minimális.

Hasonlóan stabil maradt az elkövetői kör belső megoszlása. A nyereségvágyas emberölés tetteseinek aránya 1,6%-ról ugyan 2%-ra módosult, de a kis számok törvénye alapján ennek tendenciózus jelentőséget nemigen lehet tulajdonítani. A rablás tetteseinek aránya 86%-ról 85,8%-ra módosult, a kifosztás elkövetőinek aránya pedig 7,6%-ról 7%-ra változott. A zsarolás esetében a két szélső év értéke 38%, illetve 4,4%. Ugyanez a jármű erőszakos, önkényes elvétele esetében viszont 0,9%, illetve 0,7%.

A személyi oldal változásainak tendenciája

Az ismertté vált közbizalmi bűncselekmények elkövetőinek száma évről évre alig változik, a statisztika igen kiegyensúlyozott képet mutat, a szélső értékeken belül hullámmozgás figyelhető meg, melyben folyamatosan váltja egymást a növekedés és a csökkenés. A nyereségvágyas, erőszakos bűnelkövetők száma 1980–1981 között jelentősen (22,5%-kal) megemelkedik, később aztán a stagnáláshoz közel eső hullámmozgást folytat. (Lásd 2. táblázat)

A fent említett jelenség dinamikáját tökéletesen követi a rablásé. Sőt részaránya miatt épp e bűncselekmény indukálja a vizsgálatban érintett bűnözési jelenség módosulásait. Pl. az 1980–1981-ben bekövetkezett változás nagysága a büntettnél 25,3%. A kifosztás büntett esetében a dinamika csúcspontja az 1982-es, illetve 1983-as év. Hullámmozgás itt is van, csak alacsonyabb szinten.

A zsarolást, a nyereségvágyas emberölést és a jármű erőszakos, önkényes elvételét szaggatott, erős különbségekkel teletűzdelt, ellentétes irányú változásokkal szabdaltnak jellemzi. A számok alakulásának szeszélyessége miatt reális megállapításokat a dinamikára vonatkozóan itt nem tehetünk. Ha viszont

⁶ Az utóbbiról lásd még *Bakóczy Antal*: Az erőszakos bűnözésről c. cikkét a Belügyi Szemle 1989/9-es számában!

A tettesek között egyre több a gyerekkori

az elkövetők számát a vizsgált időszakban folyamatosan szemléljük, akkor a következőket állapíthatjuk meg. Az összelkövetői kör szakaszosan, de ugyanakkor nonstop bővül, 2–3 év stagnálás után általában 10%-os növekedés következik be. A kezdő és a záró év között 27,1%-os tiszta emelkedést észlelhetünk.

A nyereségvágyas, erőszakos bűncselekmények alakulását 1984-ig egyirányú, bár ingadozó ütemű növekedés jellemezte. A növekmény ekkor 45,7% 1980-hoz képest. Innentől kezdve azonban a bűnelkövetői kör folyamatos, egyre csökkenő ütemű szűkülése figyelhető meg. A rablás, ugyanazon okokra visszavezethetően, szinte szóról szóra egybeesik az őt magába foglaló bűnözési jelenség tendenciájával. A csúcs itt is 1984-re esik, az említett növekmény itt 148,3%. Ezt szinte hajszálpontosan oly szűkülési folyamat tetőzi be, mint amilyent már a nyereségvágyas, erőszakos bűncselekménynél láttunk.

A kifosztás esetében egy enyhébb ütemű, de kétéves csúcspot eredményező, vagyis kiegyenlítettebb jellegű emelkedést figyelhetünk meg 1984-ig, amikor is 30,6% lesz a növekmény. Ugyanakkor a csökkenő tendencia 1987-re a büntett esetében alacsonyabb szintű tiszta emelkedést produkál a kezdő évhez képest. A zsarolás büntetténél is 1984 a fordulópont. Addig folyamatos volt a növekedés, azután viszont egy 50–60%-kal magasabb szint körüli stagnáló hullámzás alakult ki.

A jármű erőszakos, önkényes elvételére ingadozással tarkított csekély mérvű emelkedés jellemző, ahol az 1983-as csúcspot kivételnek tekinthető a maga 109%-ával. A nyereségvágyas emberölés tendenciáját nem lehet az adatokból kiolvasni, mert az elkövetők kis létszáma és erős fluktuálása ezt nem engedi meg számunkra.

A 100 000 főre vetített, ismertté vált elkövetők száma folyamatosan emelkedett a vizsgált időszakban, és a záró évre 28,1%-os abszolút számarányának növekedésével. A nyereségvágyas, erőszakos bűncselekmények elkövetőinél 1984 az emelkedés csúcsa. A megelőző időszakban és az utána következő három évben igen stabil értékek körül mozogtak a viszonyszámok. A 30,8%-os növekmény majdnem megegyezik az elkövetők abszolút számban mért emelkedésével. A rablás esetében is hasonló trend figyelhető meg.

A kifosztás növekedése 1980 és 1987 között 112,5%. A zsarolást illetően ingadozó emelkedést tapasztalunk 1984-ig, majd innen a kezdő év adatának 15% körüli szintjén stabilizálódást. A jármű erőszakos, önkényes elvételét, valamint a nyereségvágyas emberölést 0,1 és 0,2 közötti értékek váltogatása jellemzi. E területeken semmiféle tendencia nem ragadható meg. A csekély nagyságrend nem plasztikusságot, hanem értékelhetetlenséget eredményez. Ez utóbbit az is megerősíti, hogy e bűncselekmények esetében az abszolút és a viszonyszámok trendje nem támasztja alá egymást.

A nyereségvágyas, erőszakos bűncselekmények elkövetőinek száma a vizsgált időszak első felében bővült csupán – szemben az összbűnelkövetők számának szakaszos ütemű, de mégiscsak folyamatos emelkedésével –, 1984-től lassan stagnálni kezdett. Mivel e tendencia nem fedezhető fel a nyereségvágyas, erőszakos bűntettek számának alakulásában, arra kell következtetnünk, hogy e bűnelkövetői kör az évek során kriminogénebbé vált. A másik fontos levonható következtetés, hogy e bűnözői kategória mind az összbűnözéshez képest, mind arányaiban igen stabil. Vagyis a tettesi körre meghatározó módon a bűnözés fő áramlatai hatnak, az esetlegességek csak kis mértékben képesek befolyásolni.

A nyereségvágyas, erőszakos bűnözés cselekményi és személyi oldalának összefüggései

Tekintettel arra, hogy a nyereségvágyas, erőszakos bűnözésre vonatkozó abszolút számokból és a 100 000 főre vetített viszonyszámokból hasonló következtetéseket lehet levonni, érdemes az egy főre jutó cselekményi arányt tartalmazó statisztikai adatokat összevetni az abszolút számokkal.

A közvádas bűncselekmények és elkövetők száma a vizsgált időszakban egymástól jelentősen eltérő irányba mutatott. Míg a bűncselekmények száma folyamatosan nőtt, addig az elkövetőké csak szakaszosan, és lényegesen kisebb ütemben. A két tendencia közti rést nagyjából befedi az egy tettesre jutó cselekményi szám növekedése, amely 1,8%-ról 2%-ra emelkedett a vizsgált időszakban. Ez a 12,4%-os növekedés arra utal, hogy a bűnözés volumenének bővülése mellett fokozatosan gyarapszik a bűncselekményt elkövetők közt azoknak az aránya, akik cselekményeiket kriminális életvezetésük szükség-szerű fejleményeként követik el.

A nyereségvágyas erőszakos bűnözés vonatkozásában, az abszolút számok tendenciáját illetően a fentebb írtak szintén igazak. Ugyanakkor az egy főre jutó cselekmény viszonyszáma alig változott az ominózus nyolc év alatt. 1,1-ről mindössze 1,3-ra nőtt. De ez az emelkedés se volt töretlen. Az eltérést én azzal magyarázom, hogy e bűnözési jelenségen belül a többes tettesi alakzatok aránya meghaladja az összbűnözésen belüli arányt, és ez a kérdéses években nőttön-nőtt. Természetesen szerepe lehet a nyomozási hatékonyság csökkenésé-

nek is. E feltételezés csak akkor állja meg a helyét, ha hozzátesszük, hogy a felderítési mutató romlásában a csoportos elkövetés az összelkövetői arányt meghaladó mértékben szerepel.

A kifosztás esetében az elkövetők és cselekményeik száma nagyjából egyforma mértékben növekedett, s ugyanez jellemzi az egy főre jutó cselekmények számát is, amely 1,3 körül ingadozik. A nyereségvágyas emberölés vonatkozásában leszögezhető, hogy míg a cselekmények száma relatíve stabil, addig az elkövetőké meredeken nő. Mivel a felderítési mutató e bűncselekmény esetében szinte 100%, joggal mondhatjuk, hogy a csoportos elkövetés legalábbis részben kezd tipikussá válni.

A zsarolás és a jármű erőszakos, önkényes elvétele vonatkozásában az elkövetett cselekmények és tettesek közötti arány kisebb-nagyobb mértékben, de csökkent (1,9-ről 1,2-re, illetve 5,5-ről 1,9-re), a stagnáló, csökkenő cselekményszámhoz növekvő, stagnáló elkövetői szám tartozik. Úgy tűnik, e bűncselekmények esetében a felderített ügyek, elfogott tettesek aránya romlott a súlyosabbnak tekinthető csoportos alakzatokban.

Összegezve a kutatás tapasztalatait, a legfontosabb tanulságok így fogalmazhatók meg: a nyereségvágyas, erőszakos bűncselekmények jelentőségét az összбүнözésen belül nem számarányuk, hanem társadalmi veszélyességük és dezorganizációs erejük határozza meg.

Noha e kriminális jelenséget legfőképp a tettes által, erőszak révén létrehozott és a sértett számára szinte kikerülhetetlen kényszerszituáció jellemzi, terjedelmének karakterét mégsem az erőszakos cselekményekre jellemző stabilitás adja meg. A nyereségvágyas, erőszakos büntettek számának alakulása a rapidan bővülő, azaz sebesen növekvő vagyoni elleni бүнözéssel tart lépést.

A cselekményi és a személyi oldal összevetése alapján kitetszik, hogy e бүнözési jelenségben egyidejűleg gerjed több igen negatívan értékelhető folyamat. Egyre nagyobb arányt képvisel a zömmel kriminális életvezetésből eredően elkövetett rablások száma, nő a csoportos elkövetési alakzatok részesedése és csökken a felderítési munka hatékonysága. Tehát e morfológiai (alaktni) tanulmány folytatásaként további vizsgáldások szükségeltetnek, vagyis ki kell dolgozni e бүнözési jelenség etiológiai, illetve profilaktikai (oktudományi, illetve megelőzésre irányuló) sajátosságait.

Dr. Csaly András

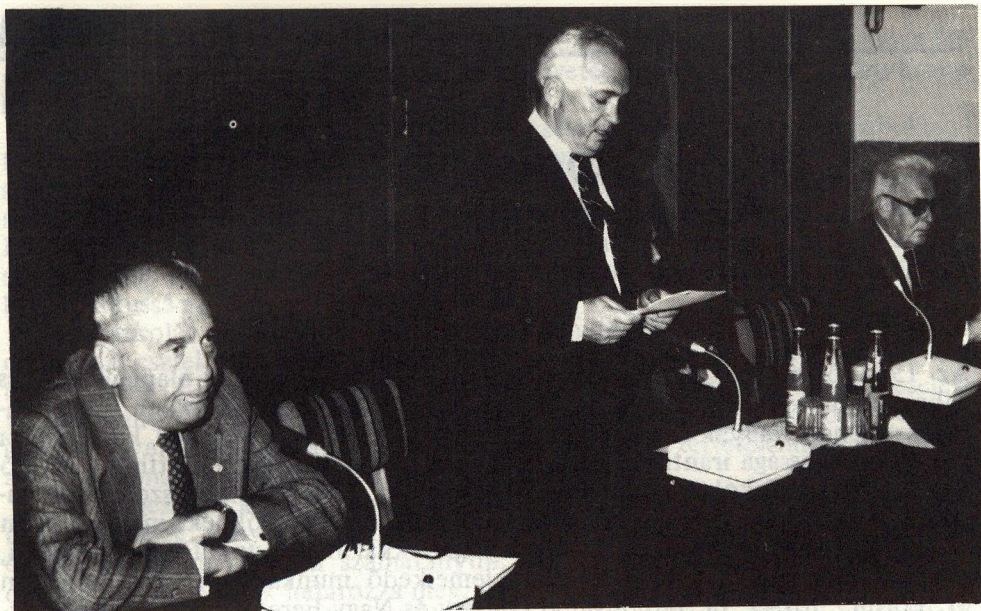
Lukács Tibor emlékülés a Rendőrtiszti Főiskolán

Az 1988 őszi tervezett szakmai konferenciára – melynek alapjául Lukács Tibor A büntetésvégrehajtási jog helye, szerepe jogrendszerünkben – továbbfejlesztésének irányai c. tanulmánya szolgált – jó évnvi késéssel került sor a szerző munkássága iránti tisztelgés jegyében. A rendezvénynek otthont nyújtó Rendőrtiszti Főiskola parancsnokhelyettese, dr. Tóth Tihamér személyes emlékeit is felidézve kívánt eredményes munkát a résztvevőknek, majd dr. Kun László bv. vezérőrnagy méltatta meleg szavakkal régi munkatársának emberi, szakmai erényeit és a bv-jog terén kiemelkedő munkásságát. A szimpozion dr. Lőrincz József, dr. Moldoványi György és Nagy Ferenc referátumával folytatódott. (Ezeket teljes terjedelmükben mellékeljük. A szerk.)

Az előadásokat követő vitában a tanulmány főbb kérdéseit sorra véve elsőként *Vigh József* fejtette ki nézeteit. A tettearányos, illetőleg az elkövető személyiségére alapozott, differenciált büntetési és végrehajtási rendszer közül az utóbbi mellett foglalt állást. Sok esetben már a bíróság is prognózist ad, a hatályos törvénykönyv is feltevésre épít. A büntetés mértékének meghatározásán túl ennek tipikus esete a próbára bocsátás, a büntetés végrehajtásának felfüggesztése, a feltételes szabadság. Az ELTE professzora azt a fokozatosságot tartja helyesnek, amely lehetővé teszi, hogy az elítélt viselkedésétől függően átkerülhessen az egyik fokozatból a másikba, s ez a lehetőség a fogvatartottak számára egységes rendszert alkotson. Felveti – egyetértve Lukács Tiborral –, hogy amennyiben az elítélt elfogadja azokat a normákat, amelyeket a büntetésvégrehajtás elvár tőle, akkor büntetésének nagyobb hányadát kellene elengedni. Aki a feltételeket teljesíti, az ne adható kedvezményben részesüljön, hanem szerezzen rá jogosultságot.

Nagy Ferenc határozott tartamú büntetés mellett foglalt állást, amelynek kiszabásánál a tett lehet a legfontosabb tényező, hiszen a személyiség megismeréséhez a tett nyújtja a legmegbízhatóbb támpontot. Nyilvánvalóan az elkövető személyes tulajdonságait is figyelembe kell venni a tett mellett, ám a törvényességi, garanciális szempontoknak a tett-büntetőjog és a határozott tartamú szankciók előtérbe állítása inkább megfelel. A határozatlan tartamú szankciók visszaszorulása mellett világviszonylatban ez a tendencia érvényesül. A feltételes szabadság elrendelésével kapcsolatban a József Attila Tudományegyetem docense azt állítja, másutt liberálisabb és nagyvonalúbb megoldásokkal élnek, mint mi. Emellett világszerte nem kedvezmény, hanem megszerezhető jogosultság az elítélt számára a feltételes szabadság.

A továbbiakban egyetértett Lukács Tibor és *Vigh József* megállapításával, akik kulcskérdésnek tekintették az ember személyiségi jogainak messzemenő figyelembevételét, ide értve a jogvédelem erősítését, a bírói felülvizsgálat lehe-

A konferencia elnöksége

tövé tételeit. Megemlítette a külvilággal való kapcsolat kibővítésének fontosságát, és személyes tapasztalata alapján követendő példával is szolgált; az NSZK-ban az elítélteket alanyi jogon megilleti a szabad telefonhasználat. Az elítéltek foglalkoztatásával kapcsolatban leszögezi, hogy a nyugati országok, akárcsak mi, az elítéltek munkavégzését a kötelezettségek közé sorolják, de jogként nem ismerik el. A díjazás tekintetében talán meglepő, hogy elítélteink kedvezőbb helyzetben vannak, mint a nálunk gazdagabb országok fogvatartottjai. Egy NSZK-beli elítélt az átlagjövedelem mintegy 5%-ára tarthat igényt, igaz, ebből nem kell megtérítenie tartása költségeit, tehát az említett összeget zsebpénznek is tekintheti.

Vókó György alapvető kérdésként vetette fel a törvényesség követelményét a bűnüldözésben, az igazságszolgáltatásban és a büntetésvégrehajtásban közreműködő szerveknél egyaránt. Érthetetlen, mondotta, hogy miért nem tették még nálunk közzé az Európa Tanács által kiadott minimális börtön-szabályokat. Ezeket ugyan a tagországok részére ajánlotta a Tanács, de hát már megfigyelői státuszban mi is ott vagyunk, sőt bejelentettük csatlakozási szándékunkat. Adósságunk az ENSZ 1955-ben elfogadott irányelveinek – talán itt is a minimális szabályok elnevezés a leghelyesebb – a szélesebb nyilvánosság előtt történő ismertetése is. A legfőbb ügyész egy támogatta Lukács Tibor egy további jogorvoslati fórum bevezetésére tett javaslatát. Mivel a fegyelmi büntetéseknek komoly következményei vannak, biztosítani kellene bírói felülvizsgálatuk lehetőségét. Ez azonban kellő előkészítést igényel, mert a bírák munkaterheire figyelemmel kell lenni.

Kun László a büntetésvégrehajtási munka gyakorlati oldaláról hívta fel a figyelmet a jogi szabályozás ellentmondásaira. Alapvető fogalmakat, kérdéseket nem tisztáztak annak idején az 1979. évi 11. sz. tvr. megalkotásakor.

A legnagyobb elismeréssel kezeli e jogi szabályozást, amely kiemelkedő jelentőségű a magyar büntetésvégrehajtási rendszer fejlődésében, noha az nem határozza meg a büntetésvégrehajtás célját, és keveri a jogok és a kötelezettségek fogalmát. Mindez az elméleti munka hiányosságaira utal, következményeit tekintve pedig jelentősen rontja a büntetésvégrehajtási tevékenység hatékonyságát. A bv. országos parancsnoka példaértékűnek tekinti, ahogyan a polgári demokráciákban megvalósítják a büntetésvégrehajtás társadalmi ellenőrzését. Meggyőződése, hogy enélkül a külső, elfogulatlan kontroll nélkül egy korszerű büntetésvégrehajtás elképzelhetetlen, ezért – Lőrincz József előterjesztése alapján – a közelmúltban javasolta Kulcsár Kálmán igazságügyi miniszternek, hogy vezessük be hazánkban is a büntetésvégrehajtás társadalmi ellenőrzését.

Cséska Ervin, a JATE professzora követendő példaként emlegette Lukács Tibor alaposágát, az általa vizsgált témák sokoldalú megközelítését, s abbéli törekvését, hogy magukat az alapkérdéseket tisztázza. A bv-jog normáival kapcsolatban szólt a nyilvánosság, a hozzáférhetőség kérdéseiről. Elítélte azt az időszakot, amikor a jogszabályok egy részét még az ítélkező bírák elől is elzárták, akik így meg sem ismerhették a velük szemben támasztott követelményeket.

Sárkány István úgy véli, hosszú távon visszaesésre, illetve bűnözésre indukáló tényező, ha egy törvényben olyannyira központi helyen áll a szabadságvesztés-büntetés, mint a hatályos magyar Btk-ban. Néhány évvel ezelőtt felmérte az összes olyan magatartást, amiért egyáltalán pénzbüntetést ki lehet szabni. Azóta az akkor még elenyésző szám megnőtt, főleg úgy, hogy vagylagossá vált, de a gyakorlatban még ma is szinte jelképes értelmű. A Rendőrtiszti Főiskola tudományos kutatócsoportjának vezetője szerint meggondolandó, hogy a kiszabott szabadságvesztés-büntetésből milyen a letöltendő, illetőleg a letölthető, de nem feltétlenül letöltendő hányad aránya. Ezt a kérdést már sokan és sokszor felvetették, mégsem történik semmi változás, pedig így kikapcsoljuk az elítéltek természetes reakcióját, éppen azt, amely nem adminisztratív eszközökkel ösztönöznék őket a társadalom elvárásainak teljesítésére.

Lőrincz József híven Lukács Tibor gondolatiságához történeti visszatekintéssel kívánta bemutatni a magyar börtönügyi gondolkodás sajátosságait. Azzal kezdte, hogy a reformkorban elemi erővel tört fel az az igény, hogy a rabokat ki kell hozni a kazamatákból, és tisztességes körülményeket kell a számukra biztosítani. Ez a politikai szükség kényszerítette nagyjainkat, hogy a büntető anyagi és eljárási joggal együtt a büntetésvégrehajtási jogot is kodifikálják, és megteremtsék a börtönügyi törvényi garanciáit. E nagy fellángolásnak már nyomát sem találjuk a következő évtizedekben. A magyar börtönügy alapzatát Horváth Boldizsár igazságügy-miniszter teremtette meg, aki igyekezett a létező börtönrendszerek közül a legmegfelelőbbet kiválasztani. Az már nem az ő hibája, hogy szép elképzeléseit rövidtávon nem sikerült megvalósítani.

Csemegi Károlyék a század végéig létrehozták a kor legjobbnak ítélt börtönrendszerének intézményi alapfeltételeit, de nem sikerült megvalósítaniuk, meghonosítaniuk a korszerű, progresszív rendszereket. Néhány börtönügyi szakember lelkesedése kevés a kodifikáció eléréséhez. A Rendőrtiszti Főiskola tanszékvezető docense szemléletes példát hoz a nemes és jó elképzelések sorára. Az 1908. évi I. Büntetőnovella bevezette a fiatalokúak fogházbüntetését, amely csúfosan megbukott a gyakorlatban, mert hiányzott az a büntetésvégrehajtás, amely képes lett volna megvalósítani. A fiatalokúakat poros, vidéki

Az emlékülés résztvevői

törvényszéki fogházakra bizzák, ahol korábban felnőttkorú rabokkal foglalkoztak, és csak a kemény regula módszerét ismerték.

A két világháború között egy sajnálatos elszürkülést tapasztalunk, amelynek oka egyszerű: a trianoni békekötés után leszerelt katonatisztek veszik át a büntetésvégrehajtás gyakorlatának az irányítását. A kor szellemi életére jellemző, hogy mindössze Finkeytől és Szöllösitől jelenik meg egy-egy monográfia. Érdemes elgondolkodni azon, vajon hol tartanánk, ha a múlt század végén nem speciális kollégiumot indítanak a pesti egyetemen, hanem – mint Rómában – rendszer tantárgyként felveszik a büntetésvégrehajtási jogot?

De talán 30 vagy 50 év múlva sem tartanánk ott, ahol tartani fogunk, ha ma nem csupán speciális kollégium lenne a bv-jog a jogi karon. Szükség van egy olyan tudományos felkészültségű elméleti apparátusra, amely képes éber figyelemmel kísérni a világban és a hazai tudományban bekövetkező jelenségeket, képes arra, hogy átültesse őket a büntetésvégrehajtás egyelőre még sivár talajára. A nyolcvanas években fejlődésnek indult a büntetésvégrehajtás, remélhetően e tendencia folytatódik.

A vita résztvevői sok mindenben nem értettek egyet. Véleményük néha csupán egy árnyalattal, néha komolyabban eltért. Két kérdéssel, melyek csak érintőlegesen merültek fel eddig, szinte valamennyien foglalkoztak: így az elítéltek nevelésével, és annak kötelező jellegével, valamint a büntetésvégrehajtási jog önállóságával. Vigh professzor helyeselte, hogy Lukács Tibor helyet biztosított a nevelés eszméjének a bv-jogban, mivel a büntetés célja a prevenció. A jelenlegi nevelési programokat szerinte felül kell vizsgálni, mert a modern követelményeknek sem a munkáltatás, sem a többi szabadidő-program nem igazán felel meg. Törekedni kell többféle program kidolgozására, felajánlására,

de a választást azután kötelezővé kell tenni. Egy közösségi rendszer csak úgy alakítható ki, ha attól egyetlen fogvatartott se marad távol.

Cséka professzor a bv-jog önállóságát illetően hangsúlyozta annak viszonylagos voltát. Relatív önállónak tekinthető olyannyira, mint pl. a közlekedési büntetőjog, a gazdasági büntetőjog. De a történeti fejlődés során bármely jogág eljuthat oda, hogy specializálódó ága relatíve önállóvá válik. Véleménye szerint ma ez még nem központi kérdés, természetesen a bv-jogot azért művelni, a büntetésvégrehajtás minőségét pedig javítani kell. Megkérdőjelezte hozzászólásában a felnőttek nevelhetőségét, és azt, hogy egyáltalán van-e jogunk őket nevelni. Egy szerényebb, kevésbé hangzatos kifejezést jobbnak tartana, hisz alapszabályában véve inkább szoktatásról, mintsem nevelésről van szó.

Csetneky László értelmezésében a nevelés kifejezés felölel minden, az elítélt személyiségét figyelembe vevő, az ő érdekében eltervezett és végrehajtott programot. Tulajdonképpen a kötelezés szó jó ideje nem érvényesül, hiszen az elítélt ki tudja magát vonni pl. az oktatásból. A foglalkozásokon természetesen részt vesz, de ha úgy akarja, egyszerűen kibukik. E megoldást más nevelési programok esetében is választhatja. Fontos kérdésnek tekinti a terápiás megközelítést. Azt ugyanis már elértük börtöneinkben, hogy az embereket személyiségüknek megfelelő – adekvátnak hitt vagy képzelt – intézeti programban részesítsük. A jogi nyelvezet e tevékenységet egyéniesítésnek nevezi.

A főiskola docense kétségbe vonja, hogy az elítéltek többsége már a befogadásakor át tudja érezni nevelésének jelentőségét, azt, hogy számára az előnyös. Miért baj, ha javukat szolgáló aktusban részvételre kötelezzük a fogvatartottakat? Végül a treatment-ideológia csődjét többen hangoztatták napjainkban. A kifejezés helyes értelmezésben nem kezelést, hanem személyre szabott intézeti kezelési programot jelent. Ez pedig mindent átfog, ami a börtönben egy emberrel történik. A treatment-ideológia csődjét ebben a felfogásban még senki nem bizonyította be, legfeljebb keresik az utakat, hogy mi lehetne jobb. A magyar büntetésvégrehajtásnak végig kell járnia a saját útját, különben sem sikerről, sem kudarcról nem beszélhetünk megalapozottan.

Vigh József szerint újra vizsgálat tárgyává kell tenni, hogy nevelhető-e valóban minden elítélt, különösen a visszaesők. Tervez egy ilyen irányú kutatást, ehhez azonban még nem kapott anyagi támogatást, csak ígéretet. A Btk és a Be. kidolgozásával kapcsolatban szögezte le, hogy ezzel párhuzamosan, ezzel egyidőben kell elvégezni a bv-jog területén előttünk álló feladatokat. A három jogág együttes harmóniájában kell megteremteni a büntető igazságszolgáltatás azon feltételeit, amelyek hatékonyabb büntetésvégrehajtást eredményezhetnek a jövőben.

A vitát Földvári József professzor összegezte. Ragaszkodik húsz évvel ezelőtt kialakított véleményéhez. A büntetésvégrehajtási jog önállóságának kérdését nem érti, hiszen a század eleje óta mindenki úgy foglalt állást, hogy a büntetőjog három fő részre tagolódik: anyagi, eljárási és végrehajtási jogra. Ebben tulajdonképpen a jogágak relativitása is benne van. A három terület szorosán összefügg, szinte azonos jelentőségű, legfeljebb azt lehet kissé szomorúan megállapítani, hogy míg egyes részei fejlettebbek, mások elhanyagoltabbak. A büntetésvégrehajtási jog ez utóbbi körébe tartozik. Éppen ezért fontos az elméleti igényű tudományos feldolgozása a szóba jöhető jogszabályoknak, meg a tényleges végrehajtási folyamatoknak.

Véleménye szerint az emberek szabadságtól való megfosztásának lényegi kérdéseiben a bíróságnak kell döntenie. Ennek fényében ítéli meg a feltételes szabadság kedvezményéről szóló vitákat is. Kiáll a határozott időtartamú bün-

tetés mellett, nem vitatja, hogy a törvényi rendelkezésekben a tettarányosság szerepe joggal hegemón. A törvényi tényállások megfogalmazásánál, a szankciók kilátásba helyezésénél a cselekmény súlyának megfelelően jár el a törvényhozó, a büntetés kiszabásánál – a tettarányosság keretében – figyelmet érdemel az elkövető személyisége is. E koncepciótól eltérve nézete szerint igen ingoványos talajra léphetünk. Lehet, hogy majd elérkezik az az idő, amikor a személyiségvizsgálatok biztosabb támpontot nyújtanak, de ez az idő még nincs itt. A büntetésvégrehajtásnál más a helyzet, ott előtérbe kerülnek a személyiség problémái.

A jogosultságokat illetően Földvári professzor maradéktalanul egyetértett azzal a felfogással, hogy ezeket fegyelmi büntetéssel sem lehet megvonni. A büntetésvégrehajtási fokozatosság problémájához olyan értelemben szőtt hozzá, hogy helyesnek tartja azt az eszmét, amely bizonyos mértékig az elítélttől tenné függővé helyzetét javítását. Csodálkozással állapította meg, hogy még vannak olyanok, akik a visszaesés alakulását a büntetésvégrehajtás minősítésére használják fel, holott közismert: sokkal inkább más tényezők függvénye e jelenség.

A vita összegzése után dr. Kun László vezérőrnagy megállapította, hogy a konferencia elérte az előkészítésekor kitűzött kettős célt. Egyfelől méltóképpen tiszteltett Lukács Tibor munkássága előtt, másfelől lehetőséget adott gondolatainak továbbfejlesztésére. Zárszávaiban Lukácsot idézte: a börtön elrontott világ, ne keressük ki rontotta el, mitől romlott el, de arra figyeljünk oda, hogy egyedül ez az elrontott világ tartalmazza saját meghaladásának felteteleit és realitásait.

Dr. Cser Gyula

A büntetésvégrehajtás Lukács Tibor munkásságában

Hogy mi fordította Lukács Tibor figyelmét a büntetésvégrehajtás felé, azt nehéz megállapítani. Talán a pulpitusán túltekinteni képes büntetőbírói nézőpont az ok, talán a szakíró vagy szépíró érdeklődése támadt fel e misztikus peremvidéki táj iránt, esetleg a hivatali kompetencia kényszerítette őt tartós közelségbe a magyar börtönüggyel. E kérdésekre nem lelem a választ, de ez nem is fontos. Azt azonban tudom, hogy a büntetésvégrehajtásnak, az igazságszolgáltatás e mostohagyermekének ritkán jut ki olyan megtisztelő odafordulás, mint amilyenben – kisugárzó műveltsége fényével – Lukács Tibor részeltette.

A magyar börtönügyet a századvégi lendületes és biztató fejlődése után a két világháború között már nem karolta fel sem a büntetőpolitika, sem a büntetőtudomány. Ekkor történt – az állami büntetőpolitika intim szférájává, majdhogynem kézi korbácsává degradálódó – büntetésvégrehajtás szemérmes visszavonulása Justitia stólája mögé, ekkor vette kezdetét és tart még napjainkban is az elzárkózás a társadalmi nyilvánosságtól.

A felszabadulás utáni évtizedek naiv hittétele a bűnözés törvényszerű csökkenéséről nem törte meg a közöny csendjét, sőt, mintha még növelte volna a kormányzat arisztokratikus elzárkózását a börtönöktől, a kapitalista múlt eme atavisztikus rekvizitumaitól, melyek zavaró jelenléte árnyékot vetett a szivárványszínű díszletekre. E hallgatáson Lukács Tibor úgy ütött rést, hogy váltig bizonygatta, a dologtól való prúd elfordulás még nem teszi a dolgot semmivé, még nem szünteti meg magát a jelenséget. Nem hagyja szó nélkül, hogy a bírói emelvényről ünnepélyesen elhangzó ítélet sokak számára az igazságszolgáltatásnak fontos, de csupán elvont pillanata, a valóságos bűnhődés a börtönökben zajlik, és egyáltalán nem mindegy, hogy onnan milyen emberi értékekkel kapaszkodik vissza a társadalomba a szabaduló.

Lukács végtelen tapintattal nyúlt problémáinkhoz, ismerve a magukra hagyatottak érzékenységét. Ügyeinket – sikereinket és kudarcainkat – fürkésző tekintetét soha nem éreztük avatatlannak, hiszen szigorú elvisége, segítő szándéka miatt soha nem törekedett olcsó, bestseller-népszerűsége, soha nem tűzte dolgainkat öncélú szellemességgel tollhegyre. Nem a partvonalról küldözgetett felénk megbocsátó mosolyokat, hanem együtt akart velünk vívódni. Nem műveltsége, hivatali széke hegymagasából dörrént ránk olykor-olykor, hanem leküldte hozzánk tudományos lelkiismeretét, hogy ébren tartson bennünket.

Lukács Tibor európai látókörrrel igyekezett meghúzni a magyar büntetésvégrehajtás koordinátáit, pályájának és kényszerpályájának állomásait. Aligha tévedett, amikor azt állította, hogy szerzte a világon, így itthon is a hosszadalmas és keserves vedlésnek olyan állapotát éljük, amelyben a modern ésszerű börtönnek le kellene rúgnia magáról a régi, hagyományos börtön csontkemény, kinőtt kitynjét. Tudta jól, hogy a börtönöket ez idő szerint nem lehet kiküszö-

bölni, de nem csupán hite, tudása is arra ösztökélte, hogy jobbá, célszerűbbé tegye. Nem feledkezett el arról, hogy a börtönök soha nem tarthatnak lépést a valóság más szektorainak fejlődésével, de harcolt az ellen, hogy a társadalom e kényelmetlen produktuma felett közönyt mímelve kegyes alamizsnát dugdosson a börtön rácsai közé.

A börtönben minden más, mint odakint. Igen, mondják megnyugodva sokan, a másság a büntetés maga, ez képes mederbe parancsolni a bűnözést, ez garantálja állampolgáraink nyugodt álmát, igazságérzetének kielégülését. De Lukács azoknak a sorsát is szívén viseli, akikre rácsapódott a börtönajtó. Kiváncsian kutatja, hogy vajon a börtönnek, a mindennapi élet e művi eltorzításának hatása mennyiben gyógyszer és mennyire mérge a bentlakók számára. Hiszen a régi, hagyományos börtön megannyi rossz szelleme még itt ólálkodik az egykor megtorlásra kihegyezett büntetőpolitika kövé merevedett falai között.

Kérdései faltörő kosként döngenek. Vajon mi célt szolgál az a totális rendszer, amelynek falansztere az elítélt személyiségét annak talapatáig rombolja, de felépíteni már nem képes, azt tehetetlenül rábízza a sivár talajon jól tenyésző szubkultúra ártalmas darázfészkeinek kényére-kedvére. Vajon elfordultunk-e már a belső rendet és fegyelmet abszolutizáló, tökéletes konformizmust követelő börtönök világától? Vajon meghaladtuk-e már az ún. viselkedéscentrizmust, az egyformán szürke elítéltek sorozatgyártását?

Vajon egy racionálisan megszervezett börtönben szükségszerű-e, hogy a testületi tagok és az elítéltek kasztjainak hierarchiájában, szigorú alá- és fölérendelésében az egyik csoportnak csak a siker, a másiknak csak a kudarc intézményesített jellemzőiben kell gondolkodnia? Vajon lehetetlen a fogvatartottak érdekeit az intézet szolgálatába állítani? Vajon lehetetlen az elítéltek akarását, kezdeményező készségét, fel nem használt erejét érdemes célokra alárendelni? Vajon még mindig nem lehet a passzív engedelmesség helyébe az egyéniséget jobban kifejezésre juttató szociális aktivitást állítani?

Lukács Tibor nem a szentimentális filantrópok vak buzgalmával közeledik a sorsüldözött rabok világához, hanem mert bízik abban, hogy a társadalom ellenőrzése alá helyezett emberközpontú börtön a holtak házából az élők otthonává tehető. Ezért nem mindegy számára, hogy a rab csupán elszenvedie a büntetést, avagy érdekeltsége révén – saját jövője által irányítva – együttműködési pontokat keres a végrehajtással. Ezért mutat vádlóan a hagyományos börtönre, mely egyáltalán nem számol az elítélttel, nem támaszkodik rá, nem kéri a segítségét. Az ilyen börtön arra törekszik, hogy intézményesítse az engedelmességet, az elítélteknek itt csak viselkedniük kell, nem felelősek se önmagukért, se az intézet működéséért.

Különös jelentőségre tesznek szert Lukács Tibor börtönről vallott világképében az elítéltek létdimenziói: a tér és az idő. Ezek eredeti rendeltetése az volt, hogy fizikai és szellemi engedelmességre kényszerítse, tétlenségre hibernálja a bentlakókat. Lukács a modern börtönt szükségképpen a szűk tér-dimenziók kitérítésével, a szellemi mozgástér kiterjesztésével képzelel el. Felhívja a figyelmünket arra, hogy ha az idő-dimenziók közül kizárólag a múltra koncentrálnunk, akkor az elítélt természetes emberi reakciója, hogy kicsúszson a börtönmilió szorításából, úgy vedli le múltját, hogy önigazolást keres, és rendszerint talál is múltbeli tetteire. Az ésszerű börtönnek helyre kell tennie az időt; a múlt figyelmeztessen, a jelen kapjon értelmet és hasznos cselekvési lehetőséget, a bizonytalan jövő pedig változzék minél hamarabb bizonyossá.

Miközben mások másutt már unottan és indulattal térnek ki az íróasztal melegágyakban kikeltett és a nyomorúságos börtöntalajon megkapaszkodni nem képes börtönideálok újjáélesztése elől, Lukács tudja, hogy a hamis börtön-eszméktől el lehet ugyan fordulni, de azoktól az emberektől, akiknek a sorsa függ a börtönök ésszerűsítéséről: – nem. A megoldás egyik aranykulcsának az elítéltek olyan munkavégzését tekinti, amely ráirányítja szemüket érdekeltségükön keresztül saját értékeikre, és megeremti állóképességüket a munkaerőpiacon.

Tovább kell haladni azon a történelmi úton – írja –, amelyen a rabmunka kényszermunkából munkakényszerré szelődött, és amelyen megnyílt a munkához való jog elismertetésének a lehetősége. Nagyobb szerepet kell kapnia a dolgozó embernek a munkavégzésben – habár elítélt – a termelés szervezésében, hogy fel tudja mérni a munka értékét. Szerezzen olyan szakképzettséget, végezzen olyan munkát, amelyet a szabad életben is használhat majd. Ne legyen számára elveszett idő a börtönélet. Övezzék tevékenységét ugyanolyan megbecsülés bent is, mint kint, hogy a munka ne legyen büntetés.

Lukács Tibor szinte makarenskói magabiztossággal mutat rá az elítéltek közösség palackjában rejtőző szellemekre, melyek felszabadítása szakértő kezekre vár. Úgy véli, az elítéltek kollektíváit kikovácsoló hírhedi szolidaritás csonthéját – melyet többnyire nem eredendő megátalkodottságból, hanem az emberi méltóságot megtaposó totális rendszerrel szembeni opposícióból vontak maguk köré – a bizalom oldószerével áthatolhatóvá lehet tenni. Vagyis a fogvatartottak intim kohéziója értelmes és lendületes követelményrendszerrel, széles körű belső munkamegosztással az öntevékeny szervezetek motorjává válhat. Még egyfajta belső börtöndemokrácia gondolatáig is eljut, hogy a szabadulót semmi se érje váratlanul.

De Lukács Tibor figyelme, tapintata, olykor részvéte kiterjed a börtönök személyzetére is. A magyar szakirodalomban alig akad példa arra, hogy valaki úgy emeli magához a börtönök alkalmazottait, hogy tevékenységüket nehéz feltételek között végzendő erőfeszítésként, reálisan ábrázolja. Nem törekszik olcsó zsurnalizmusra, egyaránt óvja a közvéleményt attól, hogy a börtönörök életét a Denevér-beli Frosch operettkönnyű pályaképével azonosítsa, de attól is, hogy a smasszer egykori torzképét, a borgőzös brutálítású, elhjasodott agyú és hasú körlet-napóleontakat összemossa a mai büntetésvégrehajtás dolgozóival.

Világosan látja Lukács, hogy az egykor kizárólag biztonságra orientált börtönökből lassan-lassan reszocializációs célú intézetek jönnek létre. Ezek születési kínjai leginkább a személyzet súlyos és tartós szerepkonfliktusában ütköznek ki. A hagyományos kép megbomlott, a fehér-fekete, a jó-rossz sémája megdőlt. A rabhoz mint ellenfélhez való viszony egyszerű, könnyen áttekinthető képlete bonyolult, többismeretlenes, nehezen megoldható pedagógiai egyenletté állt össze.

Az elítéltek társadalmi státuszának emelkedésével, jogi helyzetük körülírásával és garantálásával, egyszóval szakadékmély alávetettségük csökkentésével megszűnőben van az a kontraszt, amely eddig szociálpszichológiai erőt adott az elítéltek felett örökdő kiválasztottak önbecsüléséhez. A „smasszer militáns” mellé a fejlődés odakényszeríti a „smasszer sapiens”-t. A modern börtön szellemi letéteményese és reprezentánsa a pedagógus, a pszichológus és szociológus lesz. A kulcsos őr is leveti majd morózus személytelenségét, előlép a cirkli mögül, hogy egész személyiségével részt vegyen a nevelés programjában.

Az asszisztenciát pedig olyan munkáltató egészíti ki, aki már nem csupán a technikára és a gazdaságosságra ügyel, hanem arra is, hogy mindezek emberi szükségleteket elégítsenek ki, mert ez formálja igazán az elítélt személyiségét.

Lukács Tibor figyelmeztet bennünket arra, hogy a büntetésvégrehajtás befelé fordulása önmagára nézvést is ártalmas, hiszen szerepe nem önmaga, hanem a társadalom szolgálata, s e szolgálat sikere aligha biztosítható a társadalom együtt- és közreműködése nélkül. A külvilág elutasítása miatt, írja roszszallóan, a büntetésvégrehajtás elesik attól a lehetőségtől, hogy munkáját megismerjék, hogy erőfeszítéseit méltányolják, hogy eredményeinek továbbfolytatásában támogassák.

Lukács Tibor nem csupán a büntetésvégrehajtás önmagába zárkózását kritizálja, hanem a társadalom iránta való közönyét, esetenkénti intoleranciáját is. Elvárja, hogy a közvélemény ne hallgasson a még mindig bot, illetve pelengér után ácsingató kisebbségre, és mihamarább törjön pálcát a célszerű börtönt konzekvensen rabparadicsomnak nevező előítéletek felett.

Lukács Tibor noha a hazai jogásztársadalom egyik kiemelkedő alakja, nem él a paragrafusok hipnózisában. A jogviszonyok sűrű indái között – vérbeli jogásként is – nem csupán jogalanyokat lát, hanem érző, gondolkodó hús-vér embereket, és már-már rebellió számba megy, hogy büntetésvégrehajtási töprengéseinek középpontjában az elítélt áll.

Véleménye szerint a végrehajtást szabályozó jognak viselnie kell annak a másságnak a jegyeit, amely a végrehajtást mint olyant jellemzi. Újból felveszi a kesztyűt, a csak a múltra tekintő tetterányos ítélkezés és a tettes jövőjét egyengető büntetésvégrehajtás paradoxona körül fel-fellángoló vitában.

Teszi pedig mindezt a sürgető idő szorításában, egyre lázasabb tempóban, a jó Csönd-herceggel való versenyfutásban. Hiszen sietteti a jó széllel behozható Európa partjainak látótávolságba kerülése, de szorongatják a két végén égő életgyertya figyelmeztető ellobbanásai is. Egyik börtöntárgyú munkájának zárszavában ezt írta: „nem fejezem be, csak abbahagyom.” Valóban. Lukács Tibor csupán abbahagyta, de nyomában már nem fejeződhet be a magyar büntetésvégrehajtás iránti közöny felszámolása elleni küzdelem. A magyar börtönügynek ugyanis mihamarább fel kell zárkóznia a jogállamiság újonnan kialakult rendjéhez.

Dr. Lőrincz József

A bv-jog fejlődésének főbb vonásai – 1945-től napjainkig

Bár a demokratikus magyar állam létrejöttének első hónapjaiban már jelentős jogalkotási folyamat indult meg, nem lehetett reális cél a jogrendszer teljes megújítása. Nem került nyomban napirendre a büntetőjog és a büntetőeljárás jog gyökeres megváltoztatása, éppígy a büntetésvégrehajtás területén is fennmaradt lényegében a korábbi szabályozás. Egy erősen konzervatív vonásokat mutató büntetésvégrehajtási rendszert vett át tehát a magyar demokrácia.

Az 1945 februárjában megalkotott törvény a népbíróságokról nemcsak a büntetőjog és a büntetőeljárás jog területén hozott alapvetően új szabályozást, de a kényszermunka büntetések közé iktatásával közvetlenül is érintette a büntetésvégrehajtást. E büntetés végrehajtási szabályait a 78 000/1946 IM-rendelet állapította meg. Új törekvés volt az elítéltek demokratikus szellemű nevelése és alkalmassá tétele a társadalomba való beilleszkedésre.

Egyébként a szabadságelvonásból álló büntetések – a fegyház, a börtön, a fogház, a szigorított dologház és a dologház – végrehajtása a korábbi elvek – vagyis az ún. fokozatos rendszer – szerint történt; az egy évet meghaladó büntetések végrehajtása magánzárkával kezdődött, ezt követte azután a közös munkáltatás. Az utóbbi vonatkozásában a 320/1946 ME rendelet érdemel figyelmet, mely lehetővé tette az újjáépítés érdekében a fogvatartott igénybevételét bármely közmunkára.

Ezen időszak büntetésvégrehajtást érintő jogalkotása – átfogó módosítás nélkül – elsősorban az addigi rendszer antidemokratikus, antihumánus jogszabályait iktatta ki. Így az 1946. évi XIV. törvény megszüntette az államfogház jogintézményét, a fenyítési eszközök közül eltörölték a lábbilincset, szűkítettek a kurtavas-fenyítés alkalmazásának körét. 1947-ben IM rendelet mondta ki, hogy tilos a letartóztatottakat bántalmazni, tilos testi fenyítést használni.

Jelentősek voltak a büntetésvégrehajtás irányítását szolgáló szervezeti intézkedések: az Igazságügyi Minisztériumban a Börtönügyi Osztály, majd 1948-ban a Gazdasági Igazgatóság felállítása. Ez utóbbi vezérelte a büntetésvégrehajtási intézetek mellett működő IM Ipari Vállalatot és IM Mezőgazdasági Vállalatot, melyek összefogták és koordinálták az említett termelő üzemeket.

A büntetőjog fejlődésének kiemelkedő lépése volt az 1951. január 1-jén hatályba lépett Büntető Törvénykönyv Általános Részéről szóló 1950. évi II. törvény, az ún. Btá. E törvény egységes szabadságvesztést ismert, és ezt börtönnek nevezte. (A kihágásoknál megmaradt az elzárás-büntetés!). A Btá. 50. §-a így határozta meg a büntetés célját: „A büntetést a dolgozó nép védelme érdekében, az elkövető megjavítása és nevelése, továbbá általában a társadalom tagjainak a bűnözéstől való visszatartása végett kell alkalmazni.” Az egységes szabadságvesztés rendszere a büntetésvégrehajtás korszerű szabályozását igényelte volna. A Btá. miniszteri indoklása utalt arra, hogy a büntetésvégrehaj-

tás differenciálását – a különböző súlyú büntetések, különböző időtartamban kiszabott végrehajtását – a megalkotandó bv-törvényben kell szabályozni. Erre azonban nem került sor.

Néhány büntetésvégrehajtási rendelkezést viszont tartalmazott a Btá. hatályba lépéséről szóló 1950. évi 39. törvényerejű rendelet, az ún. Btáé. Kimondta, hogy például a büntetés felének letöltése után az elítéltet – különösen annak kimagasló munkateljesítménye esetén – feltételes szabadságra lehet bocsátani. A Btáé. azt is rögzítette, hogy a fogvatartott megjavítását és nevelését állandó és rendszeres munkáltatással kell előmozdítani, az elítélt köteles a számára kijelölt munkát mindig elvégezni.

1952. március 1-jén, a Btá. hatályba lépését követően a büntetésvégrehajtás felügyelete az igazságügy-miniszter hatásköréből a belügyminiszter hatáskörébe került. A büntetésvégrehajtás központi irányítására létrejött a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága, míg a vállalati termelés irányítására létrehozták a Közérdekű Munkák Igazgatóságát.

Ezek az évek nem kedveztek a korszerű büntetésvégrehajtási rendszer megteremtésének. 1953 nyarától viszont a törvényesség helyreállítására és megszilárdítására irányuló törekvések közvetlenül érintették a büntetésvégrehajtást. Az ügyészségről szóló 1953. évi 13. törvényerejű rendelet az ügyészi tevékenység egyik területeként definiálta a büntetésvégrehajtás törvényességének felügyeletét. Ügyészi feladattá vált annak ellenőrzése, hogy a börtönökben törvényes határozat nélkül senkit se tartsanak fogva, hogy a letartóztatást elrendelő hatóság által megállapított időn túl senki se maradjon elzárva, végezetül ügyészi teendő lett az elítéltekkel való bánásmód törvényességének felügyelete is.

Noha nem került sor a bv-törvény megalkotására, minisztertanácsi szintű jogszabály jelent meg a büntetésvégrehajtás alapvető kérdéseinek rendezésére: nevezetesen a Büntetésvégrehajtási Szabályzat kiadásáról szóló 1105/1954. (XII. 17.) Mt. határozat. Ebből az alábbiak emelendők ki: a szabadságvesztést börtönben és e célra szervezett munkahelyeken kell végrehajtani, bár a Btá. a szabadságvesztést egységesen börtönnek nevezte. Az előzetesen letartóztatottak a határozat szerint nem vonhatók egyenlő elbírálás alá a jogerős elítéltekkel. A letartóztatottakat csak az első fokú ítélet után lehet munkába küldeni. A termelési versenyt és az újíto mozgalmat tovább kell fejleszteni. Aki 12 hónapon át folyamatosan sztahanovista munkateljesítményt ért el, az évente hét nap pihenőidőt kaphatott. De egyéni elbírálás alapján a belügyminiszter 14 nap fizetett szabadságot is engedélyezhetett évente egy ilyen fogvatartottnak. Az említett Mt. határozat szerint a fegyelmező börtönbe utalás – maximum egyéves időtartamra – volt a legsúlyosabb büntetés. A munkateljesítmény fontosságára utalt, hogy az az elítélt került fegyelmező börtönbe, aki feladatait késedelmesen és hanyagul végezte, aki 80%-on aluli munkateljesítményt ért el. A fiatalokéak legsúlyosabb büntetése a hét napig tartó magán-elzárás volt.

Az Mt. határozat a belügyminisztert jogosította fel a Büntetésvégrehajtási Szabályzat kiadására. 1955. június 29-én közzé is tették a Büntetésvégrehajtási Szabályzatot, de nem mint a Magyar Közlöny nyilvános jogszabályát, hanem mint (az igazságügy-miniszterrel, a honvédelmi miniszterrel és a legfőbb ügyész-szel egyetértésben kiadott) belügyminiszteri utasítást.

A Büntetésvégrehajtási Szabályzat szerint a szabadságvesztést börtönben vagy bv-munkahelyen kell végrehajtani. A bv-munkahely nem jelentett eny-

hébb végrehajtási fokozatot, csupán olyan végrehajtási helyet, amelyet nem neveztek börtönnek, ahol az elítélteket üzemi termelőmunkával foglalkoztatták. Kétségtelen különbség volt az is, hogy az elítélteket nem zárkában, hanem közös szobákban helyezték el.

A Büntetésvégrehajtási Szabályzat a törvényesség megszilárdítását, a korszerű büntetésvégrehajtási rendszer kialakítását szolgálta. Nagy súlyt helyezett az elítélt – a Szabályzat szóhasználatával élve: a letartóztatott – nevelésére. Jelzi ezt az is, hogy a szabadságvesztés végrehajtásával kapcsolatos nevelési feladatokat önálló rész szabályozta. A 244. § pl. arról szólt, hogy „a letartóztatottakkal való bánásmód mindig határozott, de emberséges és igazságos legyen”. A munkáltatást a nevelési feladatokra vonatkozó részen belül elhelyezett fejezet szabályozta – egyértelműen kifejezve a nevelés elsődlegességét.

Más rendelkezésekből viszont az elítélt munkateljesítményének fontossága derült ki. Hiszen a fogvatartott levelezésének, csomagküldeményének, látogatásának gyakoriságát egyrészt a büntetés (1 éven aluli, 1–5 év közötti, 5 évet meghaladó) mértéke, másrészt háromhavi (80–100%-os, 101–120%-os, 120% feletti) munkateljesítménye határozta meg. A feltételes szabadságra bocsátás szempontjából is komolyan figyelembe vették az elítélt teljesítményét. Havi átlagban a 100%-ot meghaladó teljesítmény után 5%-onként egy napot, bányában foglalkoztatottaknál pedig 2%-onként egy napot lehetett elengedni a büntetésből.

Az állam belső és külső biztonsága ellen vétő elítéltek, valamint a háborús és népellenes bűncselekmény miatt fogvatartottak csak egyénekénti elbírálás alapján részesülhettek a levelezés, a csomagküldemény, a látogatás kedvezményében. Az állam belső és külső biztonsága elleni bűncselekmények közé nemcsak a súlyos államellenes bűncselekmények tartoztak, hanem pl. az izgatást és a tiltott határátlépés kísérletét is ide sorolták. Nem érvényesültek kellően a letartóztatott eljárási jogai sem, a nem jogerősen elítélt csak a parancsnok engedélyével levelezhetett a védőjével.

Az 1956-ot követő időszak büntetésvégrehajtási jogszabályait vizsgálva a 103/1958. BM–IM–Legf. Ü. közös utasítást kell megemlíteni, melyben az osztályhelyzet, az előélet, a bűncselekmény jellege és súlya volt a kategorizálás legfőbb elve. E szempontok alapján más-más intézetbe került az „ellenforradalmár” és osztályidegen elítélt, a dolgozó osztályhelyzetű politikai elítélt, a szokásos bűnöző, a súlyos visszaeső, továbbá a dolgozó osztályhelyzetű, kisebb köztörvényes bűncselekményt elkövető fogvatartott.

A büntetésvégrehajtás szabályozása terén 1959-ben történt újabb fontos lépés. A 8/1959. BM utasítás a büntetésvégrehajtás két fő feladatáént határozta meg az elítéltek őrzését és nevelését; minden egyéb funkciót ennek kellett alávetni. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának fokozatosságát is ez az utasítás vezette be. E differenciálás első fázisa a kötelező zárka volt, ez azt jelentette, hogy az elítélt a büntetés meghatározott részét cellában töltötte, és ez alatt az idő alatt nem dolgozhatott. A kötelező zárka leghosszabb tartama – az osztályidegen elítélteknél – két év, a súlyos visszaesőknél és a szokásos bűnözőknél legfeljebb egy év volt. A kötelező zárkát munkáltatás követte.

A fokozatosság abban is megnyilvánult, hogy a levelezés és a látogatás lehetősége a büntetés hátralevő részének csökkenésével emelkedett; hisz célul tűzték ki a fogvatartott felkészítését a szabadulásra. A feltételes szabadságra bocsátás már nem függött az elítélt munkateljesítményétől, és a súlyos államellenes bűncselekmény elkövetőit, az osztályidegeneket és a többszörös visszaesőket ez az utasítás kizárta a kedvezményből.

Az 1961-ben megalkotott Büntető Törvénykönyv büntetési rendszere a szabadságvesztést mint egységes büntetést szabályozta, melyet börtönben vagy büntetésvégrehajtási munkahelyen kell végrehajtani. A Btk 38. §-a a következőképp definiálta a szabadságvesztés végrehajtásának alapvető szabályait. Először az elítélt köteles a kijelölt munkát elvégezni, és ezért őt díjazás illeti meg; másodszor a börtön rendje szigorúbb a büntetésvégrehajtási munkahely rendjénél. A szabadságvesztés végrehajtási módozatainak megállapítását a Btk átengedte a büntetésvégrehajtási szabályoknak.

Kétségtelen előrelépés volt, hogy a Btk a bíróság hatáskörébe utalta a feltételes szabadságra bocsátást és megszabta annak feltételeit. A Btk-val egy időben hatályba lépett új büntetőeljárás törvény pedig előírta a feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatos eljárást, és azt a megyei bíróság elnöke által kijelölt bíró feladatává tette.

Az 1963. évi 20. törvényerejű rendelet olyan szervezeti változást hozott, amely igencsak kihatott a büntetésvégrehajtás további fejlődésére. Az igazságügy-miniszter feladata lett a büntetésvégrehajtás felügyelete és irányítása. Röviddel ezután megindult az a büntetésvégrehajtási kodifikáció, amely a jogterület magas szintű szabályozását eredményezte. A jogszabály-előkészítés azzal kezdődött, hogy korszerűsíteni kell a büntetésvégrehajtási Szabályzatot, majd azzal az állásfoglalással végződött, hogy törvényi szintű szabályozásra van szükség.

Ez idő tájt alakult az Igazságügyi Minisztériumban az ún. kodifikációs bizottság, melyet a Törvényelőkészítő Főosztály akkori vezetője irányított. A büntetőjog tudományának neves képviselői és a büntetésvégrehajtás kiváló gyakorlati szakemberei egyaránt részt vettek benne. A büntetésvégrehajtás alapkérdéseiről, így a rezsimekről, az elítéltek kötelességeiről és jogairól, a nevelésről, a munkáltatásról, a társadalom bekapcsolásának lehetőségeiről, a fiatalok elítéltekről stb. tanulmányok sora készült el; s ezeket mind megtárgyalta a kodifikációs bizottság. Ugyanekkor számos külföldi – szovjet, amerikai, angol, lengyel – szerző cikkét, könyvét fordította le és adta közre háttéranyagként a minisztérium.

Ezután került sor az ún. politikai döntésre. Az Igazságügyi Minisztérium előterjesztést készített a büntetésvégrehajtás helyzetéről, melyben javaslatot tett az új szabályozás legfontosabb kérdéseire a Koordinációs Bizottságnak. Ennek alapján hozott határozatot az MSZMP Politikai Bizottsága 1965. november 9-én, ennek alapján döntött úgy, hogy a büntetésvégrehajtás alapvető kérdéseit törvényerejű rendeletben kell szabályozni.

A konkrét kodifikációs munka ezt követően kezdődött el, és vezetett 1966. augusztusában két törvényerejű rendelet megalkotásához. Az 1966. évi 20. törvényerejű rendelet módosította a Btk-t. A felnőttkorú elítéltek szabadságvesztésének végrehajtására négy fokozatot hozott létre: a szigorított börtönt, a börtönt, a szigorított büntetésvégrehajtási munkahelyet és a büntetésvégrehajtási munkahelyet. A fiataloknál két végrehajtási fokozat létesült: a fiatalok börtöne és a fiatalok büntetésvégrehajtási munkahelye. Ez a jogszabály azt is meghatározta, hogy az egyes végrehajtási fokozatokban milyen büntetésekkel kell foglalkoztatni. Az elítéltek kriminológiai szempontok szerinti csoportosítását, az átnevelhetőséget tartotta szem előtt.

A másik jogszabály, a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásáról és az előzetes letartóztatás foglalkoztatásáról szóló 1966. évi 21. törvényerejű rendelet elejtette a kötelező zárka intézményét, és célul tűzte ki a fokozatosság elvének

érvényesítését pl. a szabadulás előkészítésénél is. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának rendjét illetően az említett tvr. egyrészt meghatározta a valamennyi végrehajtási fokozatra érvényes követelményeket, másrészt az egyes fokozatok eltérő tartalmi jellemzőit.

Az elítélt átnevelését szolgálta, hogy azonos végrehajtási fokozaton belül további csoportosítást lehetett bevezetni. Az elítélt jogi helyzetét illetően az alapvető rendelkezés az volt, hogy kötelességei és jogai csak annyiban módosulnak, amennyiben erről ítélet vagy jogszabály szól, vagy azok gyakorlását gátolja a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása. Ki kell emelni, hogy a törvényerejű rendelet nem kedvezményként szabályozta az elítélt – személyesen vagy levelezés útján való – érintkezését jogi képviselőjével és az általa megjelölt személyekkel, nem kedvezményként szabályozta keresményének felhasználását, hanem kimondta, hogy ezekre – az egyes fokozatokra vonatkozó részletes szabályoknak megfelelően – az elítélt jogosult.

Leszögezte a tvr. azt is, hogy a munkáltatást alá kell rendelni a büntetésvégrehajtás céljának, hogy nagyüzemi ipari vagy mezőgazdasági termelőmunkával kell foglalkoztatni az elítélteket. A fenyítések közül most elmaradt a fegyelmező börtön, a jutalmak körébe pedig bekerült a rövid tartamú eltávolítás, de ezt csak büntetésvégrehajtási munkahelyen – vagyis a legenyhébb fokozatban – lehetett engedélyezni.

A fiatalokúakra vonatkozó külön rendelkezések figyelembe vették a fiatalokúak életkori sajátosságait, fokozott jelentőséget tulajdonítottak iskolai oktatásuknak és szakmai képzésüknek. Sajátos fenyítési nemként vezette be a tvr. a tisztségviselési megbízatás visszavonását, és közben megszüntette a sötétzárka-fenyítést. Kimondta, hogy különös gondot kell fordítani a szabadságvesztésből szabadult fiatalokúak utógondozására.

Bár az előzetes letartóztatás nem büntetés, hanem büntetőeljárás kényszerintézkedés, a tvr. megszabta az előzetes letartóztatás foganatosításának alapvető szabályait is. Rendelkezett a végrehajtás helyéről, az előzetesen letartóztatott jogi helyzetéről. Előírta a saját ruha viselésének jogát, a munkavégzés önkéntességét, a védővel való ellenőrzés nélküli érintkezést. Az előzetesen letartóztatottal szemben alkalmazható fegyelmi fenyítések a kényszerintézkedések jellegéhez igazodtak. A tvr.-ben megfogalmazódott felhatalmazás alapján került sor a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtási szabályainak megállapítására. Ennek részletes leírása a 110/1967. IM utasítással kibocsátott Büntetésvégrehajtási Szabályzatban található.

Az 1961. évi Btk-t az 1971. évi 28. törvényerejű rendelet módosította. Egyes rendelkezései kihatottak a büntetésvégrehajtásra is. Megmaradt a szabadságvesztés négyfokozatú rendszere, de a fokozatok elnevezése – fegyházra, szigorított börtönre, börtönre és fogházra változott. Az elítéltek csoportosításánál a tvr. határozottan elkülönítette a szándékos és gondatlan bűncselekmények elkövetőit. Bővült a fegyházban végrehajtandó büntetések köre. Megszigorította a tvr. a feltételes szabadságra bocsátás feltételeit, kizárta belőle a viszszaesőket.

A Btk módosítása szükségessé tette az alacsonyabb szintű büntetésvégrehajtási szabályozás felülvizsgálatát is. Ennek eredményeként született meg az új Büntetésvégrehajtási Szabályzat, melyet a 107/1974/IM utasítás mellékleteként bocsátottak ki. Ez részletesen taglalta a bv-intézet által foganatosított szabadságvesztés, őrizet és előzetes letartóztatás szabályait. Növelte a végrehajtás szigorúbb és enyhébb fokozatai közötti eltérést az elítélt jogaival, a neve-

lés módszereivel kapcsolatban, de módosította az őrzés és felügyelet, az elítéltek ruházati ellátása rendszerét is. Megemlítendő, hogy az 1974. évi 9. 10. tvrrel, a szigorított őrizetnek és az alkoholisták kötelező intézeti gyógykezelésének bevezetésével a büntetésvégrehajtás új feladatokat kapott.

A hatályos – 1978. évi – Büntető Törvénykönyv előkészítésének fontos eleme volt a korszerű büntetési rendszer kialakítása. A kodifikáció egyértelműen a szabadságvesztés mint egységes büntetési nem fenntartása mellett foglalt állást, amelynek végrehajtási fokozatait a Btk határozta meg. Az 1966-ban kialakított négy végrehajtási fokozat helyett három fokozat létrehozása látszott indokoltnak, mert a büntetésvégrehajtás gyakorlati tapasztalatai azt mutatták, hogy a fegyház és a börtön között elhelyezkedő szigorított börtön fokozat jellegzetességei nem dolgozhatók ki. A fiatalokúaknál célszerűnek látszott a két végrehajtási fokozat fenntartása.

A Btk büntetésvégrehajtási rendelkezései közül ki kell emelni, hogy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének időpontja a végrehajtási fokozathoz igazodik. Fegyház esetén a büntetés legalább négyötöd, börtön esetén a büntetés legalább háromnegyed, fogház esetén a büntetés legalább kétharmad részének kitöltése után lehet szó feltételes szabadságra bocsátásról. A Btk büntetési rendszerét illetően az is figyelmet érdemel, hogy a szigorított őrizetet beiktatta az intézkedések közé.

A Btk előkészítésével párhuzamosan folyt az új büntetésvégrehajtási kódex előkészítése. Gondos, igényes munkát végeztek a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokságának munkatársai. A szakirodalom megállapításainak felhasználásával, a gyakorlat tanulságainak levonásával dolgozták ki a büntetésvégrehajtás különböző területeire vonatkozó javaslatokat. A konkrét kodifikációs munkát az Igazságügyi Minisztérium által létrehozott bizottság csinálta.

A létrejött jogszabály – a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet – eddig előzmény nélküli kódex a magyar jogalkotásban, hiszen valamennyi büntetés és büntetésjogi intézkedés végrehajtását, valamint az előzetes letartóztatás és az elzárás foganatosítását magas szintű jogszabály keretében, egységes szempontok szerint szabályozza. Minden büntetésre és intézkedésre nézve meghatározza a végrehajtás rendjét, módszereit, a végrehajtásban közreműködő személyek és szervek jogi helyzetét.

A Bv. tvr. részletes ismertetése meghaladná ennek az írásnak a kereteit. Az általános rendelkezések közül kiemelném, hogy kimondja: az elítélt köteles alávetni magát a végrehajtásnak, de bármikor élhet panaszjogával. A büntetések és intézkedések végrehajtásával kapcsolatos bírósági feladatokat önálló fejezet szabályozza. Az itt emlegetett eljárásokat a Bv. tvr. a megyei, illetve a fővárosi bíróságon tevékenykedő bv-bíró hatáskörébe utalja.

A szabadságvesztés végrehajtási rendjét illetően a Bv. tvr. új intézménye az átmeneti csoportba helyezés. Ide akkor kerülhet a fogvatartott, ha már legalább öt évet töltött fegyházban vagy börtönben. Az elítéltet várható szabadulása előtt legfeljebb két évvel *lehet*, hat hónappal viszont *kötelező* átmeneti csoportba helyezni. E megoldás lényege, hogy az elítélt végrehajtási fokozatának szabályai itt – a büntetésvégrehajtás által indokolt mértékben és módon – enyhíthetők.

Az elítélt kötelezettségeivel és jogaival kapcsolatban a Bv. tvr. kiemeli, hogy a fogvatartott korlátozás nélkül levelezhet hozzátartozóival, továbbá

másokkal is, ha ezt a büntetésvégrehajtás jóváhagyja. A jutalmak közül a rövid tartamú eltávozás fogházban és átmeneti csoportban jutalomként, börtönben kivételes jutalomként adható, fegyházban pedig egyáltalán nem lehet engedélyezni. A fegyelmi fenyítések közül a Bv. tvr. elhagyta a szigorított magán-elzárást és a sötétzárka-fenyítést. A legsúlyosabb hatályban levő fenyítés – három hónapig terjedő időre, fegyház- és börtönfokozatban – a fegyelmező részlegbe utalás.

A Bv. tvr. újszerű rendelkezése a pártfogó-felügyeletre vonatkozóan az, hogy kivételesen a bv-bíró is elrendelheti annak az elítéltnak a pártfogó-felügyelet alá helyezését, aki letöltötte szabadságvesztés-büntetését, illetve, akit véglegesen elbocsátottak a szigorított őrizetből. Az előzetes letartóztatás végrehajtási szabályai közül csupán azok a rendelkezések érdemelnek figyelmet, amelyek az elítélt termelőmunkában való részvételére vonatkoznak. A nem jogerős ítélet meghozatala után az előzetesen letartóztatott köteles a bíróság intézkedésére a számára kijelölt munkát elvégezni. A nem jogerős ítélet meghozatala előtt viszont az előzetesen letartóztatott csak saját kérelmére vehet részt termelőmunkában.

A Bv. tvr. felhatalmazása alapján az egyes büntetések és intézkedések végrehajtásának részletes szabályait miniszteri szintű jogszabályok állapították meg. A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás vonatkozásában két szinten – a Büntetésvégrehajtási Szabályzat 8/1979. (VI. 30.) IM rendelet és a Büntetésvégrehajtási Szabályzat végrehajtására kiadott 101/1981. (IK. 2.) IM utasítás szintjén – történt meg a végrehajtás szabályozása.

A büntetésvégrehajtási jog fejlődése nem zárult le az 1979. évi jogalkotással. Több ízben került sor mind a Bv. tvr, mind a Büntetésvégrehajtási Szabályzat szűkebb körű módosítására, főleg az új jogintézmények bevezetése kapcsán. Jelentősen megnőtt a büntetésvégrehajtás feladata a szigorított javító-nevelő munka 1984. évi bevezetésével. Ennek végrehajtását a Bv. tvr-be iktatott IV/A. fejezet és a 3/1985. (III. 7.) IM rendelet szabályozza. Újabb módosítás: a szigorított őrizetet a törvényhozás kiiktatta büntetési rendszerünkől.

Dr. Moldoványi György

Építési, beruházási és fejlesztési elgondolások

A bv-testület építési tevékenységének alapvető célja a büntetésvégrehajtás műszaki-tárgyi feltételeinek megfelelő színvonalú biztosítása. E körbe tartozik a büntetésvégrehajtás alaptevékenysége és lakásberuházása, karbantartása, javítása, valamint az ehhez kapcsolódó – építésszerelési és technológiai – munka, a beruházás és fenntartás tervezése, a megvalósítás szervezése és lebonyolítása.

Az alaptevékenységi beruházások olyan intézetfejlesztési feladatok megvalósítására szolgálnak, melyek elősegítik a fogvatartottak kulturáltabb elhelyezését, az intézetek zavartalan működését, és garantálják a nevelés célkitűzéseinek biztosítását.

A büntetésvégrehajtás beruházási-felújítási alaptevékenységénél – a közel-múltban az elítéltek megnövekedett létszáma miatt – a legnagyobb feszültség az elhelyezésnél, illetve az épületek állagának megóvása, korszerűsítése kapcsán jelentkezett. E gondok megoldása érdekében a Honvédelmi Bizottság jóváhagyta az új budapesti szállás felépítését, és az ehhez szükséges pénzügyi eszközök biztosítását – bevonva a finanszírozásba a bv-vállalatoknál képződő forrásokat is. Így kezdődött meg gyorsított ütemben a Maglódi úti 1200 fős szállásépület beruházásának előkészítése. A kivitelezés befejeződött, az épületet 1989 második félévében használatba vettük.

A büntetésvégrehajtás raktározási körülményei évek óta nem felelnek meg a követelményeknek, a központi készletek elhelyezése csak raktárépületek bérbérvételével oldható meg. Ezért határoztuk el, hogy kialakítunk egy korszerű, megfelelő alapterületű központi raktárbázist. A Maglódi úti beruházás is megvalósult, és jelentősen javultak a raktározás körülményei.

Változatlanul komoly nehézséget okoz az intézeti konyhák egy részének leromlott műszaki állapota. Az alaptevékenységi beruházásra költhető pénzből három intézetnél került sor (Állampusztán és Miskolcon 1500 adagos, Szombathelyen 500 adagos) új konyha létesítésére, illetve átépítésére a tervidőszakban.

Folytatjuk a hatodik ötéves tervben megkezdett energiaracionalizálási programot, ennek keretében három intézetnél (Miskolcon, Pécsen és Tökölön) áttértünk, illetve át kívánunk térni gázenergia-hordozó felhasználására. A műszaki infrastruktúra megteremtése érdekében a tököli és a márianosztrai intézeteknél a területi regionális vízműrendszerhez kapcsolódtunk, hogy jó minőségű ivóvizet tudjunk adni a fogvatartottaknak. A keletkezett szennyvizek elvezetését a területi csatornaműrendszerhez csatlakoztatva kívánjuk megoldani.

A szigorított javító-nevelő munkára ítélték elhelyezésére a Martonvásári Bv. Intézetben egy 300 főt befogadó szállásépületet hoztunk létre. Ugyanakkor Miskolcon is lehetőséget teremtettünk 300 fő elhelyezésére. A szigorított

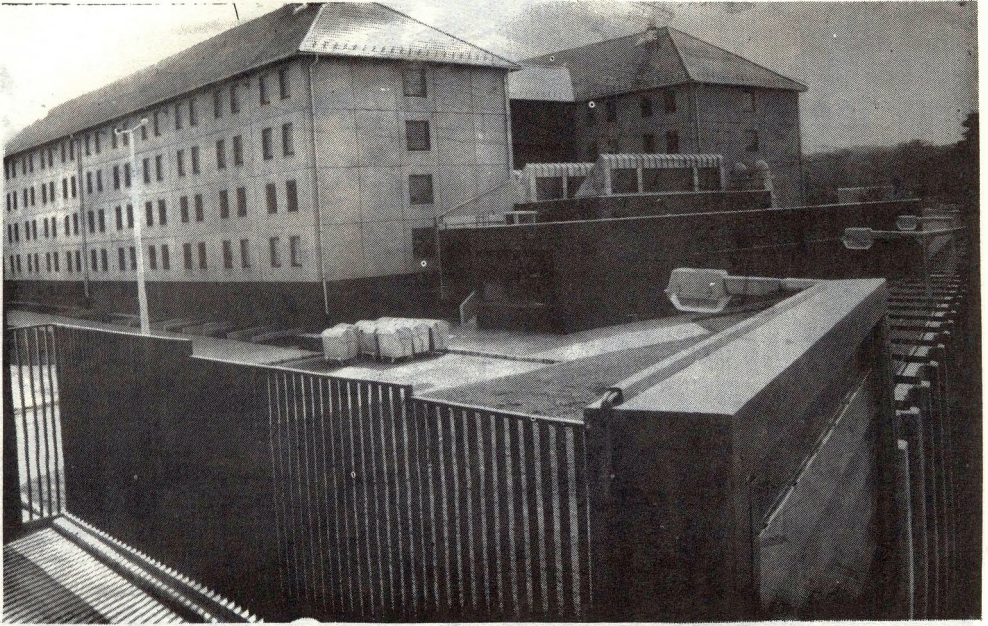
Lumumba utcai szolgálati lakások

javító-nevelő munkát végrehajtó intézetnél gondot okoz, hogy új műszaki infrastruktúrát (elektromos háttérhálózatot, a vízbázis növelését, a szennyvízelhelyezés bővítését), kell kiépíteni. Ez ugyanis jelenős pénzügyi eszközök lekötésével járt együtt.

A lakásberuházásra rendeltetett pénzeszközök a személyi állomány lakáshelyzetének megoldását és javítását szolgálják. Kiemelt feladatunk a budapesti lakások építése. A Fővárosi Tanáccsal közösen növeltük a lakások számát, illetve saját beruházásként átadtunk 40 lakást a Lumumba utcában. S még e tervidőszakban 22 lakás kivitelezése van folyamatban. Ezen kívül természetesen az ország különböző városaiban is folyt lakásépítés, illetve lakásvásárlás. Eddig sajnos csak a jogos igények egy részét tudtuk kielégíteni.

A büntetésvégrehajtási intézetek jelentős része a századforduló időszakában épült. Ezért zömük korszerűtlen, a kiszolgáló létesítmények (pl. konyhák, mosodák) hiányosak. A külső és a belső közművek (víz-, csatorna-, elektromos és fűtési rendszerek) elhasználódott állapotban vannak, működésük se a követelményeknek, se a különböző szabványoknak nem felel meg.

A büntetésvégrehajtási testület épületállományának elhasználódása, a fogvatartottak korszerűbb elhelyezésének igénye, a fenntartási ráfordítás növelését, sőt az intézeteknél átfogó rekonstrukciót követel. Már a hetedik ötéves terv előkészítése során számoltunk azzal, több vizsgálat alapján, hogy a leginkább elhanyagolt intézeteknél hozzá kell fogni a teljes újjáépítéshez. A felmérések sze-

A Maglói úti, 1200 elítéltet befogadó szálláskörlet

rint az e célra tervezhető források messze alatta maradnak a szükségleteknek. Ezért ebben a tervidőszakban csak arra vállalkozhattunk, hogy néhány intézetben (például az Állampusztai Börtönben, a Baracscai Börtön és Fogház robozi körletén, a Budapesti Fegyház és Börtön, valamint a Váci Bv. Intézet területén) megkezdjük a már halaszthatatlanná váló rekonstrukciós munkákat. A többi bv-intézetnél csak a működést veszélyeztető feladatok megoldását indítottuk be.

A rendelkezésre álló pénzügyi lehetőségeken belül mind nagyobb erőfeszítéseket teszünk az épületek állagának megóvására. Jelentős összegeket fordítotunk, illetve fordítunk az intézeteink hőtermelőinek korszerűsítésére, fűtési rendszereinek rekonstrukciójára. Az épületek felújítását és fenntartását az általánostól lényegesen eltérő módon – a büntetésvégrehajtási sajátosságokat figyelembe véve – kell végrehajtani. Legdöntőbb eltérés, hogy a szükséges átalakítási és felújítási munkákat funkcionálisan működő építményeken kell végezni, biztosítva a szakaszos üzemeltetés műszaki-biztonsági követelményeit.

A berendezési tárgyakat és szerelvényeket úgy kell kiválasztanunk, hogy azokat az elítéltek általában gondatlanul, kíméletlenül használják majd. Épületeink és berendezéseink állagának megőrzésében jelentős szerepet kell kapnia a tervszerű megelőző karbantartásnak.

Az előttünk álló építési, beruházási feladatok sem ígérkeznek könnyűnek. A Maglói úti szállásépület befejezését követően – a pénzügyi lehetőségek függvényében – az a büntetésvégrehajtás szándéka, hogy Budapesten új központi mosodát és vegytisztítót hoz létre, amellyel a megnövekedett igények gazdaságosabb kielégítését óhajtja elérni. Hozzá kell kezdeni több olyan beruházáshoz, ami a folyamatban levő nagy beruházások miatt elmaradt. Gondolok itt a kör-

Az új 4500 m²-es alapterületű Központi Anyagraktár

nyezetvédelmi szempontból fontos szennyvíztisztító-berendezésekre, illetve a Fővárosi Bv. Intézet korszerűsítésére. Ez utóbbira vonatkozó tanulmánytervek már elkészültek.

A büntetésvégrehajtás építési tevékenységében eddig jelentős részt képviselt a saját vállalkozásban végzett munka. Ma már az építési tevékenység megvalósítási gyakorlata nem felel meg a követelményeknek, de a bv-testület által támasztott elvárásoknak sem. A rendelkezésre álló szűkös anyagi eszközök megkívánják azok mind ésszerűbb felhasználását, tehát azt, hogy a lehetőségek határáig minimalizáljuk az építési költségeket és a büntetésvégrehajtási sajátosságoknak jobban megfelelő kivitelezési gyakorlatot valósítsunk meg. Ezért döntött úgy a bv.vezetése, hogy létrehozza a Tervező és Építésszervezési Irodát, valamint hosszabb távon a büntetésvégrehajtás saját vállalkozású munkáinak végzésére az építési-kivitelező szervezetet.

Tovább növeli gondjainkat, hogy az új szabályozás megszünteti az anyagáras saját kivitelezés fogalmát és bevezeti a teljesítményértékben való elszámolást. Az alapanyagárak megemelése, a forgalmi adó fizetésének kötelezettsége és az új elszámolási rendszer bevezetése együtt nagymértékben csökkenti pénzügyi forrásaink reálértékét, és várhatóan tovább lassítja egyre sürgetőbb beruházási-felújítási célkitűzéseink megvalósítását.

E cikk keretében nem vállalkozhattam a büntetésvégrehajtás építési, beruházási és fejlesztési tevékenységének átfogó bemutatására, csak érzékeltetni szerettem volna e munka sokrétűségét. Az említett munkálatok pénzügyi, műszaki vonatkozásainak feltérképezése csak több ember szellemi vállalkozása lehet.

Simon László

Pártfogoltak és utógondozottak elhelyezkedése - ma

A pártfogó-felügyelet a szabadságvesztés céljának megvalósulását, illetve más intézkedések hatékonyságának fokozását szolgáló olyan büntetőjogi intézkedés, amelynek tartalmi eleme a bűncselekményt elkövető ellenőrzése, irányítása és társadalmi beilleszkedésének segítése. A pártfogó-felügyelet alatt álló egyént magatartási szabályok sora terheli. Az utógondozás célja kizárólag a szabadult támogatása, az utógondozás nem jár együtt magatartási szabályok előírásával.

Minden pártfogoltra vonatkozik a Bv. tvr. 96. §-ában rögzített általános magatartási szabály. Ennek talán egyik legfontosabb eleme a b) pont: ezek szerint köteles a pártfogolt „amennyiben munkaképes – a jogszabályban meghatározott kivétellel – munkaviszonyba állni, vagy egyéb kereső foglalkozást folytatni”. A jogszabályban megszabott kivétel pedig így hangzik: „a meghatározott munkakötelezettség nem vonatkozik arra a nőre, akinek ellátása családon belül biztosított”.

Egyébként a jogszabályban meghatározott magatartási szabályok megszegésének komoly következményei vannak. Maga után vonhatja a próbára bocsátás megszüntetését, a felfüggesztett büntetés végrehajtását, a feltételes szabadság hatályon kívül helyezését. Az Igazságügyi Minisztérium iránymutatása szerint többek között súlyos magatartási szabályszegés „a munkakötelezettség sorozatos megszegése”.

Ismeretes, hogy a szabadulók többsége iskolázatlan, szakképzetlen. Felvetődik tehát a kérdés, hogyan lehet a pártfogó-felügyeletet végrehajtani a jelenlegi gazdasági helyzetben, mikor a vállalatok a tőlük követelt szerkezetátalakítást csak szakképzett minőségi munkaerővel tudják megoldani? Hogyan lehet érvényesíteni a Bv. tvr. 115. §-ának (1) bekezdését akkor, amikor a munkáltatók arra kényszerülnek, hogy saját dolgozóikat is elbocsássák?

A fővárosi és a megyei bíróságokon működő hivatásos pártfogók visszajelzése szerint a szabadultak munkába helyezése 1988. első félévétől észrevehetően megnehezült a korábbi időszakhoz képest. Sehol sincs már olyan gazdálkodó szervezet, amelynek munkaerőigénye tömeges lenne, és azt az elítéltek felvételével kívánná biztosítani. Amilyen volt pl. a „régi szép időkben” Budapesten a Húsipari Hizlaló Vállalat, a Posta Szociális Hivatala, Baranya megyében pedig a Mecseki Szénbányák.

Érezhetően csökken a szakképzetlen munkások iránti igény, illetve a gazdálkodó szervek pillanatnyi fejlesztési lehetőségeinek függvényében ingadozik. Azok a vállalatok, amelyek még mindig sok embert tudnak felvenni, egyrészt külföldi (csehszlovák, lengyel, kínai, kubai) vendégmunkásokat foglalkoztatnak, másrészt a növekvő munkaerő-felesleg miatt munkaerő-kínálatból minőségi alapon válogatnak.

Természetesen nagy különbségek vannak az egyes megyék között. A legnehezebb helyzetben Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár és Szolnok megye van. Viszonylag kedvező a helyzet Csongrád, Győr-Sopron, Fejér, Tolna és Veszprém megyében. Ugyanakkor alapvető eltérések vannak a megyéken belül is, a települések, településcsoportok között. A gazdaságilag fejletlenebb, illetve elsősorban mezőgazdasági termelést folytató területeken korlátozottabbak a munkalehetőségek. A közlekedési költségek megemelkedtek, a vállalatok kevésbé hajlandók munkásaik ilyen kiadásaihoz hozzájárulni. Így pl. Baranyában az aprófalvakban, Hajdú-Biharban a vidéki településeken, Zala megyében, a Lenti környékén élők elhelyezkedési lehetőségei kedvezőtlenebbek az átlagosnál.

A vázolt helyzet ellenére az elítéltek munkába állítása a hivatásos pártfogók közvetlen személyes munkakapcsolatai, lelkiismeretes és kitarító utánjárása következtében egyedileg megoldható. Azonban minden megyében vannak olyanok, akiknek nem sikerül munkát szerezni. Ma még ez a jelenség nem tömeges.

Az elhelyezés ideje átlagosan 2–3 hét. Ám egyre növekszik azon esetek száma, amikor 1–2 hónap, vagy ennél hosszabb idő szükséges a szabadult munkába állásához. Hajdú-Biharban a megyeszékhelyen kívül letelepülő elítélteket télen három hónap elteltével sem tudták elhelyezni, de előfordultak ilyen esetek a Pest megyei, Tolna megyei, Zala megyei Bíróság területén is.

A gazdálkodó szervek egyre inkább előnyben részesítik a pozitív munkavállalói előélettel rendelkező kvalifikált, szakképzett dolgozókat. Számos vállalathoz még segédmunkásként is csak az általános iskola nyolc osztályának elvégzése után lehet bejutni. Rendszerint igazgatói utasítás, kollektív szerződés zárja ki a „kilépett” munkakönyvi bejegyzéssel jelentkezők felvételét, alkalmazását. Ezek a megkötések igencsak hátrányos helyzetbe hozzák az elhelyezkedni akaró szabadultakat.

A Bv tvr. 115. §-ának (1) bekezdése előírja, hogy a munkáltató szervek (vállalatok, szövetkezetek stb.) vezetőinek elő kell segíteniük a szabadságvesztés-büntetésből szabadult személyek munkába állítását. Az alkalmazás nem tagadható meg amiatt, hogy a munkára jelentkező bv-intézetből jött, kivéve, ha a büntetlen előélet a munkakör betöltésének előfeltétele.

Ez a rendelkezés egyáltalán nem, vagy csak formailag hatályosul. Egyfelől az elítéltek munkába állításának elősegítése teljesíthetetlen kötelesség, szankcionálatlan óhaj. A gazdálkodó szervek ugyanis ebben ma már egyáltalán nem érdekeltek, sőt gyakran ellenérdekeltek. Másfelől az állásra váró elítélteket nem korábbi büntetésükre hivatkozva utasítják vissza, hanem iskolai végzettségének fogyatékosságaira, egészségügyi alkalmatlanságára, a már említett „kilépett” munkakönyvi bejegyzésre stb. apellálnak.

Különösen nagy gondot okoz a nők és a csökkent munkaképességűek elhelyezése. Hiszen a női munkaerőtől is egyre inkább elvárják ma már a befejezett nyolc általánost vagy valamiféle szakképzettséget. Ezzel pedig a női elítéltek még kisebb hányada rendelkezik, mint a férfi elítélteké. Csupán néhány megyében (pl. Fejér, Heves, Veszprém) nem jár nehézséggel a szabadult nők munkába állítása.

A csökkent munkaképességűek foglalkoztatása Győr-Sopron, Hajdú-Bihar és Veszprém megyét kivéve szinte megoldhatatlannak tűnik. A szociális foglalkoztatók a nem elítélt csökkent munkaképességűek részére sem tudnak elég munkahelyet biztosítani. Néhány vállalat a saját dolgozói számára létesít

olyan részlegeket, ahol lehet könnyebb munkát végezni, de ide szabadultat nem vesz fel. Ha a szabaduló a csökkent munkaképességűek szociális járadékából tartja fenn magát, akkor a pártfogó hosszas utánajárás révén elérheti, hogy pártfogoltja idővel rokkantnyugdíjat kapjon.

A 80-as évek elejének munkaerő-kereslete kedvező feltételeket biztosított az úgynevezett együttműködési megállapodások megkötéséhez. Ezek célja a szabadságvesztés-büntetésből szabadulók és a javító-nevelő munkára ítélt munkába állításának és társadalmi beilleszkedésének intézményes segítése volt. Az együttműködési megállapodások egy részét az Igazságügyi Minisztérium kötötte olyan munkásszállással rendelkező nagyvállalatokkal, amelyek felajánlották, hogy munka- és szálláslehetőséget biztosítanak az ország bármely büntetésvégrehajtási intézetéből szabadult, valamint a bíróságok által javító-nevelő munkára ítélt személynek. A minisztérium szerződésben vállalta, hogy a büntetésvégrehajtási bíró megfelelő létszámú pártfogó-felügyelet alá helyezett részére az adott vállalatot jelöli ki kötelező munka- és letelepedési helyként. Az adott megye területéről szabadultakat fogadni tudó vállalatokkal pedig a megyei bíróság elnöke kötött hasonló tartalmú megállapodásokat.

Jelenleg 70 gazdálkodó szervvel van érvényes együttműködési megállapodás. Ebből 16 a fővárosban, 11 Bács-Kiskun megyében, 10–10 Csongrád és Zala megye területén működik. Egyetlen gazdálkodó szervvel sem sikerült megállapodást kötni nyolc megyében, mivel már korábban sem voltak érdekeltek itt az elítéltek foglalkoztatásában. A legkedvezőtlenebb helyzetű megyék közé sorolható Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár megye.

Újabb együttműködési megállapodások kötésére nincs reális lehetőség. A meglévők is egyre ritkábban hatályosulnak. A vállalatok többsége számára ezek a szerződések egyoldalú kötelezettséget jelentenek, hisz a korábbi érdekeltségük a biztos munkaerőhöz jutásban már megszűnt. Több gazdálkodó szervezet kérte a szerződés módosítását, olyan feltételeket kötve ki, amelyeknek nem felel meg a szabadulók többsége. Mások a megállapodás felbontására törekednek, illetve gyakorlatilag bojkottálják a szerződést. Az együttműködési megállapodások hatékonyságát a megváltozott munkaerőhelyzet mellett igen csak rontotta a vállalatok kedvezőtlen tapasztalata az elítéltek munkafegyelméről és tevékenységük minőségéről.

A szabadultak munkába állításához a hivatásos pártfogók számára elvileg segítséget jelent az a kapcsolat, amely minden megye területén kialakult a tanácsok munkaerő-közvetítéssel foglalkozó szerveivel (munkaerő-közvetítő irodák, munkaügyi osztályok stb.). A hivatásos pártfogók és a fent említett szervek rendszeres kapcsolatot tartanak egymással. Ennek ellenére csak kevés esetben sikerül ilyen úton elhelyezni a szabadulót, mivel az eljárás hosszadalmas és a munkaerő-közvetítés nem jelent felvételi kötelezettséget. Mire a nyilvántartásba vett, majd az üres munkahelyről értesített elítélt megjelenik a munkahelyen, az állást már rendszerint betöltötték.

Valamennyi megyében – elsősorban a mezőgazdaságban és az élelmiszert feldolgozó vállalatoknál – van idény jellegű foglalkoztatás. A szabadultak munkája iránti igény e téren is beszűkült. A gazdálkodó szervezetek egyrészt a jobban jövedelmező idénymunkát saját dolgozóiknak, hozzátartozóiknak juttatják, másrészt egyre gyakrabban alkalmaznak előre szerződött, állandó összetételű munkáscsoportot.

Növekszik azoknak a szabadulóknak a száma, akik kisiparosoknál, magánépítkezéseken, háztáji gazdaságban vagy másutt végeznek alkalmi munkát. Ezt

általában igazolni tudják, megcimentést is biztosít számukra, bár tevékenységüket így nehezebben ellenőrzi a hivatásos pártfogó. A magánvállalkozók egy része bejelentés nélkül alkalmazza a szabadulókat, ezért nem tájékoztatja hiteltelenen a pártfogót.

A Bv. tvr 115. §-ának (2) bekezdése előírja, hogy ha a szabaduló nem rendelkezik megfelelő lakással és munkahellyel, akkor elő kell segíteni az olyan vállalatnál, illetve szövetkezetnél való elhelyezkedését, amely szállást is tud biztosítani számára. Ennek ellenére ma már alig lehet a szabadultakat a munkásszálláson elhelyezni. A vállalatok egy része felszámolja, irodává alakítja, eladja, illetve idegenforgalmi célokra hasznosítja munkásszállásait. A meglévő szálláshelyekre szakképzett munkásokat meg külföldi vendégmunkásokat irányít. Másutt viszont csak saját vezető állású dolgozói, illetve kvalifikált szakmunkásai számára bérel szálláshelyeket.

Az eddigiekből kitűnik, hogy a szabadulók munkába állításának feltételei a jövőben még nehezebbek lesznek. Központi intézkedésre van tehát szükség, amelyek nyilvánvalóan nem választhatók el a növekvő munkaerő-felesleg foglalkoztatására, átmeneti segítyezésre kidolgozandó intézkedésektől. A gazdasági és a szociális szféra egyre élesebb különválása következtében, az ökonomiai eredményekre orientált körülmények között, természetesen nem várható el a vállalatoktól, szövetkezetektől, hogy minden ellentételezés nélkül részt vegyenek a bűnmegelőzés és utógondozás területén felmerülő feladatok megoldásában. Ugyanakkor problémát okoz az is, hogy az elítéltek foglalkoztatását ösztönző intézkedések esetleg ma már úgy csapódnának le a közvéleményben, mintha előjogokhoz akarnák juttatni a büntetett előéletűeket.

Súlyos problémákat tártam fel, kissé részletesen, hogy rámutathassak a kérdések gyökerére. A pártfogó a jelenlegi gazdasági helyzetben egyre nehezebben tudja ellátni feladatát. Központi intézkedésre van szükség! A pártfogó saját hatáskörében nem képes megoldani a problémákat, ezért nem helyes, ha a nehézségeket az ő nyakába varrják, ha kijelentik, hogy „a pártfogó-felügyelet mint intézmény nem működik”. A gondok gyors felszámolását az Igazságügyi Minisztérium és a Szociális és Egészségügyi Minisztérium összefogásától várjuk.

Csurgyókné dr. Takács Jolán

Leendő népművelők mint a bűnmegelőzés segítői

A népművelők képzésében kissé kívülállóként viszonyulunk a bűnmegelőzés témájához. Más szemmel nézzük, illetve látjuk a börtönt, mint azok a szakemberek, akiknek napról napra meg kell birkózniuk bizonyos konkrét problémákkal. A bűnözéssel kapcsolatba kerülő szakemberek munkáját meglehetősen sok előítéletes vélemény kíséri. Az utca embere negatív minősítését arra alapozza, hogy a bűnözés számaránya nő, és a visszaesők se lesznek kevesebben.

A népművelők képzésében nem törekszünk arra, hogy a bűnözés problémájának kezelésére alkalmas embereket neveljünk. Csupán azt szeretnénk, ha hallgatónk egy része segítő kapcsolatra éretten, vagy legalábbis fogékonyan kerülne ki az iskolából. 1989 szeptemberében a harmadik évet kezdtük el közösen a Nyíregyházi Bv. Intézettel. Eleinte az intézeti szabadfoglalkozások színvonalának emelésére szövetkeztünk, ami népművelőink számára módszertani gyakorlatot, metodikai képzést jelent.

Az első félév után tematikus csoportban kétféle elítéltgárdára alapozva kezdtünk gondolkodni. Az elítéltek egyébként valamennyien önként jelentkeztek, és befejezett nyolc általánossal rendelkező férfiak voltak. Az egyik csoportnak 1–1,5 éve volt a szabadulásig, a másiknak 6–8 hónapot kellett még letöltenie. Az első csoport számára konkrét témákat (szerelem, féltékenység, család, konfliktusok stb.) szerveztünk, a feldolgozás célja pedig az ismeretek bővítésén túl a kommunikációs készségfejlesztés és a konfliktusok optimális kezelésének kialakítása volt.

A másik csoportnál (a korábban szabadulóknál) bővülnek a megvitatandó témák (a munka, illetve lakáslehetőségek feltérképezésével). Itt alapvetően ismeretnyújtásra, helyzet-tudatosításra törekszünk és eltekintünk a problémamegoldás stratégiájának fejlesztésétől. Konceptciónk szerint az első típusú csoport mintegy belenő a másodikba. Nem elhanyagolandó kérdés, hogy képes-e együttműködni, közös célokat megvalósítani az a két világ (a hallgatók és az elítéltek világa), mely mind iskolázottságát, mind társadalmi státuszát tekintve igen távol áll egymástól.

A népművelő-jelöltek önként vállalják a bv-intézeti terepet gyakorlóhelyül. A munka megkezdése előtt leiratjuk a hallgatókkal a tereppel kapcsolatos elképzeléseiket, majd alapos szakmai tájékoztatásban részesülnek, videoszalag segítségével átélhetik a börtönmunka bezártságát. E ponton még kiléphetnek a folyamatból. Aki marad, az rendszerint becsülettel végigcsinálja a féléveket. Egyetlen alkalommal fordult elő, hogy a már megkezdett foglalkozásorozathoz egy hallgató lemorzsolódott.

Erdemes félévről félévre összehasonlítani a jelöltek írásbeli véleményét. Mintha csak átadnák egymásnak a csoportok feljegyzéseiket, noha egyáltalán

nem kapnak útmutatást gondolatmenetük kidolgozásához. Mégis mindannyian három dologgal foglalkoznak: leírják, hogy mit gondolnak a börtönről, hogy milyenek képzelik az elítéltek életét, hogy miért választották gyakorlatuk színhelyéül a bv-intézetet.

A börtönt rácsokkal, láncokkal, lakatokkal, marcona fegyverekkel kezelik el. Vagyis olyan helynek, ahol nincs semmilyen szabad mozgástér, ahol bármiféle cselekvés engedélyhez kötött. A cellákat üresnek, ridegnek, elviselhetetlennek gondolják, és úgy vélik, azért szerveződött az egész intézmény, hogy tűrhetetlen helyzetbe sodorja az ott tartózkodókat. Könyv- és filmelmé-nyek hatására se hiszik el, hogy nem oly riasztó, félelmet keltő a börtönélet, mint ahogy az elképzeléseikben él.

Az elítélteket agyonszabályozott lényekként gondolják el, akikre egyenru-hát húznak, akiket kopaszra nyírnak, akiket meghatározott mozdulatokra kényszerítenek. (pl. cellán kívül csak hátratett kézzel, meghatározott sebesség-gel közlekedhetnek). Úgy vélik, minden emberi méltóságuktól meg vannak fosztva, s bár ez objektíve nem igaz, jól jelzi, mit jelent a nyilatkozó hallgató számára a szabadságmegvonás ténye.

Saját választásukat az *izgalmas* melléknévvel és a *kíváncsiság* főnévvel ma-gyarazzák. Érdekesnek tartják, hogy becsukódik mögöttük sok ajtó, de három óra elteltével valamennyien ismét szabadok. Fürkésző hajlamaik pedig azáltal elégülnek ki, hogy ezt a jobbára agyonhallgatott világot, feketének bemutatott embereket hallgatótársaiknál alaposabban megismerhetik.

A hallgatók a munkával kapcsolatos beállítódás szempontjából két cso-portra oszthatók. Egy részükből az elítéltek sorsa nagyfokú sajnálatot vált ki (nem is veszik tudomásul azt a tényt, hogy a valóságos börtönviszonyokat a filmekben látott nagyvagyányok iránti szimpátiával, Monte-Cristo-s romantiká-val kezelik). A szerencsétlen üldözött iránt annyi részvétet éreznek, hogy el is felejtik miért vonták ki őket a társadalom a forgalomból. Munkájukat szolgálatra emlékeztető beállítódással végzik, kapcsolataikat érzelmi alapon létesítik, ezért rendkívül népszerűek a foglyok között. A hallgatók másik része szinte homlok-egyenest másképp közelít az elítéltekhez. Sokszor még azt is kétségbe vonják, hogy bűn és bűn között van különbség. Természetesen egyik csoport se lát neki a munkának közömbösen, bár alapállásuk merőben eltér.

Az első csoport hallgatói szívesen szerveznek szituációs játékokat, vetélke-dőket, ahol az elítéltekkel együtt kell tevékenykedniük. A másik csoport hall-gatói inkább az ismeretnyújtásra koncentrálnak, és a visszajelzés nélkül is kivi-telezhető feladatokat részesítik előnyben. Őket határozottan bosszantja, hogy az elítélteket csak a mese, a mese, a könnyű élet, a csavargás, no meg a könnyű-zene érdekli. Döbbenet veszik tudomásul, hogy az empátiás játékokban a fogvatartottak magukat „legjobb öklöző”, „császár”, „mindenkit megölő”, „hóhér”, „mindenki felett álló”, „ítéletvégrehajtó” címkékkel látják el. Semmi szelidség, semmi lágyság, csak kemény, jobbára agresszív vágyak jellemzik őket.

Sokakat lebéni, hogy amíg ők egy adott történetet többféleképpen fejez-nek be, egy adott konfliktushelyzetre sokféle megoldást találnak, addig az el-ítéltek rövidre zárják az elképzelt történet befejezését, a vázolt konfliktust pe-dig agresszív eszközökkel vélik megoldhatónak. (Hosszú ideig volt beszédtema a hallgatók között az az elítélt, aki némajátékban egy apró ügy miatt bunkóval leütötte ellenfelét, gödröt ásott neki, belefektette, földet szórt a tetemére, majd alaposan letaposta a hantolás helyét. Főleg ez utóbbi mozzanatot nem tudták a hallgatóink megemészteni.

Vannak helyzetek persze, amelyekre mindkét csoport egyformán reagált. Például, amikor egy nyolc általánost végzett elítélt külföldi úti élményét oly vonzóan adta elő, hogy az egész hallgatócsoportnak igyekeznie kellett, nehogy „vesztesként” kerüljön ki a foglalkozásból. De megragadott minket annak a fogvatartottnak a gesztusa is, aki részletesen tájékoztatott bennünket zsebtölvaji módszereiről, elmesélte, miképp kell ellene védekezni, ha majd szabadulása után megpróbál minket a metrón vagy villamoson – szimpátiája ellenére – kizsebelni.

A hallgatók főiskolai tanulmányaik alkalmazásával, némi tanári segítséggel viszonylag jól értékeli az elítélt társadalmi státuszát. A csoportfoglalkozásokat követő egyéni beszélgetéseken komoly szocializációs zavart regisztráltunk. A szegénység konkrét tárgyi környezeti jellemzőként, de érzelmi-szellemi hozzáállásként is hat az elítéltekre. Menetrendszerűen visszaköszön az elítélt múltjának párkapcsolatot érintő fejletlensége. Tipikus eset a gyermekkori apa-anya konfliktus, az apai agresszió és a nagymértékű érzelmi deficit. Ehhez társul az esetek jelentős részében a bűnöző szubkultúra személyiségtorzító hatása.

A foglalkozások értékelésekor mindig felmerül a felelősség kérdése. Az elítélt általában hárrít. Egyetlen egyszer hallottunk tárgyilagos megállapítást. „Én illeszkednék a társadalomhoz, de a társadalom nemigen akar illeszkedni hozzám.” A hallgatók egy része az elítélt felelősségét, a hallgatók másik része pedig a társadalom felelősségét hangoztatja. A realitást figyelembe vevő látásmódot könnyebb kialakítani a második csoportban, mint az elsőben.

Ez pedig azért fontos, mert szorosán kapcsolódik a továbbfejlesztés modelljének kidolgozásához. Az intézet parancsnokának és a nevelési szolgálat vezetőjének segítségével e félévtől ugyanis bővíteni akarjuk munkánkat. Ápolni szeretnénk az önként vállalkozó elítéltek hozzátartozóival a kapcsolatokat; be szeretnénk vezetni (egyelőre a bv-intézetekben) a családterápiás foglalkozásokat; menedzselni óhajtjuk a szabaduló elítéltek munkavállalását, és igyekszünk támaszt nyújtani nekik szabadulásuk után is.

Továbbkövetési szándékunkkal azt kínáljuk az elítélteknek, hogy nem kell elvesztenie érzelmi kapcsolatát egy általa megismert, neki segítséget nyújtó közösséggel. Lehetővé tesszük számára, hogy ha a szabad életben nem talál kapaszkodóra, hozzánk bármikor visszatérhet erőt meríteni. Hipotézisünk szerint az fog ezzel a lehetőséggel élni, aki igyekszik önmagát Münchhausen báróként felemelni. Nagy eredményként könyvelnénk el, ha egyesek hajlandók lennének sorstársaiknak is támaszul szolgálni, ha stabil, önsegítő csoportként végül magukra hagyhatnánk őket.

A bv-intézeti partnereink folyamatnak tartják az elítéltekkel kapcsolatos munkájukat. Ez korántsem evidencia. Hisz saját szakmai tapasztalatom azt igazolja, hogy az elítélt különböző dimenzióként létezik a vele foglalkozók számára. Minden hivatalos szerv csak azzal az oldalával – és oly mértékben – törődik, ami a hatáskörébe tartozik. A sok azonos vagy hasonló céllal egymás mellett dolgozó szervezet épp az embert veszíti el, akivel komplex módon kellene foglalkoznia. Ha egyik-másik elítéltnél fel is merül a megjavulás szándéka, a jelenleg érvényben levő és ható intézményi mechanizmusok hatására visszaesik. Mivel Montagne szavaival élve nem teheti azt, amit akar, azt akarja, amit tehet.

Mankó Mária

A büntetésvégrehajtás helyzete ma és holnap

— egy nemzetközi szeminárium tükrében

A büntetésvégrehajtással foglalkozó elméleti és gyakorlati szakemberek klaszszikus témáinak egyike az adott ország büntetésvégrehajtási helyzetének elemzése. Az utóbbi 10–15 évben azonban egyértelműen más területek, más kérdések (a büntetőjogi szankciórendszer problémái, a szabadságvesztés-büntetés hatékonysága, a rövid tartamú szabadságvesztés célirányos volta, a szabadság-elyvonással járó büntetések, intézkedések különböző alternatívái stb.) felé toltódott el a tudományos érdeklődés.

A fogvatartottak létszáma a világ igen sok országában emelkedett, s ezzel párhuzamosan romlottak a végrehajtás feltételei. Ez pedig a kritikai szemléletű szakemberek fokozódó figyelmét és érdeklődését váltotta ki. Mindamellet számos államban ma sem kielégítő az elítéltek jogvédelme, sok helyütt vitathatatlanul javításra szorul ma is. E problémák megtárgyalása céljából rendeztek az NSZK-ban egy nemzetközi összehasonlító szemináriumot a büntetésvégrehajtási szakértők részére 1989. szeptember 19-e és 23-a között.

A Freiburg melletti Buchenbachban szervezett szimpoziont anyagilag a Deutsche Forschungsgemeinschaft (a Német Kutatási Társaság) támogatta. *Dr. Fiedler Dünkel*, a Max Planck Institut für ausländisches und internationales Strafrecht (Max-Planck Külföldi és Nemzetközi Büntetőjogi Intézet) tudományos munkatársa, a büntetésvégrehajtási szakterület elismert tekintélye volt a rendezvény fő szervezője. A kurrens téma a büntetésvégrehajtás jelene és jövője, valamint a fogvatartottak végrehajtási jogainak és életfeltételeinek javítása volt.

A nemzetközi konferenciák struktúrájának megfelelően olyan elméleti szakembereket hívtak meg, akik képesek országuk büntetésvégrehajtási rendszerét és fejlődési tendenciáit, az elítéltek életkörülményeinek jobbítását kritikai távolságból vizsgálni. A nemzetközi büntetésvégrehajtási szemináriumra a világ húsz országából 22 szakember érkezett. Jöttek a szocialista országokból (Kínából, Szovjetunióból, NDK-ból, Lengyelországból, Magyarországról) az ENSZ bécsi szervezetétől, és az Európa Tanácstól egyaránt. Hazánkat egyedül én képviseltem e szemináriumon.

A résztvevőknek előre el kellett készíteniük referátumaikat, és el kellett juttatniuk a rendezőkhöz. Az adott országok büntetésvégrehajtási helyzetének általános bemutatása mellett speciális témák is (pl. a fogvatartottak panaszjoga, a jogi és társadalmi kontroll, a büntetésvégrehajtási munkáltatás, a külvilággal való kapcsolattartás, a speciális elítélt-csoportok helyzete stb.) szerepeltek a szeminárium napirendjén.

A referátumok és a viták során kiderült, hogy a fejlett nyugati államok büntetésvégrehajtási helyzete általában jobb, kedvezőbb, mint a szocialista or-

szágot. De a börtönök túlszűfolttsága ott (pl. Franciaországban és Nagy-Britanniában) is gondot okoz. A dél-európai, akár csak a szocialista államok zömében régi, elavult bv-intézetek vannak, melyek alig alkalmazhatók humánus, reszocializációs célú végrehajtásra.

A Német Szövetségi Köztársaságban a fogvatartottak száma 1983 óta jelentősen csökkent, továbbá több kifejezetten kedvező változás is történt. Ám az elítéltek munkadíja ez idő tájt nagyon alacsony. Az NSZK-beli fogvatartott ugyanjs a biztosított szabad dolgozó átlagkeresetének mindössze kb. 5%-át kapja meg munkadíjként. A gyakorlatban az elítéltek átlagos munkabére havonta kb. 120–180 DM. (Egyébként évi 37120 DM, azaz havi 3100 DM volt még három éve is az NSZK-ban az átlagkereset!) S ezen minimális összeg egy részét, megközelítőleg a harmadát az elbocsátás utáni időszakra tartalékolják. Így az elítéltek csak a maradék maradékával rendelkezhet, csupán abból vásárolhat. Jobb, lényegesen kedvezőbb az elítéltek bérezése a szocialista országokban vagy a svédeknél. A megfelelő munkadíj igen nagy jelentőségű kérdés, hiszen általa tudja az elítéltek anyagilag támogatni a családját, illetve képes áldozatának kártérítést fizetni.

A szeminárium nyugati résztvevői kedvezőtlenül fogadták a szocialista országok, illetve a Dél-Afrikai Köztársaság magas fogvatartott rátáját (vagyis az elítéltek számát az adott ország százezer lakosára vetítve). Ha a magyarországi elítéltek rátáját összevetjük a nyugati államok közül pl. a legszigorúbbal, az NSZK-éval, akkor rögvest szembetűnik, hogy nálunk az utóbbi években két és félszer magasabb, mint önáluk, jóllehet hazánk kriminalitási gyakorisága lényegesen alacsonyabb. Az adatok vizsgálata nyomán, az eredmények ismeretében arra a konklúzióra lehet jutni, hogy több tényező összhatásának tudható be, több faktorból eredeztethető a magas fogvatartott-ráta. Mindenekelőtt oka lehet a szabadságvesztés-büntetések gyakorisága, hosszú időtartama, valamint a felfüggesztett szabadságvesztés-büntetés és más szabadságelvonással nem járó szankciók relatíve alacsony volta.

A konferencián elhangzott törekvések, a végrehajtási visszasságok kiküszöbölése, a társadalom felé történő erőteljes nyitás – a végrehajtás normalizálásának irányába mutattak. Ez utóbbin a szabad élet és a büntetésvégrehajtási élet közötti különbség lehetséges csökkentését, illetve e különbség alacsony szinten tartását értik. Vagyis úgy vélik, a szabadságvesztés-büntetésnek pusztán a szabadság elvonásából kell állnia. Leginkább a skandináv országok gyakorlatát jellemzi az ilyen szemléletű büntetésvégrehajtás. S az e téren szerzett tapasztalatok egyértelműen kedvezőek.

A büntetésvégrehajtás nyitását a társadalom felé többféleképpen lehet értelmezni. Jelentheti a dolog a fogvatartottak külvilággal tartott kapcsolatának bővítését (így pl. nyitott végrehajtási intézetet, felügyelet nélküli munkavégzést stb.), az elítéltekhez érzelmileg közel álló személyek (pl. házastárs, élettárs) számára ellenőrzésmentes, hosszú időtartamú látogatás engedélyezését, melyet már több országban (Spanyolországban, Szovjetunióban, a skandináv államokban) sikerrel ültettek át a gyakorlatba.

Dániában, Svédországba vagy Hollandiában a végrehajtás mindennapjaihoz természetszerűleg hozzátartozik az ún. lakócsoportos elhelyezés, és a külvilággal való érintkezés olyan formái, mint a látogatás, levelezés vagy a telefonhasználat. Ezek közül az utóbbira hívnám fel a figyelmet, melyet mi is átvehetnénk, mert nem csupán az elítéltek számára lenne előnyös. Persze ehhez a hazai telefonhálózat modernizálásán túl szükség lenne szemléletünk, hozzáállásunk felfrissítésére is.

A társadalom felé nyitásba beletartozik a büntetésvégrehajtás hajdani elzárkózásának teljes feladása, a büntetésvégrehajtási statisztika folyamatos és hivatalos közzététele. A nyugati szakemberek kifogásolták, hogy a legtöbb szocialista ország lemaradt a bv-statisztika publikálása terén. Sajnos hazánkknak is bőven van pótolnivalója e téren. Az elítéltek jogvédelmének erősítése a bírósági felülvizsgálat lehetőségével egyike az új idők alapvető követelményének. Természetesen jól láthatók a nyugati államok büntetésvégrehajtásának gyenge pontjai is. Ezek közé sorolható a már említett alacsony munkadíj, a kábítószert-fogyasztás, a politikai elítéltek szigorú izolálása, no meg a vizsgálati foglyok elhelyezésének sivár körülményei.

A legkirívóbb – már megütközést kiváltó – büntetésvégrehajtási gyakorlatot folytató államok közé tartozik a Dél-Afrikai Köztársaság, ahol a katonai elvek alapján szervezték meg a börtönrendszert. A végrehajtási hatóságok jogosultsága igen széles körű, míg a fogvatartottak nagyon korlátozott jogokkal rendelkeznek. Számarányukat csak becsülni lehet, de ez a kiemelkedően magas elítéltráta mintegy 370. A fegyelmi büntetések között szerepel a szabadságelvonás meghosszabbítása, a testi büntetés alkalmazása, a szigorú elkülönítés mechanikai megoldásai pl. a láncra verés. Kínában és Hongkongban is alkalmaznak ehhez hasonló fenytéseket.

A referátumok megtárgyalása és a vitakérdések tisztázása után ajánlásokat fogalmaztunk meg a büntetésvégrehajtás helyzetének javítása érdekében. Az elhangzott hozzászólások kötetben történő kiadatását a freiburgi Max Planck Intézet, illetve dr. Frieder Düinkel vállalta.

Dr. Nagy Ferenc

Szakmai látogatás a Szlovák Szocialista Köztársaságban

1989 nyarán biztonsági szakemberekből álló küldöttség utazott a Szlovák Szocialista Köztársaságba azzal a céllal, hogy tanulmányozza a szlovák büntetésvégrehajtás biztonsági rendszerét, az ott alkalmazott technikai eszközöket és berendezéseket. Meg akartuk ismerni a szlovák bv-intézetekben használatos fegyvereket, kényszerítő eszközöket, valamint a szolgálati kutyák tenyésztésének módját, képzésének és igénybevételének mikéntjét.

A szlovák büntetésvégrehajtás általános helyzete

A szlovák büntetésvégrehajtás a cseh büntetésvégrehajtástól független, elkülönült testületből áll. E testület tevékenységét az országos parancsnok vezetésével az Országos Parancsnokság irányítja. A büntetésvégrehajtás fölötti felügyeletet pedig a szlovák igazságügy-miniszter gyakorolja. A büntetésvégrehajtás feladatkörébe tartozik a halálbüntetés végrehajtása, az előzetes letartóztatás foganatosítása, és természetesen a jogerős szabadságvesztés-büntetés végrehajtása. Ennek megfelelően a bv-intézetek két nagy csoportra oszthatók: az előzetes letartóztatást foganatosító intézetekre és az ún. végrehajtó intézetekre.

Az előzetes letartóztatást foganatosító intézetek, az ún. fogdák hasonlóan a mi megyei intézeteinkhez, míg a végrehajtó intézetek helyileg kialakított 1-es, 2-es és 3-as kategóriái megegyeznek a mi fegyház, börtön és fogház fokozatainkkal. E fokozatok között eltérő a kapcsolattartási formák sűrűsége, az intézeten belüli mozgás jellege, az öntevékeny szervezetek működése, valamint a keresetből felhasználható pénzösszeg mennyisége. Így pl. a legsúlyosabb 3. kategóriába tartozó elítéltek hetente egy alkalommal nézhetnek tévét, kéthetenként vetítenek nekik filmet, háromhetente írhatnak, illetve kaphatnak levelet, végül tízhavonként juthatnak csomaghoz.

A bv-intézetek külső őrzése

Az intézetek külső őrzése a miénkhez hasonló módon és szolgálati rendszerben történik, a különbség csupán a kutyák fokozottabb igénybevétele. Az előzetes házak épülettel és bástyafallal, a zárt jellegű végrehajtó intézetek bástyafallal vagy kerítéssel vannak körülvéve. Nagy gondot fordítanak a külső őrzés technikai eszközeinek korszerűsítésére. A bástyafalon vagy a kerítésen belül – érintésre jelző drótkerítések között – két nyomsáv van. A belsőbe ultrahán-

gos vagy infrás jelzőrendszert telepítettek, a külsőt pedig a boxokba helyezett kutyák őrzik.

Az infrás vagy ultrahangos jelzőrendszer megsértését az operátori helyiségbe telepített központi készülék mutatja hang- és fényjelzés kibocsátásával. Ez utóbbiak pontosan rögzítik a ki-, illetve a behatolás helyét. A boxokba telepített kutyákat a második nyomsáv kerítésének rövidre zárása indítja. A rendszerbe 24 voltos gyengeáram van vezetve, melynek rövidre zárásával nyílik a kutyabox ajtaja. Az ajtónyitást az ügyeleten is jelzi egy ellenőrző lámpa, így a közelben tartózkodó járőrt rádión keresztül is a helyszínre képes küldeni az ügyeletes, aki az elítélt elfogása érdekében azonnal intézkedni tud.

A 3. fokozatba sorolt intézetekben az ismertetett őrzési rendszert még kiegészítik az őrtornyokba állított fegyveres őrök és a kutyás járőrök. A külső őrhelyen szolgálatot teljesítőket a személyre kiadott fegyveren túl, a legységként nyilvántartott fegyverekkel látják el. Ezeket egy lepecsételt üvegajtós szekrényben tárolják a tartalékfegyverekkel és a löszerekkel együtt. A központi fűtéssel ellátott őrtornyok némelyikében W. C. és kézmosó is van. Az őrtornyok alsó részében pedig az épület védelmére szolgáló fegyverek tüzelőállása található.

A külső őrzést többkamerás zárláncú tv-rendszer egészíti ki. Ennek, de a későbbiekben ismertetett belső őrzésnek és felügyeletnek az irányítása is az őrparancsnoki iroda mellett levő operátori helyiségből történik. Ide futnak be az őrzésbiztonsági és híradástechnikai eszközök jelzései. Az intézet területét és a rajta elhelyezkedő épületek alaprajzát (az egyes szinteket külön-külön is) arányosan feltüntető – elektromos kijelzővel ellátott – táblán ábrázolják. Itt valamennyi jelzés jól látható, minden mozgás jól nyomon követhető.

Belső őrzés és felügyelet

Az előzetesházak és a végrehajtó intézetek belső őrzése, valamint az ott elhelyezett fogvatartottak felügyelete alapvetően eltér egymástól. A különbség nemcsak a belső őrség irányításában, szervezeti hovatartozásában nyilvánul meg, hanem az erők és eszközök elosztásában is. Az előzetesházakban a fogvatartottak zárkában való tartása, indokolatlan mozgásuknak, illetéktelen személyekkel való találkozásuknak a megakadályozása a fő feladat. Ezért itt a biztonságai szolgálathoz tartozik a belső őrség. A végrehajtó intézetekben a belső őrök, azaz a felügyelők a nevelési osztályhoz tartoznak, munkájukat a csoportvezető nevelő irányításával végzik.

A felügyelők bilincsel és gumibottal vannak felszerelve. Könnygázszórópalackot nem hordanak magukkal, azt csak rendkívüli esemény felszámolásánál használja az akciócsoport. A zárkaajtókat csak mechanikusan lehet nyitni, illetve zárni, bár el vannak látva elektromos állapotjelzőkkel. A cellák felszereltsége alig tér el zárkáink berendezésétől. A felügyelők az ügyelettel odavissza beszélő telefonkészüléken tartják a kapcsolatot. A körlet több pontján található riasztócsengő, működtetése nyomógommbal történik.

A zárkafejtést külön fegyverező körleten, fogdán hajtják végre. Az elítélteket a fogdába helyezés előtt meztelenre vetkőztetik, majd ún. zárkaruhát adnak rájuk. A tiltott tárgyak fogdába vitelét a testfelületek motozásával kívánják megakadályozni. A fogdában angol W. C. helyett ülőke nélküli, ún. taposós illemhely van. Itt a vízöblítés egy falba épített gomb elfordításával oldható

meg. A fogdában levő fekpád nappal fel van hajtva. Ezt a rögzített fekhelyet a takarodó időpontjában kulccsal nyitják ki. A zárkákat vagy természetes fény világítja meg, vagy kívülről, a zárkaajtó felett lévő vastagfalú üvegtáblán keresztül szűrődik be a villanykörte fénye.

Az előzetesházakban a különösen súlyos bűncselekményt elkövetők, illetve a nem jogerősen halálra ítélték zárkaiban több kamera van elhelyezve. Az ezek által közvetített, monitorra kivetített képet a zárkával szomszédos helyiségben a felügyelő állandóan figyeli, hogy szükség esetén azonnal intézkedni tudjon. Az előzetesházakban a különösen veszélyes elítéltek celláikat csak megbilincselve hagyhatják el. Amíg az előzetesen letartóztatottak csak hátrattett kézzel közlekedhetnek, addig a jogerősen elítélteknek kezeiket a combjukhoz kell szorítaniuk. A felügyelővel találkozva a fogvatartott köteles sapkáját levéve köszönni, várakozás esetén pedig arccal a fal felé fordulni.

A biztonságra veszélyesség szerint valamennyi intézetben megkülönböztető jelzést alkalmaznak az elítélt ruházatán. Négy színnel (fehér, sárga, piros, zöld) minősítik a fogvatartottakat. Például a piros öltözetű elítélt hajlamos a szökésre, a sárga öltözetű pedig a felügyelő megtámadására, és így tovább. A ruházatnak ez a differenciálása segíti a felügyelet munkáját, így könnyebb felkészülniük a rendkívüli cselekmény elhárítására. A belső rend, a fegyelem és a szervezettség mindenütt példásnak tűnt.

Őrzés előállítás, szállítás közben

Az előzetesen letartóztatottakat csak a bírósági tárgyalásra, illetve halasztást nem tűrő esetben csak kórházba – állítják elő. Az előállítást és a szállítást a biztonsági szolgálat végzi. Az előzetesek intézeten belüli mozgását úgy szüntetik meg, illetve csökkentik minimálisra, hogy magában az intézetben jól felszerelt, biztonsági telefonnal, vészjelzővel ellátott, hangszigetelt kihallgatóhelyiségeket, valamint írógépet bocsátanak a különböző hatóságok (rendőrség, ügyészség stb.) rendelkezésére.

Az előállítást végrehajtó fegyveres őröket esetenként, a kórszállítást végrehajtó őröket pedig szintén minden esetben megerősítik szolgálati kutyákkal. Szlovákiában ugyanis nem tiltják a kutyák bírósági épületbe (vagy akár tárgyalóterembe) való bevitelét, sőt a bírók esetenként ezt igénylik is. Az előállítások végrehajtására rendszeresített rabszállító gépkocsik belső utastere kb. húsz személy szállítására alkalmas. Ebből rendszerint 13 fogvatartott, 7 pedig őr. Ez utóbbiak a gépkocsi első részében – szemben az elítéltekkel, háttal a menetiránynak – ülnek. A fegyelmezetlen fogvatartottak, illetve bűntársak elkülönítésére a jármű hátsó részében kiépített, hangszigetelővel ellátott két egy személyes rekesz szolgál.

A kórszállítást végrehajtó autóbuszokban a 6–7 géppisztolyos őrből álló őrseget nem választják el se belső ráccsal, se más műszaki megoldással a fogvatartottaktól. A nemek szerinti elkülönítést ilyenkor nem tartják szükségesnek, a szállítás alatt a rendet két gumibottal és bilincssel felszerelt testületi tag biztosítja. A járművek URH adó-vevővel, az előállító őrök pedig hasábrádióval vannak ellátva. Az előállító, szállító őrök parancsnoka így állandóan élő kapcsolatot tart fenn az útbaindító intézet ügyeletével, valamint az előállító őrökkel, kórszállítás esetén pedig az autóbuszt – külön gépkocsival – kísérő fegyveresekkel. Az előállítást, a szállítást a biztonsági szolgálaton belül mindig ugyanazok az őrök végzik.

Munkáltatás és őrzés

A szlovák büntetésvégrehajtásnak nincsenek saját vállalatai. Az elítéltek foglalkoztatása külső vállalatokkal kötött szerződés alapján zajlik, vagy a saját költségvetési rendszeren belül történik. A fogvatartott fokozatától és az intézet körülményeitől függően létesítenek munkahelyeket vagy az intézetben belül, vagy bizonyos vállalatok területén. Biztonsági szempontból három kategóriába sorolható a külső munkáltatás. Létezik őrzés nélküli vagy minimális őrzéssel végzett munkáltatás; vannak körülkerített munkahelyek, ahol csak elítéltek dolgozhatnak; végül pedig folyik külön üzemcsarnokban vagy üzemben is munkáltatás. Persze mindegyik helyen csak 1. és 2. kategóriájú elítélt vehet részt.

A munkahelyek létesítése, a gépek beszerzése, a fogvatartottak őrzésének és felügyeletének a biztosítása a vállalat feladata a szlovákoknál. Amennyiben az intézet területén történik a munkáltatás, úgy a külső őrzés megszervezése és végrehajtása továbbra is az intézet kötelessége, míg a felügyelet biztosítása – az intézet által meghatározott módon ugyan, de – a vállalat feladata. A munkát a vállalat szakemberei irányítják, a felügyeletet a vállalat alkalmazottai látják el a büntetésvégrehajtási testület egy tagjának a vezetésével.

A biztonsági szolgálat (intézetben belüli munkáltatás esetén a nevelési szolgálat) térítés ellenében, a foglalkoztatás teljes időtartama alatt az elítéltek létszámától függően 2–2 ún. rendfenntartó járőrt mozgat a munkáltatás területén. A járőrök feladata a renitens fogvatartottak elkülönítése, illetve körletre kísérése. A járőrök feladata a renitens fogvatartottak elkülönítése, illetve körletre kísérése. A járőrök hasábrádióval érintkeznek az ügyelettel. A munkahelyek biztonsági telefonnal, riasztó csengőkkel vannak ellátva. A külső őrzést fegyverrel ellátott emberek végzik a bv-testület egy tagjának irányításával. A külső munkaterületek szögesdróttal vannak körülkerítve, és védelmük kutyás járőrrel van megerősítve. Ami pedig a költségvetési munkáltatást illeti; az ott dolgozó elítélteket intézetfenntartási, felújítási munkával foglalkoztatják. Több helyütt láttunk saját pékséget, mosodát, ruhajavító műhelyt.

Fegyverek, kényszerítő eszközök stb.

A kényszerítő eszközök rendszere bizonyos mértékben eltér a magyartól. Az egyes személyekkel szemben a rendkívüli események megelőzésére alkalmazták a könnygázszóró palackot, a derékszíjra szerelt bilincset, a speciális készítésű vezetőbilincset, a nálunk korábban alkalmazott óvóköntös egyik változatát, az ún. szorító hevedert, a gumibotot, a szolgálati kutyát és a fegyvert.

A csoportosulások ellen pedig az alábbi kényszerítő eszközök használhatók fel: a vízágyú, a tűzoltófecskenő, a könnygázgránát, a karhatalmi gumibot védőpajzzsal és védősisakkal, a szolgálati kutya, a hang- és fénygránát, valamint a lőfegyver gumilövedékekkel, illetve éles löszrel.

A szlovák büntetésvégrehajtás nem ugyanazokat a fegyvereket használja, mint a magyar. Kétféle (7,65-ös, illetve 9 mm-es) pisztolyt, és kétféle (ÁKL, illetve MK 61-es, összehajtható tusájú, nagy tűzgyorsaságú, ún. Skorpió) géppisztolyt használnak. Ez utóbbiakat különösen előállításnál, szállításnál. Alegségenként mesterlövő puska, épületvédő fegyverként pedig golyószóró van nálunk rendszeresítve

A rendőri szervek és a szlovák büntetésvégrehajtás közötti kapcsolat szorosabb, mint nálunk. A szlovák büntetésvégrehajtás személyi állománya jogosult, sőt köteles a bv-intézetekben bekövetkezett valamennyi rendkívüli esemény felszámolására. Azokra is, amelyek Magyarországon a rendőrség hatáskörébe tartoznak. Például a szőkevények üldözése és elfogása elsődlegesen a büntetésvégrehajtás feladata. Az ilyen típusú munkát a rendőrség csak a közterületen irányítja. Hiszen büntetésvégrehajtási dolgozók lakóházakba, magánépületekbe és -területekre nem mehetnek be – kivéve a közvetlen üldözés esetét –, korlátozó intézkedéseket a lakossággal szemben nem foganatosíthatnak.

A rendkívüli események megelőzése, gyors és szakszerű felszámolása érdekében ügyeletes tiszti, valamint otthonülő ú. n. készenléti szolgálatot szerveznek. Az ügyeletes tiszti szolgálatot az intézet parancsnokai és azok helyettesei, a készenléti szolgálatot pedig a biztonsági szolgálat szabadidőben levő tagjai látják el. Mind az ügyeleti szolgálat, mind a készenléti szolgálat megváltása szabadidővel vagy pénzzel történik.

A büntetésvégrehajtási intézetekben évente legalább két alkalommal kötelező a rádió- és harckészültségi feladatokat gyakoroltatni. Ezek elrendelésére és ellenőrzésére az intézetek parancsnokai, illetőleg az Országos Parancsnokság biztonsági osztályának vezetője és beosztottai, valamint ezek előljárói (az igazságügy-miniszterig bezárólag) jogosultak.

Az egyes riadófajtáknak megfelelő intézkedések többnyire számítógépen vannak. A riadót elrendelő személy csak kikeresi az esemény jellegének megfelelő programot, mely egy intézkedési sorozatot tartalmaz. Ennek alapján könnyen felszámolja a rendkívüli eseményt. A riadóztatott személyi állományt monitoron tájékoztatják a helyzet állásáról és a nekik szánt feladatokról. A testületi tagok verbális eligazítása, szóbeli tájékoztatása így szükségtelenné válik.

A kutyavezetők felkészítése és a kutyatenyésztés problémái

A kutyavezetők számára iskolát, a kutyák szaporítása céljából pedig központi tenyésztelepet alakított ki a szlovák büntetésvégrehajtás Leopoldovban. A kutyák rendszeres vizsgálatát, esetleg gyógyítását, a különböző szolgálati feladatok ellátására való alkalmasságuk elbírálását két jól felkészült állatorvos végzi, a szaporulat etetése, tisztántartása pedig két állatgondozó feladata.

A kutyavezetők elméleti felkészítése bentlakásos iskolarendszerű képzés keretében Leopoldovban, gyakorlati felkészítése pedig a szolgálati kutyát alkalmazó büntetésvégrehajtási intézetben történik. Az elméleti képzés időtartama hat hét. Ez két oktatási ciklusból áll. Az elsőben kynológiai, a másodikban etológiai ismereteket sajátítanak el a hallgatók. Végül megtanulják a kutyaképzés módszertanát is.

Szlovákiában az alább felsorolt célokból és területeken alkalmaznak kutyákat. Felhasználják őket őrkutyaként (kerítések között, boxokban elhelyezve), járőr-kutyaként (külső őrzés, előállítás, szállítás, munkáltatás közbeni őrzés megerősítésére), nyomkövető kutyaként (szökésben levő elítélt elfogására), végül kényszerítő eszközként (a rendkívüli esemény megelőzése, valamint megszakítása érdekében).

A szolgálati kutyákkal kapcsolatban a tenyészegyedek kiválasztása a legfontosabb feladat, ezért alkalmazzák e tevékenységnél a nemzetközi paramé-

tereket. A szaporulatot nyolc hétig tartják a tenyésztelepen, majd a kölyköket a kutyát igénylő intézet rendelkezésére bocsátják. Az állatok tizenkét hónapos korukban ún. alkalmassági elbírálásra visszarendelik a telepre. A kutyák mozgásának, képességeinek ez a felmérése négy teljes hétig tart. Ezután döntenek arról, hogy melyik kutya, milyen területre, milyen szolgálati feladatra legyen kiképezve. Az állatok korábban felsorolt területekre való kiképzése az intézetek feladata. Több helyen rendelkeznek ún. kutyatartó, kutyanevelő bázissal. Az intézetek parancsnokai jónak, hosszú távon kifizetődőnek tartják a kutyás őrzés jelenlegi rendszerét. Küldöttségünknek bemutatták, miképp történik egy, illetve több személy elfogása – kutyával.

Három megtekintett intézetről

A *Bratislavai Bv. Intézet* feladata a városban, illetve mozgáskörzetében elrendelt előzetes letartóztatások foganatosítása és a bírósági tárgyalásokra való előállítások végrehajtása. Az intézet 800 embert tud befogadni. A személyi állomány létszáma: 251. Tizenhárom különböző bíróságra állítanak elő innen embereket 70–80 ór segítségével (akiknek egyéb feladatuk nincs). Az intézetben megvan valamennyi előzetesházra jellemző őrzésbiztonsági berendezés, technikai eszköz. Ezeket számítógéppel vezérlik és ellenőrzik. A háromszintes épület világos, áttekinthető.

A város szélén, az építőmunkások volt szálláshelyén az intézethez kapcsoltnak működik egy 200 fős ún. nyitott intézet. Ide elsőbűntényes, gondatlan bűncselekményt elkövető fogvatartottakat helyeznek. Az elítéltek külső munkáltatáson vesznek részt, ahová felügyelet nélkül vonulnak ki és be. A fogvatartottak belső életét öntevékeny szervezet és egy hivatásos állományú nevelő irányítja.

A *Leopoldovi Bv. Intézet* egyike a legnagyobb létszámú szlovák büntetés-végrehajtó intézeteknek. Itt 2570 ember van szabadságvesztésre ítélve igen súlyos bűncselekmények miatt. A fogvatartottak egynegyede, kb. 600–700 ember a második kategóriába, míg háromnegyede a harmadikba tartozik. Közel 400 hivatásos állományú testületi tag foglalkozik velük. 130-an a biztonsági, 150-en a nevelési szolgálathoz vannak beosztva.

Az intézet eredetileg középkori erődítmény, melyet annak idején Mária Terézia építtetett. Jelenleg 8 méter magas, bástyafallal körülkerített, sokszög alakú, modern bv. intézet. Az őrzés formáját tekintve körkörös; élő erő, szolgálati kutya és korszerű technika kombinációjára épül. Itt tevékenykedik – egész Szlovákiára kiterjedő hatáskörrel – a központi elítéltkórház is.

A *Zelevcei Bv. Intézet* második kategóriás, 800–1000 ember befogadására alkalmas objektum. Az elítéltek szálláskörlete szögesdróttal van körülvéve. A fogvatartottakat technikai eszközökkel és kutyás járőrökkel egyaránt őrzik. Az intézet mezőgazdasági területen helyezkedik el, ezért az elítélteket alapvetően kertészetekben, sertés- és kisállattenyésztő telepeken foglalkoztatják. Akik ebből a mezőgazdasági munkáltatásból kimaradnak, azokat az intézettől 60–100 km távolságra levő ipari üzemekbe szállítják. Szlovákiában egyedül e térségben okoz gondot az elítéltek ipari üzemekben való foglalkoztatása.

*

A magyar büntetésvégrehajtás is hasznosítani tudná látogatásunk néhány tapasztalatát. Például a szolgálati kutyák testületnél történő tenyésztését, melynek feltételei – minimális anyagi ráfordítással nálunk is megteremthetők a tököli kutyatelepen. Így a jelenleginél sokkal szélesebb körben alkalmazhatnánk szolgálati kutyákat.

Riadó esetén nem kevés időt takaríthatnánk meg, ha a személyi állományt monitorral tájékoztathatnánk, ha az egyes személyekhez, illetve akciócsoportokhoz képernyőn keresztül jutnának el a konkrét feladatok. A külső őrzés hatékonyságát, illetve a belső mozgatások biztonságát is nagymértékben növeli a videókamerás őrzési rendszer. A rendkívüli esemény rögzítése videókazettán mind a kivizsgáláskor, mind a bekövetkezés okainak elemzésekor igen hatékony eszköz. Az önkárosító, öncsonkító cselekmények megelőzését szolgálja a magánzárkák berendezési tárgyainak speciális rögzítése, valamint az itt lakó fogvatartottak folyamatos figyelése kamerával.

A számítógépek, a korszerű technikai, karhatalmi és harcászati eszközök nemcsak megkönnyítik a szolgálati feladatok ellátását, hanem növelik az őrzés hatékonyságát is, elősegítik a rendkívüli események megelőzését, megszakítását és következményeinek felszámolását.

A magyar és szlovák büntetésvégrehajtás között már korábban kialakult jó együttműködést csak erősítette a magyar delegáció Szlovákiában tett látogatása. Küldöttségünket mindenütt megkülönböztetett tisztelettel fogadták, kérdéseinkre őszinte és minden szempontból kielégítő válaszokat adtak. A hasznosítható tapasztalatokat pedig már fentebb felsoroltuk.

Válinth Lajos

A munka szerepváltozásai a büntetésvégrehajtásban

– a kezdetektől a századfordulóig

A munka a természeti törvények szorításából kitörni képes ember megkülönböztető sajátossága, és – kicsoda paradoxon – egyben büntetés is a kezdetek óta. E kettősség talán mégsem annyira érthetetlen, ha figyelembe vesszük, hogy önmagában, értéktartalomtól mentesen is presszióként működött a történelem hajnalán. A természettel szemben mindennap meg kellett küzdeni a létért. S minél eredményesebbé vált az emberi tevékenység, annál gyorsabban oldódott fel az ősi egymásrautaltság, repedezett meg a közös munka egyenlősítő kohéziója. Míg nem a megélhetést biztosító kétkezi, fizikai munka mélyen lenézett foglalatossággá vált.

A javak egyoldalú kisajátítása révén a rétegekre szakadt társadalmak nyílt egyenlőtlensége a termelőket (a rabszolgát, a jobbágyot, a zsellért és a munkást) az emberi lét peremére szorította. Az alávetettségnek a munka volt az egyik büntetése. Az elrabolt személyi szabadság munkakényszerként jelent meg a társadalomban. E jelenség legnyilvánvalóbban az elsőgenerációs, a hadifogolyból kényszermunkássá lett rabszolgák esetében figyelhető meg. Státuszvesztés fenyegette azonban a szabadokat is, bűneik miatt csakúgy, mint kifizetetlen adósságaikért. Míg a rabszolga számára a munkavégzés a szó legszorosabb értelmében büntetés, addig a jobbágy számára csupán a függőség nyers megnyilvánulása. A munkakényszer társadalmi helyzetének, gazdasági „lehetőségének” velejárója.

A 16. században a polgárosodó Európa számára újfent szélesebb értelmet nyert a munka mint büntetés. Egyfelől a kapitalizálódás diszfunkcionális jelenségeinek kezelésére, a feudális társadalom dolgozó rétegeinek bérmunkássá tételére alkalmazták sajátos jogi, büntetőjogi eszközként. Ez azután némileg módosult formában tovább élt a hatalomra jutó polgári társadalom első fél évszázadában, a gyarmatok munkaerőigényét kielégítő deportáció kiszélesítésében. Másfelől a 19. századra megszilárduló polgári rendben, ahol a munka már mindennapos gazdasági kényszerként hatott, ahol a vétkeseket a meghirdetett formális egyenlőség és szabadság megfosztásával büntették, ott a haszonelvűség igényét követve uralkodóvá lett, szabadságvesztés-büntetést kitöltő tartalom-má vált a rabok munkáltatása, melyet a reszocializáció mindenható eszközének tartottak.

A szovjet fejlődés útját járó országok is megőrizték a munkabüntetés mindkét formáját. A szovjet büntetési rendszer alapintézményé tette a javító-nevelő munkabüntetést. Az ötvenes években hasonló büntetőpolitikai törekvést tapasztalhattunk hazánkban is. Sőt, az elmúlt öt esztendőben tovább terebélyesedett a munkabüntetés: megjelent a szigorított javító-nevelő munka és a köz-

munkára kötelezés. Furcsa, hogy ugyanaz a társadalmi-gazdasági formáció, mely megkülönböztetett jelentőséget tulajdonít a munkának, büntetőjogi szankcióként is alkalmazza. Ez nyilvánvalóan a munka janusarcúságával magyarázható. Nem felesleges tehát a történeti út fölvázolása, mert így megtudhatja az olvasó, hogy a többi szankció árnyékában mire volt alkalmas a munka mint büntetés, illetve mely célok elérésére volt teljességgel alkalmatlan. Segíthet észrevennünk a követendő, illetve az elkerülendő utat.

A munka kényszer jellege

„Az elítéltek munkáltatása a büntetésvégrehajtás során csaknem olyan régi, mint maga a szabadságvesztés-büntetés” – szögezi le a büntetésvégrehajtás kétkötetes tankönyvében Horváth Tibor. Azt is mondhatnánk, hogy a munka a legősibb büntetések egyike. Sőt a szabadságot korlátozó büntetésekhez való viszonyát is a kezdetektől kell számítani, hisz foganatosítása csak kényszerítéssel oldható meg.

A munka meglehetősen ellentmondásos szerepet játszik az emberiség történetében, s ez a büntetésvégrehajtás históriájára is rányomja bélyegét. Egyrészt az ember fennmaradásának döntő eleme, másrészt gyakran jelenik meg kényszerként a társadalom életében. Mindmáig nem értük el a termelés olyan minőségét, amely az emberi munkát szabadon választhatóvá tenné, hisz a létfenntartásért dolgozni kell. A felületes szemlélő számára olybá tűnhet, mintha az idők folyamán megváltozott volna a helyzet, mert a munkamegosztás bonyolult rendszerében mindig akadt könnyebben elvégezhető tevékenység. Ha azonban a munkát, saját kora értékeihez mérjük, akkor látnunk kell, hogy ma is olyan kényszerítő jelleggel bír, mint régen...

A nemzetiségi társadalomban a pusztá életben maradás eszköze a munka, s mint ilyen, kívülről jövő kényszer a közösség tagjai számára. Később a termelésből kivált irányítók, a társadalom „igazgatói” a fegyveresek, a hivatalnokok, az ideológusok, a papok kiszakadása révén vákuum keletkezett a munkaerő-ellátásban. A hatalmon levőknek gondoskodniuk kellett a termelésben maradt munkavégzésre kényszerítéséről. Vagyis az uralkodó társadalmi csoportok és rétegek érdeke is a munkakényszer kiterjesztése irányába hatott.

A munka társadalmi tekintélye egyébként a történelem során folyamatosan hullámozott. Amíg pl. az antik világban a gazdagodás által érdekeltté vált termelők körében becsülete volt a dolgos parasztnak vagy a szorgalmas iparosnak, addig a rabszolgatartás elterjedésével, a rabszolgatartó nagyüzemek kiépülésével hatalmasat zuhant a munka tekintélye. A rabszolga csak szerszám, dolog – mondta a római polgár, s ebben az értékelésben benne foglaltatik a munka reputációja is, melyet az embernek nem tekintett élőlény végez. A feudalizmusban talán még egyértelműbbé vált a képlet. Volt dolgozó, alsóbbrendű jobbágy (zsellér) és volt munkát sosem végző, előkelő nemes. A köztes mezőben alig akadt valaki.

Nem kell Marxot idézni ahhoz, hogy belátható legyen: a kapitalizmus bér-munkása szintén kényszer hatására tevékenykedik. Úgy véljük, a munkának ez az egész történelmen végigvonuló tulajdonsága nyújtott lehetőséget büntetés-ként való felhasználásra. Amíg egy társadalomban a jogalkotó és törvénykező hatalmi elit megveti és kerüli a munkát, addig az kézenfekvő eszköze a büntetésnek. S változás e téren csak akkor fog bekövetkezni, ha majd megszűnik a munka közvetlen létfenntartási jellege.

A munkabüntetés kezdetei

„Külde ugyanis Józsué férfiakat Jerkhóból Aiba, amely Bethaven mellett fekszik, Bétheltől napkelet felé, és szóla nekik, mondván: Menjetek fel és kémleljétek ki azt a földet. És felmenének a férfiak és kikémelelik Ait”. Miután hosszas csatározásokban mindkét fél jelentős veszteségeket szenvedett, Józsué elnyerte az Úr támogatását, és legyőzte az Ai-belieket. S hogy mi történt ezután? „Mikor pedig leöldösé Izrael Ainak minden lakosát a mezőn, a pusztában, a hol üldözték vala őket, és mikor mindnyájan elhullottak vala az utolsó fegyver éle alatt, vissza fordula egész Izrael Ai ellen, és vágá azt a fegyver élivel. Mindazok pedig, akik e napon elhullottak, férfiak és asszonyok együtt: tizenkétezen valának: Ainek minden embere.”

Amit Józsué vezérletével Izrael fiai cselekedtek, az a korabeli hadviselés szabályainak teljesen megfelelt, természetes, helyénvaló dolognak számított. Az egymással csatázó népek, állammá formálódó társadalmak hadjáratait általában véres leszámolás tetőzte be. A vesztesek legyilkolásának van egy praktikus oka: a végleg megsemmisített ellenfél nem tud bosszút állni. De ugyanakkor az öldöklés egyfajta büntetés is. A győztes véráldozatáért nemcsak a harcos ellenfél, de annak „családja” gyermekei, női, öregei: azaz népe is bűnhődik. Évszázadokon át folyt ez így. Városok és népek tűntek el a történelemből – legyőzve és kiirtva.

Am az Ószövetséget tovább lapozva, a királyok könyvében egy újabb megoldással találkozunk. „És mindazon népet, a mely megmaradott volt az Emorcusoktól, Hitteusoktól, Perizeusoktól, Hivveusoktól, Jehuzeusoktól, a kik nem valának az Izrael fiai közül, a kiket az Izraeliták ki nem irhattak, Salamon szolgálkává tette mind e mai napig.” A rabszolgaság eszméje tehát a háborúskodásokat lezáró kollektív igazságszolgáltatásból nő ki. A mind több munkáskezet igénylő termelés arra készíti a győztest, hogy a legyőzötteket rabszolgává tegye. De mit is jelent ez a szolgaság? Legfőképpen munkát! A szabadság és a jogfosztás csupán biztosítja a munkára kényszerítést. Leegyszerűsítve: a rabszolgaság kezdete nem más, mint az eredetileg halállal sújtott ellenfélnek és hozzátartozóinak munkával való büntetése.

A büntetési „újítás” találkozik a gazdaság igényeivel. Oktalanság lenne feltételezni, hogy a rabszolgaságnak a szolgaság döntőbb eleme a munkánál, hiszen az adott korszak fejletlen állami szervezete erejét meghaladó módon ugyan miért fordította volna korlátozott lehetőségeit legyőzöttek ellátására, őrzésére?

A földművelő népeknél a munkára fogás mint büntetés egy társadalmi alukat hozott létre. Csökevényes formában az állattenyésztő, nomád népeknél is felbukkant a szolgaság, itt azonban koránt sincs olyan jelentősége, mert nincs szükség a munkáskéz tömeges alkalmazására. A legyőzöttek kisebb csoportja néha a diadalra jutott törzsek, nemzetségek szolgálatába szegődik, és katonai feladatokat vagy kisebb termelési munkát lát el. Szabadságuk kevésbé volt korlátozott, mint a földművelő társadalmak rabszolgáié. Nézetünk szerint a katonai demokráciában élő nomád népeknél a szolgaság döntő eleme a munka, szemben a különféle szabadságelvonásokkal.

Ha a rabszolgaságnak egy másik, ugyancsak elterjedt, bár kétségtelenül népszerűtlen formáját, az adósrabszolgaságot nézzük, ugyanerre a következtetésre jutunk. Ha az adós többszörös felszólítás, figyelmeztető fogság stb. után sem fizeti meg az adósságát, akkor a hitelező adósrabszolgaságba vetheti. Olyanformán, hogy a tartozás levonásáig nála dolgozik az adós, vagy rabszolja-

ként eladja, és vételárából fedezi a kárát. Látható, hogy a különböző jogágak kialakulása előtt pl. a vagyoni vitákat büntetőjogi eszközökkel oldották meg.

Visszatérve a rabszolgaság általános formájára: nemcsak ellenségéből válhatott rabszolga (jóllehet a klasszikus rabszolgatartásnak ez a legfőbb utánpótlási forrása), hanem a társadalom szabad tagjaiból is. A görög jog büntetesként tartotta nyilván a rabszolga eladását. A római gyakorlatról Ulpianus jegyezte fel, hogy vannak büntetések, amelyek az életet veszik el, vannak, amelyek rabszolgaságot jelentenek.

Ez a görög, illetve római polgár számára talán a legsúlyosabb büntetés. Míg az elfogott ellenség esetében a rabszolgaság a kor bevett „hadifogsága”, addig a rabszolgaságba sülyedt polgár ugyanabban a közösségben veszíti el státuszát. A munkavégzés kényszerét (mely egy arisztokrata számára rettenetes büntetés lehetett) további szankciók tetézték. Elvesztette szabadságát, és bár-mikor testi fenytésben is részesülhetett. Róma szabad polgárait nem lehetett veréssel büntetni, a rabszolgának meg szinte ez volt egyetlen fenytító eszköze.

A rabszolgaságról elmondhatjuk, hogy a hadifogságból, és a földművelő társadalmak egyre növekvő munkaerő-szükségletéből, illetve ezek összekapcsolódásából alakult ki, büntetés-jellege tehát vitathatatlan. E büntetés gerince a munkára kényszerítés, eszköze pedig a szabadságtól, jogoktól történő megfosztás. A klasszikus rabszolgatartás kialakultával a rabszolgastátusz megvetettsége és bizonyos magánjogi igények együttes jelentkezése abba az irányba hatott, hogy a rabszolgaság deklaráltan is büntetési nemmé váljon.

A rabszolgaságból nőtt ki az antik társadalom néhány olyan büntetése, amely évszázadokkal túlélte e társadalmi formáció bukását. A tengeri kereskedelem és a hadviselés kiszélesedése maga után vonta a gályarabság intézményét. Ez nem külön büntetési nem, holott az evezőshajókon élő rabszolgák sorsa kegyetlenebb, mint a mezőgazdasági birtokokon dolgozó társaiké.

Ulpianus írja: van büntetés, amely az ember szabadságát veszi el, pl. ha valakit munkára vagy bányamunkára, vagy bányában letöltendő kényszerszermunkára ítélnék. A felsorolt esetekben az elítélt „az állam rabszolgája” lett. Ha rabszolgát ítélték bányamunkára, akkor tulajdonosa rendelkezéséből került állami tulajdonba. Büntetését letöltve, ha ura igényt tartott rá, visszatérhetett egykori környezetébe. A bányamunka és a bányában végzendő kényszerszermunka között csupán a bilincsek súlyában volt különbség. Általában 10 év után a „munkaképtelen” elítéltet kiadták rokonainak.

Kényszerszermunkára szabadokat is ítéltettek. A rabszolga bilincsből történő megkorbácsoltatásának a szabadok körében a megvesszőzés és a kényszerszermunkára küldés felelt meg. Ulpianus azonban kiköti, hogy a községtanács tagjait nem lehet kényszerszermunka-büntetésre kárhozzatni.

A munkabüntetés értékvesztése a középkorban

A történelem során a munka jellege és szerepe állandóan változik. A viszonylag sokszínű rabszolgatartó termelői szerkezet a feudalizmusban egységesülni látszik. A rabszolga mellett a római társadalomban ott dolgozik még a szabad paraszt, az iparos, a kereskedő, az alkalmi munkából élő antik „proletár”, a felszabadított rabszolga, a libertinus stb.

A feudalizmus termelői képe letisztultabb. A földesúri társadalom urai, a nemesek, nem dolgoznak, sőt mélyen lenézik a munkát. A társadalom másik

pólusa, a jobbágy, pedig nemcsak gazdasági, hanem személyi kényszer hatására végzi termelő munkáját. Ezen túl már csak a társadalom szigetein tevékenykedő, kiváltságos polgári renddel, és a feudalizmus későbbi évszázadaiban megjelenő zsellérekkel, mezőgazdasági bérmunkásokkal kell számolni.

A kép nem túl árnyalt, de láttatni engedi a fő tendenciát: a jobbágy nem büntetésből jobbágy, hanem gazdasági kényszer hatására lesz az. Tehát számára a munkáltatás nem lehet büntetés. Különösen nem a robotoltató jobbágyrendszerben, amikor a földesúr a telke melletti majorsági birtokon is dolgoztathatta röghöz kötött jobbágyát. A földesúr számára ugyan büntetés lehetne a munka, a nemesi társadalom azonban eredményesen védekezett ellene. Még a szabadságvesztés-büntetés is hamarabb teret nyert körükben, mint a munkavégzéssel járó szankció. A politikai foglyokat bezárták, de a munkát ímfámis, gyalázatos büntetésnek tartva elutasították. Nem lehetett a nemes bűnöző oly elvetemedett, hogy munkára ítéljék.

Bizánc, a Kelet-Római Birodalom közvetlen utóda fenntartott néhány szankciónemet a római büntetési gyakorlatból. Így az állami műhelyekben végzett kényszermunkát és a gályarabságot. A kisebb súlyú elkövetőket testcsonkító büntetés után eladták gályákra. Az állam értékesítette polgárát. A vevők vagy magánvállalkozók, vagy külföldi (pl. arab) államok voltak. Az állam a végrehajtás egy hányadát magánszemélyeknek engedte át.

Európában a munka mint büntetés visszaszorult a feudalizmus első évszázadaiban. Bármilyen nehéz legyen is a munka, a robotoló jobbágy elvégzi. Utat kell építeni? Várat kell erősíteni? Kivezényelnek egy falut, annak apraját-nagyját, s az megoldja a feladatot. A bűnelkövetőt pedig egyszerűbb – a társadalom védelmében, s egyben okulására – kivégezni vagy megcsonkítani, mint őrzésével, élelmezésével bajlódni.

Néhány hajósállam felújította a gályarabság intézményét, de rabjaik zömét a pénzéhes német fejedelemségektől és Ausztriától szerezték be. Nürnberg városa pl. Genovának, Ausztria pedig Velencének és Nápolynak adta el javíthatatlan bűnözőit. Két legyet ütöttek így egycsapásra: megszabadultak súlyos bűnözőiktől és még bevételre is szert tettek. A francia IX. Károly pl. kötelezte a törvényszékeket, hogy a szokásos három év gályarabságot – a hajózás megnövekedett igényeire tekintettel – emeljék fel tíz évre. A hajózási technika gyors fejlődése kiiktatta a forgalomból a nehézkes gályákat, s ezzel együtt a gályarabság intézményét is.

A feudalizmus társadalmában némiképp „idegen test” a polgári rend számos kicsiny szigete, a szabad királyi (császári, birodalmi) város. Más lépték, más felfogás – más büntetések. Az önrendelkező közösségeknek nem volt érdekük önmaguk pusztítása, csonkítása, ezért itt nagyobb szerephez jutott a börtön, a munka, a vagyoni és a megbecstelenítő büntetés. De pl. a testfenyítés aránya nemigen tért el a hűbéri törvényszékeken kiszabottaktól.

A középkori városokban a munkáltatás mint büntetés szűk lehetőségekkel rendelkezett. Bizonyos közmunkák (utcasöpítés, csatornajavítás) jöhettek csak szóba. Ezért itt a munka nem a testi sanyargatáshoz kötött, illetve közelítő büntetési nem, hanem sokkal inkább megalázó, egy kis közösség előtt megbecstelenítő szankció.

A munkabüntetés feltámadása a feudalizmus alkonyán

A munka büntetésvégrehajtási szerepének átalakulása zömmel külső (büntetőjogon kívüli) hatásokra ment végbe a 16–17. század Európájában. A polgári

gazdaság térnyerésével párhuzamosan a munkaerő iránti igény megnőtt. Nemcsak a manufaktúrák munkás-szükségletére gondolunk, hanem pl. a szabad költözésű, árutermelésbe bekapcsolódó parasztbérlőre vagy a kvázibérlővé váló jobbágyra, aki már nem terhelhető meg robottal. De a falvak népe sem hajtható már olyan könnyen közmunkára, mint korábban. A 17–18. századi feudalizmus pótolni próbálta a munkáskézhiányt, s ezért széles körben újra alkalmazni kezdte a közmunkára ítélest.

A munka felértékelődésének volt egy másik oka is. A felvilágosodás hatására megszületett a büntetés humanizálásának igénye. Természetesen nem kell túlértékelni a kor humanizmus javára tett engedményeit. Hazánkban pl. II. József formailag eltörölte a halálbüntetést, de pótlására bevezette a hajóvontatást. A fegyencek „hol övig, hol hunyallig, hol torkig érő vízben” húzták a hajót. Ha valaki nem bírta a megpróbáltatásokat és felbukott, az biztosan vízbe fulladt. Az ilyeneket a vontatóút mentén elföldelték. A büntető intézmény fennállásának hat esztendeje alatt 1100 hajóvontatásra ítélt fegyencből 721 elpusztult, tehát a vontatók kétharmada.

A feudális jog sokat merített a város törvénykezési gyakorlatából, s így a munkabüntetést önálló szankcióként fogalmazta meg. Például 1768-ban a Constitutio Criminalis Carolina a testi büntetések közé sorolta az erődökben, köztereken, bíróságokon, a földesurak birtokain, megkötözve, vagy bilincsben foganatosítandó közmunka intézményét. II. József már kiszabhatónak rendelte a nemesekre is. 1787-től Bécs utcáit a földesúri osztály tagjai éppúgy sepregették, mint a közrendek.

Ugyancsak bűnözőkkel próbálták kielégíteni a nagy állami építkezések munkaerő-szükségletét. Hazánkban Vajna Károly szerint két nagyobb szabású vállalkozás is volt: a Béga- és a Ferencsatorna építése 1783-ban és 1794-ben. Az itt dolgozó elítélteket biztonsági okokból éjszaka egymás mellé fektetve leláncolták a hajókon, de nappal is bilincsben végezték munkájukat. Vízaknán, Désen, Tordán, Kolozson és Dobokán a feudális büntetésvégrehajtás újra felfedezte a bányamunkát. S a gályarabság is újjászületett, 1675-ben lelkészeket mint politikai foglyokat sújtottak ilyen büntetéssel.

Amíg a halálbüntetés bevett, rendes büntetési nem volt, a száműzetés mellékes szankcióként szerepelt a büntetőhatalom kelléktárában. Jobbára a kiközösítés, kitiltás formájában élt tovább a városi közösségekben. A feudális állam nem törődött a bűnözők földrajzi elkülönítésével, egyszerűbbnek tűnt fizikai megsemmisítésük.

A büntetési rendszer humanizálásával kapcsolatos törekvések, továbbá a gyarmatosítás kezdete megnyitotta a deportáció és a relegáció intézményei előtt az utat. (Ez utóbbi intézményt az olaszoknál bagonak, az oroszoknál pedig katorgának hívják.) Sorozatunk korábbi fejezeteiben már szóltunk ezekről az intézményekről. Itt és most az az érdekes, hogy központi elemük a kényszermunka.

A polgári rend újítása: munka a börtönben

Az emberiség nagy reménye a 19. században megvalósulni látszik. A győztes polgárság programja: „szabadság, egyenlőség és testvériség”, az egyenlő érvényesülés lehetősége deklarált valósággá vált. A kinyilatkoztatásokat követő hétköznapiak azonban megcsúfolták ezeket az elveket. Hamar kitűnt, hogy a

polgárság csak saját magát, pontosabban a tőkés vállalkozást szabadította fel a hűbéri elnyomás alól. A munkaerejüket áruba bocsátók tömegeit a gazdasági kényszer, a létfenntartás szükséglete „küldte” munkába. Így lett a munka ismét a társadalmi helyzet „büntetése”.

Az elfogadott értékektől való megfosztás logikáját követve a polgári büntetőjog fő szankciójává a szabadságvesztés vált. E büntetési nem korántsem homogén tartalmú: elnevezése ellenére nemcsak a személyi szabadság elvonását jelenti, hanem – különösen korai változataiban – a testi büntetés több jegyét is magán viseli. Becsületvesztéssel, vagyoni hátránnyal társul. Keretjellege miatt, mindig a kor igényeihez igazodóan tölthető ki. A munka is mint ilyen, a szabadságvesztésnek tartalmat adó eszköz jutott szerephez a polgári büntetéstani gondolkodásban.

A kezdetek messzire vezetnek vissza, a 16. század polgárosodó Angliájába és Németalföldjére, a Bridewell-hez, a Tucht- és Spinnhuis-hoz. A szabadságvesztés-büntetés és a munka egybekapcsolása nem a büntetőjogi gondolkodás vagy a büntetésvégrehajtási gyakorlat terméke. A fent jelzett intézmények elsősorban nem börtönök (bár utóbb azzá váltak), hanem valamiféle kombinációi a szegény- és árvaházaknak. A társadalom perifériájára sodródokkal való foglalkozás, a szegényügy kialakulása vetette föl először a munkáltatás gondolatát, lehetőséget teremtve a csavargó elemeknek a tisztas megélhetésre. Ezeket a törekvéseket támogatta meg azután a kálvini munkaethosz, mely mélyen elítélte a szegénységet, és elvetette a szegénység útján való üdvözülés eszméjét. Sőt, mint a szorgalom hiányából fakadó állapotot büntethetőnek tartotta.

A kálvinizmus államainak azonban szembe kellett nézniük a ténnyel: a társadalom peremén élők számos csoportja nem önnön hibájából lett szegény. E felismerés vezetett el a munkára fogás gondolatáig, a dologházak üzemeltetéséig. Kezdetben csak kivételképp utaltak ide bűnözőket; alapvetően csavargók, munkanélküliek, árvák, nyomorékok, rossz magaviseletűek, tékozlók és a családok által megnevelendőnek ítélték kerültek be. A dologház nem volt olyan dehonesztáló, mint a vele párhuzamosan működő börtön.

A dologházakban nem büntető intézetet láttak, hanem a sikeres reszocializáció egyik útját. Olyan intézménynek tartották, mely segítséget nyújt a társadalom elesettjeinek, hogy becsületes polgári életet éljenek egy elsajátított szakma segítségével. A németalföldi piac pedig örömmel fogadta be a dologházból kikerülő mesterembereket, mert pótolták azt az űrt, melyet a növekvő kereskedelem és a céhes iparűzés távolodó partjai hagytak maguk mögött.

A dologházi eszmék – a munkáltatás, a munka általi nevelés és a reszocializáció – azután átkerültek a büntetésvégrehajtásba. Alapvetően azért, mert a kapitalizálódás folyamán a nincstelenné váltak, a potenciális majd tényleges bűnözők bezárása kézenfekvőnek mutatkozott a közrend védelmében. Az eredetileg szegénygondozó intézetek megteltek kriminális elemekkel, akikre új gondolatként kezdték alkalmazni a szegényügy reszocializációs eszméjét.

Az intézmény további differenciálódásáig számos problémát vetett fel. A javítóházakban összezárták a kis tolvajokat, a rablókat, a dologkerülőket a végtelen munkanélküliekkel, a betegekkel, nyomorékokkal, árvákkal, sőt számos helyen az intézet manufaktúrájában dolgozó szabad, bejáró munkással is. A javítóházak tehát nem büntető intézeteként, hanem a közigazgatási hatalom szociálpolitikájának eszközeként működtek. Biztosították a munkaerő-tartalék időleges lekötését, részt vállaltak a szakmunkásképzésből. Ez a kezdetleges, de

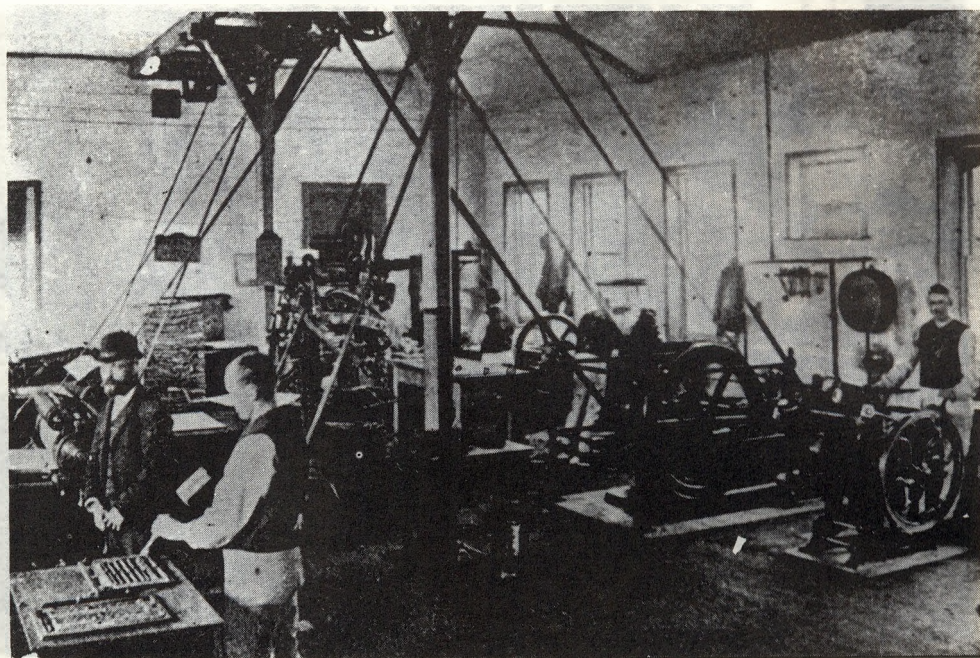
Varróterem a Sing-Sing-ben

célszerű megoldás rövid életű, helyi jelentőségű próbálkozás volt a halál- és testcsontkító büntetéseket preferáló feudális Európában.

A kényszermunka sajátos metamorfózison ment át a polgári fordulatot követően. Az új rendbe betagolódni nem tudó munkást (mely boldogulását az anyagi javak bűnözés útján történő újraelosztásában kereste) száműzte az országból, és a gyarmatokon fogta munkába. Ez azon túlmenően, hogy hasznot hozott, megtisztította az anyaországot a veszélyes elemektől.

A közmunka nemcsak a polgári útra lépett államokban, hanem a feudális abszolutizmus büntetőjogában is megjelent. Mindazonáltal világosan kell látni a kettő különbségét. A kapitalizálódó Nyugat számára a közmunka tartalma a munkára szoktatás, a foglalkozás nélküli, kriminális veszélyt hordozó rétegek „betörése”. A feudális államokban viszont gyökértelen, a felvilágosult uralkodók által szorgalmazott, az adott viszonyokhoz nem igazán illeszkedő forma volt. A dolgházak is pusztán modellmásolást jelentettek. A lassan terjedő tömlőfoglalkoztatást nem annyira az eszmék motiválták, mintsem a rabtartás költségeinek részleges visszanyerése.

A polgárság hitt abban, hogy a szabadság-egyenlőség-testvériség meghirdetése egyszer s mindenkorra megszüntet minden bajt a társadalomban, még a bűnözést is felszámolja. Néhány év alatt kiderült: e remény nem teljeseedik be. Az önmaga és rendszere tökéletességében hívó polgárság logikája szerint csupán egyféle ésszerű választ lehetett a bűnözésre adni: ha a közszabadság törvényét tagadja valaki, akkor az egyéni szabadság megfosztásával büntetendő. E tisztán arányosságra törekvő büntetőpolitika szellemében kialakított korai szabadságvesztés még mentes mindenfajta haszonelvűségtől, egyáltalán nem mérlegelte

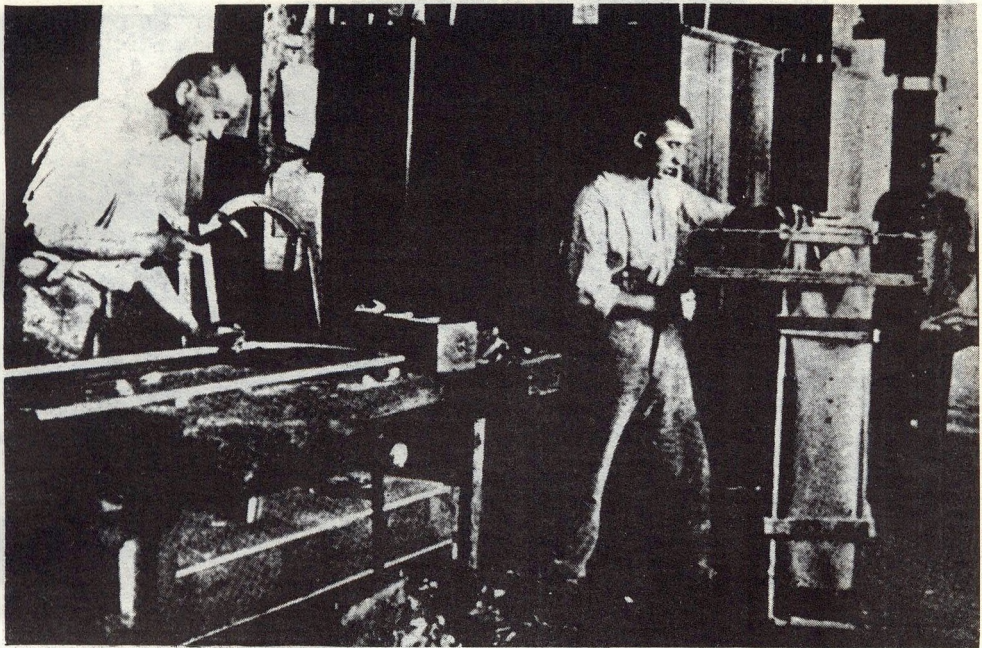
A penrithi börtön nyomdája

a költségek, ráfordítások mértékét, kizárólag az arisztotelészi-hegeli megtorló igazság érvényesítésére törekedett.

Nem véletlenül valósították meg a szabadságvesztés-büntetés végrehajtására létrehozott legkorábbi polgári börtönök a szankció szigorúságát hangsúlyozó magánelzárást. A kvéker vallási hittel átszőtt alapeszme szerint a rabokat teljesen elkülönítették egymástól a szabadságvesztés időtartamára, hogy ily módon kényszerítsék ki az elítéltek vezeklését. Mivel semmilyen hatás nem érhetette az elmékedő rabokat, kezdetben nem is dolgoztatták őket. Hamar kitűnt azonban, hogy a végletekig vitt elszigetelés és magány nemhogy bünbánatot, vagy javulást idézett volna elő, hanem az elítélt testi és lelki elkorcsosulásával, megtebolyodásával járt együtt. Akikkel aztán, amikor szabadultak, a társadalom nem tudott mit kezdeni.

Emellett ez a börtön igen drága volt, hiszen a tétlen magányosságra ítélt rabok ellátásáról teljes egészében a költségvetésnek kellett gondoskodnia. És az építési ráfordítások is óriásiak voltak. Össze kellett tehát egyeztetni a polgári igazságosság és haszonelvűség eszméjét. Önként kínálta magát a dolgházakból származó gondolat: az elítéltek munkáltatása. A múlt század közepén Belgiumban ötvözték a philadelphiai rendszert a cellában végzendő munkával. A gyakorlat hamar bebizonyította, hogy az elszigetelt munkáltatás nem jövedelmez kellően, ráadásul a cellákban végezhető munkák köre fölöttébb szűk.

A termékeny munkára, hasznos munkáltatásra épülő rezsím gondolata ugyancsak Észak-Amerikából származik. Először az auburni börtönben valósították meg az elkülönítés és a közös munkáltatás összekapcsolását. Az auburni, ún. hallgató rendszerben az elítélteket éjjel elkülönítették, nappal viszont

A lipótvári fegyház asztalosműhelye

bár együtt tevékenykedhettek szigorú beszédtilalom volt rájuk kiróva. A módszer gazdaságilag bevált: a börtönstatisztikák szerint néhol önfenntartóvá vált az intézmény.

A továbblépést a század második felében kialakított és elterjesztett angol, illetőleg ír modell jelentette. A mérleg nyelve a haszonelvűség felé billent: megszűnt a munka közben a hallgatási kötelezettség. A rezsim igazi újdonsága a fokozatosság mellett a munka ösztönző szerepének – gazdaságossági megfontolásokat sem nélkülöző – felismerése volt. A magasabb fokozatba jutáshoz, végső soron a feltételes szabadság elnyeréséhez megfelelő munkateljesítmény és természetesen jó magaviselet szükségeltetett.

Az ez idő tájt általánossá váló büntetésvégrehajtási munkáltatás több szervezeti formát valósít meg: a bérbeadási rendszert, a vállalkozási, illetve a házi kezelésű üzemeltetést. A sorrend egyben a fejlődés irányát is jelzi. A bérbeadási rendszer lényege, hogy az elítélt munkarejét az állam viszontszolgáltatás fejében átengedi a magánvállalkozónak. E rendszer több változatát alkalmazták különféle néven.

A *bérlési rendszerben* a szabadságvesztés-büntetést tulajdonképpen a bérlő „hajtja végre”, azaz ő gondoskodik a rab elhelyezéséről, őrzéséről, ellátásáról, munkáltatásáról. Ennek fejében az állam fizet a bérlőnek a rab eltartásáért, a bérlő pedig megtéríti a rab munkarejét. (Természetesen ez utóbbi összeg jóval alacsonyabb az előbbinél.)

Az *általános bérbeadási rendszerben* az állam tulajdonában levő és az állam által üzemeltetett intézetben állami feladat az őrzés és általában a végrehajtás felügyelete. A bérlő garantálja a munka megszervezését és vállalja az

Márianosztrán fát vágnak az elítéltek

összes elítélt munkaerejének értékesítését. A *részleges bérbeadási rendszer* az előző munkaszervezeti forma egy változata. Eszerint az állami végrehajtás az elítéltek egy részét meghatározott feladatra bérbeadja a magánvállalkozónak, de fenntartja a munka ellenőrzésének jogát. A bérlő szerződésben rögzített fejkvóta és munkanap szerint fizet az államnak.

A *vállalkozási üzemeltetés* a magánvállalkozóval szemben fennálló szerződéses kapcsolat, amelyben a büntetésvégrehajtási intézet igazgatója valamely munkának elítéltek általi elvégzését vállalja. A vállalkozó adja a megmunkálendő anyagokat és fizeti a munka ellenértékét, cserében megkapja a készterméket. A termelő üzem irányítása, a munka megszervezése az intézet dolga. A *házi kezelésű üzemeltetés* esetén a börtönigazgató feladata a teljes termelési folyamat megtervezése, megszervezése, lebonyolítása. Általában állami anyagi eszközök felhasználásával, de saját kockázatra termelnek.

Az elméletnek és a gyakorlatnak egészen más volt az elképzelése a munkáltatás célszerű megvalósításáról. Az egyre erősödő és terebélyesedő börtönügyi irodalom a múlt század végén teljesen elutasította a bérbeadás minden változatát, s komoly kritikával illette a vállalkozási rendszert is. Arra hivatkoztak, hogy e megoldásokban elsikkad a büntetés közjogi jellege, s a büntetési cél áldozatul esik a gazdaságossági szemléletnek. S a munkáltatás jellege – a bérlő érdekének alárendelt termelés – kizárja az elítélt későbbi beilleszkedését segítő szakmai jártasság kialakulását.

A legtöbb kormány, de a börtönigazgatás még inkább csak a gazdaság szempontjaira figyelt. Úgy törekedett a büntetésvégrehajtás költségeinek csökkentésére, hogy még a gazdasági kockázatot se az intézet vállalja. Ezért hajlott

a vállalkozási üzemeltetésre meg a részleges bérbeadási rendszer bevezetésére. De volt még egy ok, ami miatt a börtönigazgatás nem szívesen lépett ki önálló termelőként a piacra: nevezetesen a rabmunka és a szabadmunka közti verseny tilalma miatt.

A szabadverseny, liberális kapitalizmusban az államnak nincs joga versenyre kelni állampolgáraival. A konkurrenciát kizárására több megoldás is született. Az USA-ban pl. a rabok által készített termékeket egy időben meg kellett semmisíteni, másutt pl. Hollandiában csak bizonyos árukat gyárthatott a rabgazdaság. Franciaországban egy 1852-es törvény előírta: „... rabmunka csak olyanképpen szervezhető, hogy a szabad iparral szemben verseny ne keletkezék, s az elítéltek munkaereje lehetőleg a hatóságok és közintézetek szükségleteinek fedezésére fordítassék.”

Hasonlóképpen fogalmazott a Nemzetközi Börtönügyi Társaság római kongresszusán 1885-ben: „rabmunkát elsődlegesen hatósági szükségletre, pl. karbantartásra kell igénybe venni, a szabad piacon pedig ott, ahol munkáshiány van, illetve a nem jövedelmező ágazatokban... lehetőleg félkész termékeket állítsanak elő, tilos a reklám, viszont kötelező a szabad termelők áraihoz hasonló árakon való értékesítés.”

A kormányokon uralkodó haszonelvűség, a gazdaságossági szemlélet megtörése mindenképpen nehéz feladatnak bizonyult, pedig a börtönügyi tudomány – különösen a múlt század utolsó harmadában – sokat tett a javító, nemesítő célzatú munkáltatás elfogadtatásáért. Sajnos a törvényhozásban sem talált meghallgatásra a legtöbb javaslat, legfeljebb azok, amelyek a büntetésvégrehajtásra fordítandó közpénzek csökkentését ajánlották. Mégis rendkívül sokat köszönhet az utókor ennek a szakmai-tudományos nekiráadásnak. A viták során különösen a nemzetközi kongresszusok ajánlásaiban máig ható érvénnyel tárták fel és rendszereztek a munkáltatás jellemzőit, s a benne rejlő lehetőségeket.

Álljon itt bizonyosságul, csupán címszavakban a századvég tudományának álláspontja a munka büntetésvégrehajtásban betöltött szerepéről:

- legyen javító-nevelő hatása, szoktasson rendes munkás életre;
- legyen „tanulságos”, azaz alkalmas szakmai jártasság szerzésére,
- legyen könnyen elsajátítható és produktív;
- legyen elsődlegesen izommunka, kivételesen szellemi munka, de semmi esetre se irodai munka;
- ne legyen káros és veszélyes az egészségre;
- ne legyen fárasztó, monoton, mechanikus;
- álljon összhangban a többi büntetésvégrehajtási céllal és lehetőséggel (pl. az őrzésbiztonsággal és a helyi-területi adottságokkal).

Ez a munkáltatásról felrajzolt kép sok mindenben fedti a mai elképzeléseket. De legalább három ponton élesen eltér tőlük. 1. Régen a kézi, kézműves-ipari munkát részesítették előnyben (tekintettel a magánzárkára és a szabadulás utáni boldogulásra), ma a gépi, nagyüzemi munkamegosztáson alapuló termelést. 2. A múlt században még a tudományos körök is a szabad munkavállalókénál hosszabb (büntető jellegű, 10–12 órás) munkaidőt javasoltak az elítéltek számára. 3. A XIX. század nagyobbik részében és a legtöbb országban egyáltalán nem díjazták a rabok munkáját, csak a század vége felé vált ismertté a munkajutalom, de még ekkor sem a teljesítményarányos munkabér.

A századfordulóra a honi szabadságvesztés-büntetés alatti munkáltatás sem elméletileg, sem a gyakorlatban nem különbözött az összeurópai fejlődéstől, sőt annak fő irányába simulat bele. Mindez inkább dicséret, semmint elmarasz-

talás, hisz a korról adekvát színvonal elérése mögött komoly szakmai erőfeszítések húzódtak meg. A Horvát–Boldizsár-féle börtönügyi reformok útján elindult igazságügyi kormányzat lépésről lépésre hozta be lemaradását. A kilencvenes évekre kiforrott szabadságvesztés-büntetés rendje az Európa-szerte elfogadott fokozatos rendszert követte.

A fegyházban relatív munkakényszer, a börtönben és fogházban ún. foglalkoztatási kényszer érvényesült. Az államfogház és a kihágásért kiszabott elzárás semmiféle munkakényszert nem ismert el. A munkaszervezet sem maradt le az európai színvonaltól, hiszen általában vállalkozási, illetve házi kezelés formájában működött. Igyekeztek az akkori nemzetközi normáknak megfelelő kisipari, kézműves termelési módszereket megvalósítani.

A századforduló táján viszont a fogházakban, illetve a közvetítő intézetekben meghonosították a korszerűbbnek tartott, szabadban folytatott mezőgazdasági (kertészeti, szőlészeti) gazdálkodást. A magyar börtönügyi tudomány és gyakorlat elismerését jelzi, hogy a Nemzetközi Börtönügyi Társaság 1905-ben Budapesten tartotta kongresszusát.

Dr. Kabódi Csaba—dr. Mezey Barna

Ajánlott irodalom

Hacker Eryin: A rabmunka. Pécs, 1916.

Tóth Lőrincz: Fegyházi tanulmányok — a rabmunka. Budapest, 1988.

Tóth Mór—Kisfaludy László: Mezőgazdasági foglalkozások a letartóztatási intézetekben. Budapest, 1893.

| Nemzetközi tapasztalatok

A brit börtönrendszer korszerűsítése

A brit kormányzat 370 millió fontot költ a börtönrendszer korszerűsítésére. Csakhogy a színharmoníát figyelembe vevő falak és a rozsdamentes acél vízvezetékek sem szüntethetik meg a rettegést és az erőszakot. A nyugati világban jelenleg „divatos” kormányzati tevékenység a börtönépítés. Általában arra törekednek, hogy a börtönlakókat „humánus módon” különítsék el a külvilágtól, ugyanakkor növeljék a büntetőintézetek hatékonyságát azzal, hogy csökkentik az ellenőrző személyzet létszámát. A most épülő, új börtönök 25 ezerrel több elítélt elhelyezését teszik lehetővé.

Nemrégiben azonban két ausztráliai dokumentumfilmet készített az új börtönökről, amely azt látszik bebizonyítani, hogy ezek az új börtönök akármennyire higiénikusak is, épp személytelenségük miatt olyan veszélyes pszichológiai állapotot idéznek elő a foglyokban, hogy azok még az eddiginél is nagyobb fenyegetést jelentenek a társadalomra. Tény, hogy ezekben az intézetekben az erőszak és elnyomás gyakoribb, mint a régi, elavult börtönökben. A brit szakértők zöme elutasítja azt a tengerentúli gyakorlatot, amely egyre nagyobb mértékben adja magánkézbe a börtönöket. A brit álláspont szerint helytelen a bíróság által kiszabott büntetést magánemberek kezébe letenni.

Most a film nyomán széles körű közvéleménykutatást végeznek a politikusok, a büntetőjogi reformerek, a börtöntisztviselők, valamint a volt börtönlakók között, hogy mondják el miként vélekednek a filmben látott esetekről és a lehetőségekről. A tervek szerint a kilencvenes évek közepéig 26 új börtön épül Nagy-Britanniában, amely 40%-kal növeli a befogadókapacitást. Az új-építés céljaira összesen 1 milliárd fontot szánnak. A börtönválságot azonban ezek a nagyszabású beruházások sem enyhítették ezidáig. (*The Sunday Times*)

Családon belüli erőszak az Egyesült Államokban

Megdöböntő adatok láttak napvilágot az USA-ban a családon belüli fizikai erőszak példátlan terjedéséről. 1976 és 1986 között a családon belül gyermekekkel szemben elkövetett erőszakos cselekmények száma 669 ezerről több mint 2,1 millióra emelkedett. (S ez csak a bejelentett esetek száma!) Az adatok tanúsága szerint évente legalább 1,8 millió nőt ütlegelnek, a házasságok 25 százalékában napirenden vannak az erőszakos cselekmények, évente több mint 1200 gyermek hal meg kínzások, illetve a gondozás elhanyagolása miatt. Az adatok sokatmondóak abban a tekintetben is, hogy az esetek legalább 40 százalékában az erőszakos cselekmény közvetlen kapcsolatban van az alkohollal és a kábítószeres használatával.

Egyértelmű az is, hogy azok a szülők, akiket gyermekkorukban több-kevesebb gyakorisággal kínoztak, hatszor gyakrabban követnek el erőszakos cselekményeket gyermekeik ellen, mint a többi szülő. Időről időre elképesztő esetek jutnak tudomásunkra a gyengébbek családon belüli szenvedéseiről. A szakértők szerint az amerikai átlagember túlságosan türelmes a családban zajló erőszakos cselekményekkel szemben, mivel úgy gondolja, hogy a zárt ajtók mögött végbemenő dolgok nem tartoznak másra. Egyesek úgy gondolják, a családban előforduló erőszakos cselekmények száma a bejelentett esetek növekedése ellenére is valamelyest csökken, mivel az emberek már megfontolják az eset nyilvánosságra kerüléséből eredő következményeket.

New York államban jogszabályt fogadtak el, amely valamennyi pedagógustól megköveteli, hogy legalább 2 óras képzésben részesüljön a gyermekkel szemben elkövetett erőszakos cselekmények következményeiről. Felhívják a tanárok figyelmét arra is, hogy

mely hivatalhoz kell fordulniuk, ha kirívó eset jut a tudomásukra. Országos, közvetlenül elérhető telefonvonalat állítottak fel a gyermekkinzások bejelentésére, és felszólítják a lakosságot, hogy sürgős esetben hívja ki a rendőrséget. Mindezek az intézkedések hozzájárulnak emberi életek megmentéséhez. (*Newsweek*)

Gazdasági bűncselekmények Japánban

A távolkeleti szigetországban egyre gyakoribbá válnak a gazdasági bűncselekmények. Nemrégiben leplezték le az egyik legnagyobb adócsalást az ország történetében. Egy elektronikai cég tulajdonosa 20 millió dollárral károsította meg az államkincstárt 1983 és 1986 között. Számos visszaélés történt bizalmas vállalati és tőzsdei titkokkal, információkkal. Jelenleg mind a tokiói értéktőzsde, mind a pénzügyminisztérium nyomozást folytat a további visszaélések megakadályozása céljából.

Mostanában hozták létre azokat a szabályokat is, amelyek tiltják az üzletelést az árakkal kapcsolatos vállalati értesülésekkel. E szabályok nem utolsósorban az amerikai hatóságok nyomásának köszönhetőek, céljuk, hogy a japán pénzügyi szervek biztosítsák a pénzügyi értesülések titkosságát, a tőzsdei ügyletek világszerte elfogadott menétét. Ezek szerint új értékpapírt csak akkor lehet forgalomba hozni, ha az eladási rendelkezések egyensúlyban vannak a vásárlási ígérekkel. Az utóbbiakat vásárlónként 1000 részvényre óhajtják korlátozni.

Az eddigiekben a japánok nem törődtek annyira az áérzékeny információkkal, mint a nyugati vállalatok. Példának okáért a japán bankházak alkalmazottai gyakran bekapcsolódtak az új értékpapírokkal folytatott üzletekbe, a belső információk birtokában jelentős előnyökkel. Most a legnagyobb cégek „kinai falat” próbálnak húzni az értesülések köré, de sokan kételkednek abban, hogy ez valaha is sikerülhet nekik. (*The Economist*)

Közgazdász diplomákat vásároltak Újvidéken

Az újvidéki helyi ügyészség vádat emelt az ottani közgazdasági-kereskedelmi főiskola ti-

zenhárom tanára ellen, akik másfél év alatt több száz osztályzatot írtak be azok indexébe, akik ezért dinárt vagy márkát fizettek, holott a vizsgán meg sem jelentek.

A vádirat szerint a visszaélések fő szervezője és közvetítője gyűjtötte össze és adta át a professzoroknak a pénzt, közölve, hogy kinek kell névleg, vizsga nélkül beírni az osztályzatot. 1986 júniusától harminc és fél millió dinárt és huszonegyezer-háromszáz nyugatnémet márkát adott át a professzoroknak, akik aztán beírták az érdekelt indexébe az osztályzatokat anélkül, hogy az illetőket akárcsak látták volna. A legtöbb pénzt a főiskola igazgatója, dr. Lakity Száva vette át. Tőle 37 főiskolás vásárolt jegyeket, s ezzel az igazgató 11 millió dinárt és 18 500 márkát keresett. De volt olyan professzor, aki pénz mellett egyéb tárgyakat is elfogadott.

A nyomozás megállapítása szerint a vádlottak 284 ilyen osztályzatot jegyeztek be az indexekbe. Vizsgálják, nem követték-e el hasonló visszaéléseket már korábban is.

Több száz főiskolai hallgató beismerte a nyomozás során, hogy a vádlott professzortól ún. átmenő osztályzatot kapott, vagyis nem vizsgázott, csak fizetett. De voltak „díjmentes” osztályzatok is, ezeket a vádlottak különböző összeköttetésekért adták (*Vjesnik*)

Svájc a gazdasági bűnözés ellen

Svájcban a Szövetségi Tanács megbízta az Igazságügyi Minisztériumot, hogy 1989 végéig készítsen tervezetet a vagyon elleni bűncselekményekre és az okirat-hamisításra vonatkozó büntető rendelkezések felülvizsgálatára. A büntető törvénykönyv módosításának szükségességében, a gazdasági bűnözés elleni harc hatékonyságának fokozása érdekében valamennyi kanton, a jelentősebb politikai pártok és a gazdasági szervezetek mind egyetértének. A többségnek az a véleménye, hogy a revíziónak a hatályos jog gyenge, nem megfelelő rendelkezéseinek kiiktatására kell korlátozódnia. Új rendelkezéseket csupán ott kell hozni, ahol a technológiai fejlődés – különösen a számítógépes technológia területén – ezt megköveteli.

Sokan üdvöznélnek egy olyan szabályozást, amely büntetné az úgynevezett számi-

tógépes kémkedést. Ugyanakkor szeretnék, ha alkalmazásának köre kiterjedne bármilyen feljegyzési technikára, hogy lépést lehessen tartani a technológiai fejlődéssel. A pónalizálásnak ki kellene terjednie az információk átadására is. Az előtervezet szerint az adatfeldolgozó berendezéssel való csalárd visszaélést 10 évig terjedhető szabadságvesztéssel kellene büntetni. Nem vitatott, hogy a komputerszabotázs, a tárolt adatok vagy programok jogtalan megváltoztatása vagy törlése azonos elbírálás alá esik a dologrongálással.

Aki csekket vagy hitellevelet használ fel annak ellenére, hogy fizetéseképtelen, a jövőben az előtervezet szerint büntetendő lesz. Többeknek az az álláspontja, hogy a törvényrevízió körébe kell vonni a csekk és hitellevek hamisítását, a csekklapok eltulajdonítását, valamint az elektronikus fizetési rendszerekkel való visszaéléseket. (*Neue Zürcher Zeitung*)

Az emberi jogok semmibevétele Törökországban

Az Amnesty International foglyokat segítő szervezetének sürgető felhívásai ellenére sem észlelhető javulás az emberi jogok érvényesülése terén Törökországban. A szervezet egyik jelentése megállapítja, hogy brutálisan és rendszeresen megsértik az emberi jogokat, s az utóbbi hónapokban úgyszólván naponta érkeztek panaszok kínzások miatt a szervezethez. A nyolcvanas években több mint 200 ember pusztult el fogságban.

Törökország 1988 februárjában ratifikálta a kínzások elleni védelemről szóló európai egyezményt, 1988 augusztusában pedig az Egyesült Nemzetek egyezményét a kínzás ellen. E pozitív lépések ellenére, írja az Amnesty International, úgy tűnik, hogy a török hatóságok a gyakorlatban még a leg-
elemibb rendszabályokat sem hozták meg annak érdekében, hogy az emberi jogok megsértését kiküszöböljék. Elmulasztották az említett nemzetközi szerződések gyakorlati megvalósítását. Törökországban, mint a múltban, jelenleg is brutális valóság a politikai letartóztatás, az igazságtalan eljárás, szokásos kínzás, a haláletet a börtönben.

Az Amnesty International a múlt év júniusában 229 olyan férfi és nő nevét terjesztette be a török kormányhoz, akik 1981 elejétől fogságban haltak meg. Ezek közül 41 halálesetre vonatkozik, írja a szervezet, a török hatóságok nem adtak semmilyen felvilágosítást. Hasan Hakki Erdoganról, aki 1984 szeptemberében fogházban lelte halálát, a hatóságok először azt a felvilágosítást adták, hogy szív- és vesebántalmak következtében hunyt el. De amikor 1988 decemberében öt rendőrtisztet kínzások miatt elítéltek, beismerték, hogy a nevezett is egyike volt a kínzások áldozatának. Az Amnesty International szerint a kínzások és halálesetek leggyakrabban a letartóztatás első szakaszában fordulnak elő, midőn az őrizetbe vétel folytán a foglyok kapcsolata megszűnik a külvilággal. A családdal és az ügyvéddel történő érintkezés tilalma a török törvények szerint 15 napra van korlátozva, ezt a határidőt azonban gyakran túllélik. (*Neue Zürcher Zeitung*)

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Csaly András, az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet tudományos munkatársa; dr. Cser Gyula bv. őrnagy, a Rendőrtiszt Főiskola bv. tanszékének adjunktusa; Csurgókné dr. Takács Jolán bír., Pesti Központi Kerületi Bíróság; dr. Kabódi Csaba egyetemi adjunktus, ELTE Állam és Jogtudományi Kar, büntető eljárásjogi tanszék; dr. Lőrincz József bv. alezredes, a Rendőrtiszt Főiskola bv. tanszékének vezetője; Mankó Mária főiskolai docens, Nyíregyháza, Bessenyei György Tanárképző Főiskola, népművelési tanszék, dr. Mezey Barna egyetemi adjunktus, ELTE Állam és Jogtudományi Kar, magyar állam- és jogtörténeti tanszék; dr. Moldoványi György, az IM Büntetőjogi Főosztályának helyettes vezetője; Simon László bv. őrnagy, az Országos Parancsnokság vállalatfelügyeleti és beruházási osztályának osztályvezetője; dr. Tauber István egyetemi docens, ELTE Állam és Jogtudományi Kar kriminológiai tanszék; dr. Tütő László egyetemi docens, ELTE Bölcsészettudományi Kar filozófiai tanszék; Válinth Lajos bv. százados, az Országos Parancsnokság biztonsági osztályának főelőadója.

Közlési feltételek

1. A szerkesztőség olyan kéziratokat fogad el, amelyek a büntetés-végrehajtás munkáját, a szolgálati ágak együttműködését, a gyakorlati munka tapasztalatait elméleti színvonalon tudják értékelni. Elfogad továbbá a Börtönügyi Szemle korábbi cikkeire reflektáló írásokat is. Időnként közlünk egy-egy tisztán elméleti jellegű írást vagy tájékoztató jellegű cikket pl. recenziót.

2. A kéziratokat kettes sorközszel gépelve, négy példányban kell szerkesztőségünkhöz eljuttatni. 20 oldalnál terjedelmesebb kéziratot nem fogadunk el. A hozzászólások maximális terjedelme 9 oldal.

3. Az elméleti jellegű tanulmányoknak tükrözniük kell a hazai és külföldi szakirodalom ismeretét, valamint a témában érintett szakterület gyakorlati problémáit. A felhasznált szakirodalom mellékelése esetén fel kell tüntetni a szerző nevén és a mű címén kívül a megjelenés évét és kiadóját is.

4. A kézírathoz csatolni kell — a reflexió kivételével — 1 példányban, kb. 10 sornyi terjedelemben a cikk rezüméjét, azaz tartalmi kivonatát.

5. Mellékelni kell a szerző nevét, rendfokozatát, beosztását, szolgálati helyét, személyi számát, lakcímét és telefonszámát. A kézirat közlési ideje — a beküldéstől számítva — átlagosan 3-6 hónap. Közlés esetén a szerző köteles nyomdába küldött kéziratának másodpéldányát (esetleg kefelevonatát) kijavítani és postafordultával (három napon belül) a szerkesztőséghez visszaküldeni. Ellenkező esetben javításait nem tudjuk figyelembe venni. A kiadvány megjelenésétől számított 15 napon belül a szerzőt tiszteletdíj illeti meg.

7. A szerkesztőség fenntartja a jogot a kéziratok stilizálására, korrigálására, rovatokon belüli elhelyezésére, tipografizálására, tördelésére; nem vállalja az el nem fogadott kéziratok visszaküldését.

8. A Börtönügyi Szemle szerzői nem kötelesek írásukat följobbvalójuknak megmutatni, a szolgálati utat e téren nem kell betartani. A szerkesztőbizottság dönt arról, hogy a szóban forgó írás megjelenik-e vagy sem, és vállalja a teljes felelősséget.

9. Ha a szerző tanulmányát más szerkesztőséghez is eljuttatja közlés céljából, akkor vagy nem jelentetjük meg írását, vagy tiszteletdíjának csak 50%-át tudjuk folyósítani.

10. A szerkesztőség minden beküldött cikket örömmel fogad. Csúpan tájékoztatóképp közöljük, ha valaki a folyóirat első számában szeretné írását viszontlátni, akkor november végéig el kell juttatnia kéziratát a sajtóosztályra. A második szám leadási határideje: február vége, a harmadiké május közepe, a negyediké pedig augusztus 31.

Ára: 10 FT